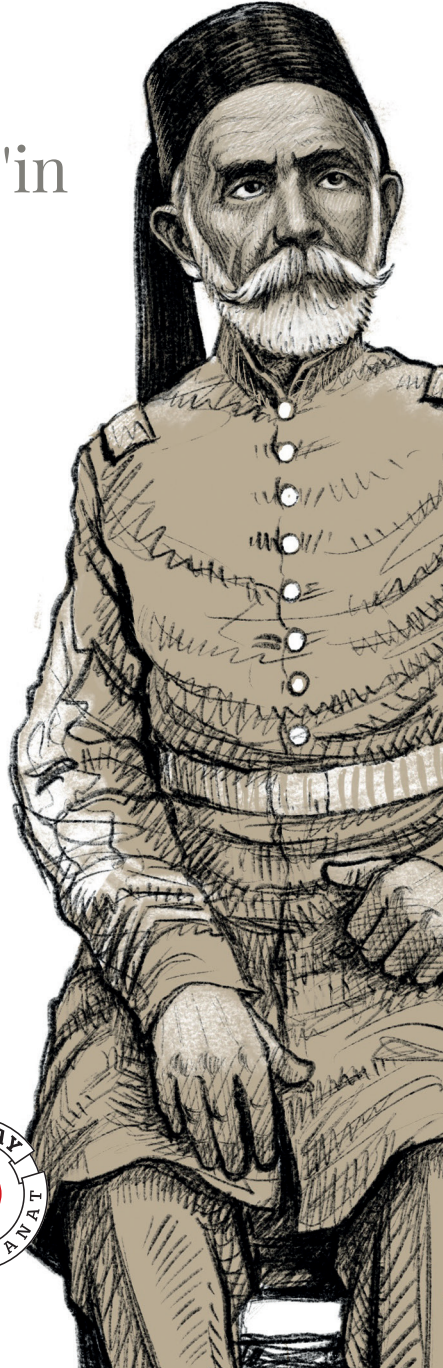

DOÇ. DR. HALİM DEMİRÜREK

BELLEK-BİYOGRAFI

Hilâl-i Ahmer'in
İlk Hâmîsi
SERDÂR-I
EKREM

Ömer
Lütfi
Paşa

Hilâl-i Ahmer'in İlk Hâmisi
SERDÂR-I EKREM ÖMER LÜTFİ PAŞA

Doç. Dr. Halim Demiryürek

Kızılay Kültür Sanat Yayınları: 22

Bellek Biyografi Dizisi: 7

Editör

Doç. Dr. Şefik Memiş

Son Okuma

Alpaslan Durmuş

Grafik Tasarım

Nevzat Onaran

Uygulama

Murat Arslan

Dizi Kapak Tasarım

Zeyd Karaaslan

Kapak Çizgisi

İsmail Özen

Üretim Koordinasyon

Fatma Sena Yasan

ISBN 978-625-99214-6-4

Ocak 2024, İstanbul, birinci basım

© Kızılay Kültür Sanat Yayınları, 2024

Bu kitap **Kızılay Akademisi** tarafından yayına hazırlanmıştır. Kızılay Akademisi, **Türkiye Kızılay Derneğinin** eğitim, araştırma ve yayın çalışmaları yapmakla görevli birimidir. **Kızılay Kültür Sanat Yayınları** ise Türkiye Kızılay Derneğinin tescilli markası olup Kızılay Akademisi'nin Kızılay faaliyet alanlarında birikim oluşturmak ve kamuoyu farkındalığını arttırmak için kültürel, sanatsal ve bilimsel yayım yaptığı platformdur.

Yayınvevi Sertifika No.: 47652

Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No.: 28

34445 Beyoğlu / İstanbul / Türkiye

Telefon: (+90 212) 263 1868

Web: <https://kizilayakademi.org.tr/yayin/>

e-posta: info@kizilaykultursanat.com.tr

Baskı ve Cilt

Kültür Sanat Basımevi ve Reklamcılık Org. Sanayi

Ticaret Limited Şirketi

Matbaa Sertifika No.: 44153

Maltepe Mh. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi ZB-7-9-

11 Zeytinburnu/ İstanbul

Telefon: (+90 212) 674 0021-29-46

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümleri çerçevesinde eserin yayımlanması, Türkçe ve diğer bütün dillerde yurt içinde ve dışında maddi ve manevi haklarının temsili hak sahipleriyle anlaşmalı olarak münhasıran Kızılay Kültür Sanat Yayınlarına aittir. Haklı alıntı sınırları içinde kalmak ve kaynak göstermek kaydıyla eserden alıntı yapılabilir.

Eserin dijital versiyonu ücretsiz açık erişimle Kızılay Akademisi web sayfasından (<https://kizilayakademi.org.tr/kitap-ve-brosur/>) okunabilir, herhangi ilave bir izne gerek olmaksızın her türlü dijital platforma serbestçe indirilebilir, bir değişiklik yapılmaksızın indirildiği hâliyle bütün dijital platformlarda konumlandırılabilir, paylaşılabilir. Dijital versiyonu ücretsiz olan bu kitabın basılı hâli internet üzerinden faal kitabeve ve mağazalar ile kitabevlerinden satın alınabilir.

Kızılay Akademisi, Kızılay Kültür Sanat Yayınlarından neşrettiği eserleri müellifine sadık kalarak yayımlar. Görüşlerini gerek gördüğünde ön söz, dipnot vb. araçlarıyla eserde okurlara aktarır; görüş belirtmeyen hususlara Kızılay Akademisinin, Kızılay Kültür Sanat Yayınlarının yahut her iki birimin kurucusu Türkiye Kızılay Derneğinin katıldığı varsayılmaz.

Kızılay Kültür Sanat Yayınları Kütüphane Bilgi Kartı

Kızılay Kültür Sanat Publishing Library
Cataloging-in-Publication Data
Demiryürek, Halim.

Hilâl-i Ahmer'in İlk Hâmisi Serdâr-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa / Halim Demiryürek.

İstanbul, Kızılay Kültür Sanat Yayınları, 2024.

180 s. ; fotoğraflar, tablo ; 12,5x19,5 cm.

Kızılay Kültür Sanat Yayınları; 22. Bellek-Biyografi dizisi ; 7.

Dizin var.

ISBN 978-625-99214-6-4

1. Omer Lutfi Pasha (aka: Mihajlo Latas, Omer Pasha Lattas, Omer Pasha, Macar Ömer Paşa, Frenk Ömer Paşa), 1806-1871. | 2. History-Military history-Türkiye. | 3. History-Local history and description (Ottoman Türkiye). | 4. Military and political history-Foreign relations-Ottoman general and governor. | 5. NGO-Mecrûhîn ve Marzâ-yı Askeriyye İmdâd ve Muâvenet Cemiyeti (Aid and Support Association for Wounded and Sick Soldiers)-Hilâl-i Ahmer-Kızılay (Turkish Red Crescent). I. Demiryürek, Halim, 1978-

DR448-479

DR701-741

Hilâl-i Ahmer'in İlk Hâmîsi SERDÂR-I EKREM ÖMER LÜTFÎ PAŞA

doğ. 24 Kasım 1806, Plaşki

öl. 19 Nisan 1871, İstanbul

*Serdâr-ı Ekrem Ömer Lütfî Paşa
(1806-1871)*

Osmanlı Devleti, asırlar boyunca farklı topraklardan, dillerden ve dinlerden gelen insanlar için bir sığınak, bir huzur limanı olmuştur. 1827 yılında bu kültürel denizin dalgalı akışında, Osmanlı kıyılarına bir yabancı vurur: Michael Latas. Bu esrarengiz yabancı, yolculuğunun ilk adımlarında İslam'ı seçer ve Ömer Lütfi ismini alarak yeni bir dünyanın kapılarını aralar. Ömer Lütfi, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesindeki serüvenine, bilgi birikimi ve tecrübesiyle değerli katkılarda bulunur. Devlet hiyerarşisinde kararlılıkla ilerleyerek yüksek makam ve rütbelere elde eder.

Bu yükseliş, Tanzimat'ın yenilik rüzgarları altında daha da belirginleşir. Ömer Lütfi Paşa, Kuzey Arnavutluk'un dağlık yamaçlarında Gegleri dize getirir. Botan'ın gururlu emiri Bedirhan Bey'in başkaldırı kıvılcımını serin bir ustalıkla söndürür. Söz konusu başarılar, onu Lübnan'ın mağrur dağlarının eteklerine, dengeyi yeniden kurma amacıyla bir umut gemisi olarak götürür. Bosna'nın yeşil vadileri, Ömer Lütfi Paşa'nın isyancı ruhları sükunete erdirmesinin sessiz tanıklarındır. Karadağ'ın sarp ve meydan okuyan yamaçları ise onun nizamı koruma yolundaki azimli mücadelesinin sembolü olarak yükselir. Tarih, Kırım Harbi'nin zorlu ve acımasız günlerinde Ömer Lütfi Paşa'nın ortaya koyduğu liderlik yeteneklerini "Serdâr-ı Ekrem" unvanıyla taçlandırır. Bağdat'ın tarih kokan sokakları, onu vali olarak selamlar ve iki yıl boyunca misafir eder. Ömer Lütfi Paşa'nın Girit'in tozlu yollarında huzuru sağlama çabaları ise bu önemli figürün hizmetlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelir.

Fakat Ömer Lütfi Paşa'nın hikayesi de tıpkı diğer tüm büyük yaşam öyküleri gibi bir gün sona erer. 1871'de, 65 yaşındayken göğüs hastalığına yakalanır. İstanbul'un Zeyrek semtindeki evinde, yaklaşık iki hafta süren nefes darlığı mücadelesinin ardından vefat eder. Eyüp Sultan'daki imaret bahçesi, onun ebedi istirahatgâhı olarak zamanın hafızasındaki yerini alır.

Ömer Lütfi Paşa, Mecrûhîn ve Marzâ-yı Askeriyeye İmdâd ve Muâvenet Cemiyeti'nin kuruluş merhalesinde hâmî olarak öncü bir rol üstlenmiştir. Onun çabaları, umudun yeşermesine zemin hazırlayan bir tohum niteliğindedir. Paşa, bu oluşumun teşkil edilmesine vesile olarak, savaşın gölgesindeki karanlığı aydınlatan bir meşale misali parlamıştır. Ömer Lütfi Paşa'nın girişimleri, harp meydanlarında gösterilen cesaretin, insanlık sahnesinde de sergilenebileceğini, kahramanlığın sadece kılıç ve kalkanla değil, merhamet ve yardımseverlikle de yazılabileceğini işaret eder. Söz konusu yapılanma sonraki yıllarda Hilâl-i Ahmer'in (Kızılay) ilham kaynağı olmuştur.

Giriş

Bir Ömür İki Dünya: Michael Latas'ın Ömer Lütfi Paşa'ya Dönüşme Serüveni

Ömer Lütfi Paşa, 24 Kasım 1806'da¹ Hırvatistan'ın Ogulin sınır bölgesinde yer alan Plaški Köyü'nde doğdu.² Hristiyanlık geleneğine uygun olarak Otoka'daki bir Ortodoks Kilisesi'nde "Michael Latas" adıyla vaftiz edildi. Annesi Manda ev hanımıydı; babası Sofronija³ ise Ogulin ve Liccaner'de idari teğmen unvanıyla görev yapmıştı. Michael Latas bir süre Gospic Matematik Okuluna devam etti. Ardından Militär-Normalschule'da (askerî lise) eğitim gördü. Bu okulda çizim ve resim kabiliyetiyle farkını ortaya koyarak dikkatleri üzerine çekmeyi başardı. Daha sonra Binbaşı Ka-jetan Knezic'in gözetiminde Liccaner Sınır Ala-

“Ömer Lütfi Paşa
“Michael Latas” adıyla
vaftiz edildi. Annesi
Manda ev hanımıydı;
babası Sofronija ise
Ogulin ve Liccaner'de
idari teğmen unvanıyla
görev yapmıştı.”

Ömer Lütfi Paşa'nın doğduğu Hırvatistan'ın Plaški Köyü

Ömer Lütfi Paşa'nın bir dönem eğitim gördüğü Gaspic'te bulunan Matematik Okulu

yı'nda vazife alarak askerî tecrübe kazandı. Temel görevi, Dalmaçya ile Hırvatistan'ı birleştiren ticari yolun topografik çizimini yapmaktır. Binbaşının desteğiyle 1826 yılında Zara'da köprü ve yol yapım projelerinde denetçi olarak çalıştı.⁴

Michael Latas öğretici deneyimlerinin ardından Avusturya ordusuna katıldı. Fakat kısa bir müddet sonra beklenmedik bir şekilde ordudan ayrıldı. Bu ani kararın arkasındaki sebepler ve hayata geçirilme süreci zaman içinde çeşitli söylentilere yol açtı. Konu tam olarak aydınlatılamamış olsa da bu esrarengiz olaya dair ortaya atılan iddialar ve halk arasında dolaşan anlatılar, hikâyenin ardındaki gerçeği kısmen de olsa gün yüzüne çıkarmayı vaat etmektedir.

Michael Latas Avusturya ordusunda yeteneklerinin hak ettiği değeri görüp görmeyeceği konu-

Nikanor Grujić

(1810-1887)

Nikanor Grujić, Sırp Ortodoks Kilisesi'nde piskopos olarak görev yapmış ve Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun Özel Konseyi'nin bir üyesi olmuştur. Franz Joseph nişanına sahip bir şövalye olan Grujić, aynı zamanda Macaristan ve Hırvat-Slavonya parlamentosunda da görev almıştır. Sırp Bilginler Derneğinin bir üyesi olarak tanınan Grujić, yetenekli bir yazar, şair, hatip ve çevirmen olarak ün kazanmıştır.

sunda derin kaygılar taşıyordu. İki forint gümüş maaşın getirdiği maddi zorluklar da onun için bir başka sorun teşkil etmekteydi.⁵ Meseleye ilişkin iddiaların bir kısmı Latas'ın ailesine duyduğu sarsılmaz bağın onun kariyerini derinden etkilediğine odaklanmaktadır. En bilinen rivayetlerden birine göre Michael Latas'ın babası Sofronija, mali problemleri sebebiyle yönetimindeki hazineden, ileri bir tarihte ödemek üzere 100 duka alır ama açığı bir türlü kapatamaz. Latas ise tüm ailenin varlığını etkileyebilecek ekonomik sıkıntılardan babasını kurtarmak için fedakârlık yaparak sorunu çözmek ister. Nitekim babasının suçunu üstlenir ve bu kararın getirdiği sonuçlar nedeniyle de kaçmak zorunda kalır. Bir diğer söylentiye göreyse Latas'ın babası pokerde kaybettiği yüz gümüş forinti askerî hazineden ödediği için ordudan ihraç edilir. İki erkek kardeşi de orduda olan Latas babasının, annesinin ve kız kardeşinin geçimini sağlamak mecburiyetindedir. Ancak aldığı maaş ailesinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalınca devletin parasını kullanmak Latas için kaçınılmaz bir seçenek hâline gelir.⁶ Bu durumu öğrenen bir albayı vurduktan sonra, eyleminin neticelerinden korkarak 1827 yılının sonbaharında Bosna'daki Graba Kalesi'ne sığınır.⁷

Michael Latas'ın Avusturya ordusundan ayrılma anlatısında finansal krizlerin yanı sıra dramatik aşk hikâyeleri de önemli bir yer tutar. Nitekim Michael Latas'ın kuzeni ve tüccar olan Pero Latas, Michael'ın bir aşk ilişkisi yüzünden Avusturya'dan ayrılmak zorunda kaldığını öne sürer. Pero Latas'a göre Michael, askerî eğitmen olarak görev yaparken bir albayla aşkla ilgili bir meseleden dolayı

düelloya tutuşur.⁸ Söz konusu hadisede albayın elini keser ve sonrasında Osmanlı topraklarına kaçar. Gönül ilişkisi bağlamındaki bir diğer görüşse Michael Latas'ın derin sevgi duyduğu Smiljana Brkljačić'in başka birisiyle nişanlanması üzerine rakip aşığı öldürüp Bosna'ya kaçtığı yönündedir. Ancak bahsedilen hikâyenin farklı bir yorumu da bulunmaktadır: Ordudan babasından ötürü ihraç edilen Michael Latas, sevgilisi Brkljačić'in başkasıyla ilişkisi olduğunu öğrenince büyük bir şok yaşar ve Brkljačić'in yeni sevgilisini öldürmeyi planlar. Fakat ordudan uzaklaştırılmasının getirdiği utanç veya olası sonuçlardan endişe duyarak Bosna'ya kaçmayı tercih eder.⁹

Konuya ilişkin birçok iddia sıralansa da Michael Latas'ın *Basiret Gazetesi*'ndeki biyografisinde Osmanlı'ya sığınmasının gerekçesi olarak gösterilen "düello maddesi"¹⁰ ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Çünkü bu tabir kuzeni Pero Latas'ın dile getirdiği "albayla düello" deyimiyse tam bir uyum içindedir. Şayet ileri sürülen düello bir aşk yüzünden gerçekleştiyse bu kadın büyük ihtimalle Smiljana Brkljačić'tir. Zira yerel halkın dillendirdiği anlatılar da bu tezi desteklemektedir. Kuktan kulağa dolaşanlara bakılırsa Smiljana'dan Gospić'e¹¹ taşınan Milka Brkljačić ile Latas arasında bir aşk kıvılcımlanır. "Smiljana" veya "Belka" olarak da anılan Milka, zengin tüccar Jovan Joko Brkljačić'in kızıdır. Michael Latas Avusturya üni-

“Piskopos Nikanor Grujić bu aşk hikâyesinin büyüüne kapılarak yaşananları bir şarkıya dönüştürür. Ancak âşıkların gerçek kimliklerini gizlemek için farklı isimler kullanır. Piskopos Grujić'in vefatının ardından şarkı yeniden keşfedilir ve anonim karakterlerle halk arasında popülerlik kazanır.”

Koca Hüsrev Mehmed Paşa

(1756-1855)

“İstanbul’da saygın askeri çevrelerle sıkı ilişkiler kuran Ömer Lütfi, kısa sürede Hüsrev Paşa’nın dikkatini çekti. Hüsrev Paşa’nın yönlendirmesiyle askeri okulda strateji ve yazı hocası olarak görev aldı.”

forması taşıdığı için kızın babası bu birlikteliği onaylamaz. Bu tutkulu aşk serüveni sadece âşıkları değil çevrelerindekiileri de derinden etkiler. Nitekim Piskopos Nikanor Grujić hikâyesinin büyüüne kapılarak yaşananları bir şarkıya dönüştürür. Ancak âşıkların gerçek kimliklerini gizlemek için farklı isimler kullanır. Piskopos Grujić’in vefatının ardından şarkı yeniden keşfedilir ve anonim karakterlerle halk arasında popülerlik kazanır.¹²

Michael Latas’ın yaşamı ve Avusturya ordusundan ayrılma sebepleri çok sayıda ihtimal içeren bir bulmacayı andırıyor. İktisadi güçlükler, ailevi sorumluluklar, duygusal yakınlıklar ve mesleki hayatta yaşanan çatışmalar kararın arkasındaki muhtemel etkenlerdir. Bu olasılıkların toplamı Latas’ın ordudan neden ayrıldığına dair karmaşık bir tablo oluşturuyor ve gerçek motivasyonları anlamak için daha geniş bir bilgi birikimine ihtiyaç duyulduğunu gösteriyor.

Her ne kadar iddialar ve rivayetler doğrulanmayı gerektiriyor olsa da Michael Latas’ın Avusturya ordusunu terk ettiği bilinen bir gerçektir. Nitekim Latas 1827 sonbaharında arkadaşı Simo Kekić’in sağladığı kıyafet ve maddi yardım sayesinde Bosna’ya sığınmayı başardı. Seyahati sırasında ana yollardan ilerlemekten kaçındı ama yiyecek temin edebilmek için yerleşim alanlarından da uzaklaşmadı. Konakladığı yerlerde sıcak bir karşılama gören Latas, Banaluka’ya varmadan önce bir müddet Varcar-Vakuf’ta kaldı. Bu süreçte tüccar Aliya Boyiç’le tanıştı ve bir süre onun evinde misafir oldu. Boyiç ailesiyle kurduğu sıkı dostluk neticesinde İslam dinini¹³ benimsedi ve “Ömer Lütfi” adını aldı.¹⁴

Aliya Boyıç, Ömer Lütfi'nin yeteneğini keşfederek onu Vidin Valisi Şengüllü İbrahim Paşa'yla tanıştırdı.¹⁵ Ömer Lütfi, etkileyici el yazısıyla İbrahim Paşa'nın takdirini kazandı ve paşanın evinde öğretmenlik yapmaya başladı. Başarılı eğitmenliğin ötesinde iyi bir hattat ve ressam da olan Ömer Lütfi, İbrahim Paşa'nın teşvikiyle 1834'te İstanbul'a gitti.¹⁶

İstanbul'da saygın askerî çevrelerle sıkı ilişkiler kuran Ömer Lütfi, kısa sürede Hüsrev Paşa'nın dikkatini çekti. Hüsrev Paşa'nın yönlendirmesiyle askerî okulda strateji ve yazı hocası olarak görev aldı. Ömer Lütfi'nin askerî tanımlamalar, topografik kayıt ve çizimlerini içeren değerli bir çalışması Hüsrev Paşa tarafından Sultan II. Mahmud'a takdim edildi.¹⁷ Bu sırada yüzbaşı rütbesinde olan Ömer Lütfi, Harbiye'de eğitim gören Şehzade Abdülmecid'in sempatisini kazanarak ona resim ve hat hocalığı da yaptı.¹⁸

Aldığı nitelikli eğitim ve kurumsal bilgisiyle Osmanlı ordusunun modernleşme sürecinde kritik görevleri başarıyla yürüten Ömer Lütfi, deneyimi ve yabancı dil yeterliliğinin avantajıyla mirliva rütbesine kadar yükseldi. Ancak 1840'ta rütbesi miralaylığa düşürüldü.¹⁹ 1841'de Osmanlı yönetimini tekrar sağlamlaştırmaya çabaları kapsamında Lübnan'a "Emir" olarak atandı. Ertesi yıl Sultan Abdülmecid'in de izlediği askerî manevrada bir komutanın hatasını düzelterek eski rütbesine geri döndü ve kısa süre sonra da ferikliğe terfi etti.²⁰

1844'te Arnavut Derviş Ağa'nın²¹ ve 1847'de Bedirhan Bey'in başlattığı isyanları başarılı bir şekilde bastırdı.²² 1848'de Macar ihtilalinin Ef-

ferik: Osmanlı Devleti'nde bir askerî rütbe. Bugünkü askerî teşkilatta feriklere kolordu komutanı manasında korgeneral, birinci feriklere de ordu komutanı anlamında orgeneral denilmektedir.

Osmanlı Ordusu Komutanı Ömer Lütfi Paşa, Olteniça Muharebesi sonrasında Tuna boyunca dolaşıyor

lak'a sığraması ve Rusların Avusturya İmparatorluğu'na yardım teşebbüsünde bulunması üzerine emrindeki birliklerle Eflak'a müdahale etti. Eflak'taki başarılı harekâtından ötürü müşir rütbesine terfi etti. Eflak'ın boşaltılmasını takiben Rumeli Ordusu Müşiri olarak Balkanlar'daki Osmanlı kuvvetlerinin başına geçti.²³ 1849-50 yıllarında Bosna'da patlak veren isyanları bastırma görevini de üstlendi.²⁴

Ömer Lütfi Paşa, bu bölgede otoriteyi yeniden tesis ederken Kırım Savaşı başladı. Hemen Tuna Cephesi'ne hareket ederek başarılı operasyonlar yürüttü. Az sayıdaki kuvvetiyle Rusları 5 Kasım 1853'te Olteniça'da ve 5 Ocak 1854'te Kalafat yakınlarındaki Çatana'da mağlup etti. Bu zaferlerinin sonucunda genellikle sadrazamlara verilen "Serdâr-ı Ekrem" unvanıyla onurlandırıldı. Aynı yıl Osmanlı Devleti, savaş sonuna kadar saldırılara karşı koruması şartıyla Eflak ve Boğdan'ı Avustur-

ya'ya bıraktı. Ömer Lütfi Paşa Tuna Cephesi'nin kapanması üzerine Kırım'daki kuvvetlerin başına geçti. Gözleve'de Ruslara ağır bir mağlubiyet yaşattı (17 Şubat 1855). Sivastopol'un alınmasının ardından Kars'ı kurtarmak için Kafkas Cephesi'ne hareket etti. Planı Batum'a çıkarak Kutayis üzerinden Tiflis'e ulaşarak Rusları ana üslerinden tecrit etmektir. Sohum'a çıkarma yaparak 15 Ekim 1855'te ileri harekâta geçip İngur Nehri kıyısında Rus kuvvetlerini yenmişse de (7 Kasım 1855) hava şartlarının elverişsizliği nedeniyle Kars'ın işgalini engelleyemedi. Trabzon üzerinden Kars'a ulaşmak yerine Gürcistan rotasını takip etmesi zaman kaybı olarak değerlendirildi ve bu tercihi nedeniyle suçlamalara muhatap oldu.²⁵

1857'de Ömer Lütfi Paşa, Meclis-i Hâs üyesi olarak görev yaptı ve aynı yıl içerisinde Bağdat valiliği görevine atandı.²⁶ 1861'de ise Hersek'teki isyanı bastırmak üzere yeniden Rumeli Ordusu Müşirliği vazifesine getirildi.²⁷ Bu dönemde Meclis-i Âli üyeliğine de seçilen Ömer Lütfi Paşa aynı zamanda Rumeli valiliğini de üstlendi. Meclis-i Has üyeliği yaptığı sırada 1866 yılında çıkan Girit isyanını bastırmakla vazifelendirildi.²⁸ 1868'de Hilal-i Ahmer'in çekirdeğini teşkil eden Mecrûhîn ve Mar-

Meclis-i Hâs:

Sadrazamın başkanlığında nâzırlardan oluşan ve Osmanlı hükûmetini niteleyen meclis.

1853 yılında Almanya'da yayımlanan *Die Gartenlaube* Dergisinde yer alan bir illüstrasyon. Bu görsel, Ömer Lütfi Paşa'yı tasvir etmektedir.

zâ-yı Askeriye İmdâd ve Muâvenet Cemiyeti-
nin teşkiline öncülük eden isimlerden biri oldu.²⁹
Aynı yıl Serasker Kaymakamı, 1869'da ise Hassa
Müşiri yapıldı.³⁰

Ömer Lütfi Paşa, cesur ve savaşçı bir karaktere sa-
hip olmakla birlikte kişisel görünümüne de büyük
önem veren biriydi. Türkçe, Sırpça, Almanca, İtal-
yanca başta olmak üzere birçok Avrupa dilini akıcı
bir şekilde konuşabiliyordu.³¹ Sahip olduğu rütbe
ve ünvanların ötesinde, üstün hizmetleri nedeni-
yle devlet tarafından İftihar Nişanı, Mecidi Nişanı
ve Osmani Nişanı gibi birçok prestijli nişanla da
ödüllendirildi.³²

Bu taltiflerin yanı sıra Rus Çarı I. Nikolay'dan St.
Anna Nişanı'nı alan Ömer Lütfi Paşa, Fransız
İmparatorluk Lejyonu'nun Büyük Haçı (Légion
d'honneur), İngiliz Banyo Nişanı (Order of the
Bath), Sardunya'nın Croce di Savoia Nişanı, İs-
panya'nın Isabel Nişanı ve Avusturya'nın Leopold
Nişanı da dâhil olmak üzere birçok saygın ödüle
layık görüldü.³³

Mibrişab Valide Sultan Mezarlığı'nda bulunan, Ömer Lütfi Paşa'ya ait mezar.

Ömer Lütfi Paşa, 65 yaşındayken göğüs hastalığı-na yakalandı.³⁴ Yaklaşık iki hafta nefes darlığıyla mücadele ettikten sonra 1871'de İstanbul Zeyrek'teki evinde hayatını kaybetti. Son istirahat yeri olarak Eyüp Sultan'daki imaret bahçesine defnedildi.³⁵

Aile Portresi: Eş, Çocuk ve Torunlar

Ömer Lütfi Paşa, sadece askerî başarılarıyla değil aynı zamanda özel yaşamındaki aşk, ayrılık ve aile bağlarıyla da tarihe ilginç ve karmaşık bir portre bıraktı. Paşa'nın ilk eşi olan Fitnat Hanım'la evliliği bu karmaşıklığın bir tezahürüydü; zira çift yalnızca birkaç ay süren bir birliktelikten sonra yollarını ayırdı. Ayrılık sonrası Fitnat Hanım bir binbaşının yanında çalışmaya başladı ve bu süreçte Emine adlı bir kız dünyaya getirdi. Emine, ilk yıllarını annesiyle geçirdi. Ancak bir süre sonra babası Ömer Lütfi Paşa'nın yanına taşındı.³⁶ Emine, babasının Bosna'daki görevi sırasında da onunla beraberdi. Zeki bir kız olan Emine hem Fransızca hem de Almanca biliyordu. Giyim tarzı da oldukça çeşitliydi; bazen Osmanlı, bazen Avrupa tarzında kıyafetler tercih ediyor, kimi zaman da üniforma giyiyordu.³⁷

Emine'nin yaşam serüvenine ilişkin kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* adlı eserde Emine'nin ilk evliliğini Kırım'da 1854'te tifüs nedeniyle vefat eden Ömer Lütfi Paşa'nın yeğeni Tevfik Paşa'yla yaptığı, ardından Paşa'nın diğer yeğeni Ömer Bey'le evlendiği belirtiliyor. Bu kaynağa

“Ömer Lütfi Paşa'nın ilk eşi Fitnat Hanım'dı. Fakat bu birliktelik uzun sürmedi; zira evlendikten birkaç ay sonra ayrıldılar. Fitnat Hanım daha sonra bir binbaşının hizmetine girdi ve Emine adında bir kız çocuğu dünyaya getirdi.”

göre  mer Bey'in kötü davranışlarına maruz kalan Emine duruma daha fazla katlanamayarak zehirle intihar etmiştir.³⁸ Lakin 3 Eylül 1892 (Rumi 22 Aġustos 1308) tarihli Osmanlı Arşiv kaydı bu bilgileri teyit etmemektedir. Belgedeki malumata göre  mer Lütfi Paşa'nın vefatı sonrası Emine Hanım evli olduġu için maaş hakkını kaybetmiş, ancak daha sonra eşi Mirliwa Hakkı Paşa'nın ölümü üzerine aylık 227 kuruş almaya başlamıştır.³⁹ Bu miktarın yetersizliġi sebebiyle artış talep eden

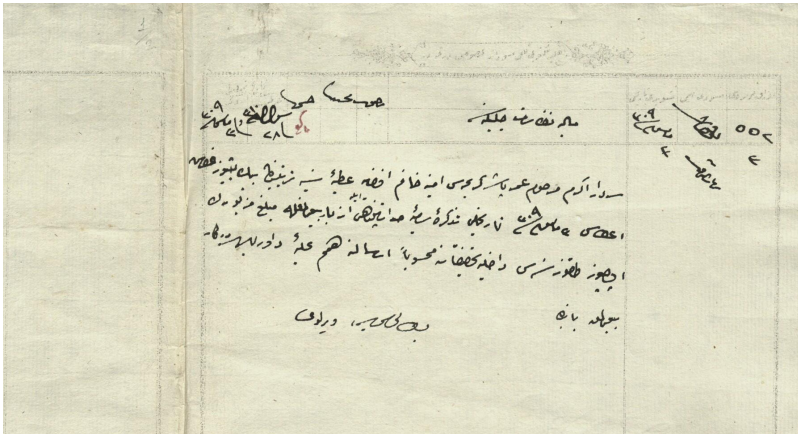

Emine Hanım'a, babasının hizmetleri göz önünde bulundurularak 15 Mayıs 1893'te 1.500 kuruş maaş bağlanmıştır.⁴⁰ Verilen bilgilerden hareketle Emine Hanım'ın intihar etmediği ve hayatının büyük bir bölümünde Mirliya Hakkı Paşa'yla evli olduğu anlaşılmaktadır.

Emine Hanım'ın bireysel yaşantısı ve evlilikleri kadar aile yaşantısı da dikkat çekicidir. Mirliya Hakkı Paşa'yla olan evliliğinden Sare Seniha adında bir kızları olmuştur. Bu bilgi Seniha Hanım'ın Ömer Lütfi Paşa'nın mirasıyla⁴¹ ilgili resmî makamlarla gerçekleştirdiği yazışmalardan anlaşılmaktadır. Özellikle Seniha Hanım'ın bir dilekçesinde geçen "validem Emine Hanım" ifadesi ve bir başka belgede kendisinden "Hakkı Paşa kerimesi" olarak bahsedilmesi bu durumu tasdik etmektedir.⁴²

Öte yandan Ömer Lütfi Paşa, Fitnat Hanım'dan resmî olarak ayrıldıktan sonra yanında çalışan Çerkes bir kadınla evlenmeyi planladı. Ancak Transilvanya'da bir soylunun evinde Anna Si-

“Ömer Lütfi Paşa, Fitnat Hanım'dan resmi olarak ayrıldıktan sonra yanında çalışan Çerkes bir kadınla evlenmeyi planladı. Ancak Transilvanya'da bir soylunun evinde Anna Simonich'le karşılaşınca düşüncesinden vazgeçti. Ömer Lütfi Paşa, Anna'ya yanında kalmasını önerdi. Anna ise sadece evlilik şartıyla teklifi kabul edebileceğini söyledi. Bu durum karşısında Ömer Lütfi Paşa 17 yaşındaki Anna Simonich'le evlenmeye karar verdi. Anna bu süre zarfında Türkçeyi öğrenerek "Zübeyde" adını aldı.”

Ömer Lütfi Paşa'nın Kızı Emine Hanım'a Atıyye-i Seniyye Tertibinden Para Verilmesi

“*Anna gerçek hayatta da Müslüman geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalır; evden peçesiz çıkmaz ve savaş meydanlarında eşinin yanında yer alır. Osmanlı ordusunun görkemli yapısından etkilenerek zafer marşları bile besteler. Anna’nın Ömer Paşa’yla olan evliliğinden bir kız çocuğu dünyaya gelir fakat üç haftalıkken trajik bir kaza sonucu hayatını kaybeder.*”

monich’le⁴³ karşılaşınca düşüncesinden vazgeçti. Ömer Lütfi Paşa, Anna’ya yanında kalmasını önerdi. Anna ise sadece evlilik şartıyla teklifi kabul edebileceğini söyledi. Bu durum karşısında Ömer Lütfi Paşa 17 yaşındaki⁴⁴ Anna Simonich’le evlenmeye karar verdi. Anna bu süre zarfında Türkçeyi öğrenerek “Zübeyde” adını aldı.⁴⁵

Bu detayların yanı sıra İvo Andriç’in “Ömer Paşa” adlı eserindeki bilgiler de oldukça ilgi çekicidir. Andriç, tarihî kaynaklardan esinlenerek kaleme aldığı romanında, birçok eserde Anna Simonich olarak anılan kadını “İda” ismiyle tanıtır. Romanın anlatısına göre İda, İslam dinini benimsedikten sonra “Saide” adını almıştır. Ömer Paşa ile İda bir resepsiyonda düzenlenen konser esnasında tanışmışlardır. Paşa, müzik yeteneği olan kızı Emine’nin kabiliyetlerini İda’nın değerlendirmesini ister. Ömer Paşa birlikte vakit geçirdikleri sırada İda’ya kızının annesinin olmadığından ve haremdeki kadınların annesinin yerini tutamadığından bahseder. İda, Paşa’nın ne istediğini tam olarak anlamasa da Emine’yi eğitme sözü verir. Bir sonraki buluşmalarında Ömer Paşa, askerlik mesleği gereği sürekli hareket hâlinde olduğunu, kızının yalnız kaldığını ve ona şefkat gösterecek birine ihtiyaç duyduğunu dile getirir. Bu durumu göz önünde bulundurarak İda’ya evlenme teklif eder. Paşa’nın önerisi İda’ya Osmanlı usulleriyle yaşamakla birlikte kiliseye gitme ve Avrupa yaşam tarzını sürdürme özgürlüğünü de içerir. Ömer Paşa yaş farkını da dikkate alarak İda’ya düşünmesi için zaman tanır. İda teklifi kabul eder ve evlilik gerçekleşir.⁴⁶ Anna gerçek hayatta da Müslüman geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalır; evden peçesiz

MAY 27, 1854.]

THE ILLUSTRATED LONDON NEWS

497

MARCH COMPOSED BY HER EXCELLENCY THE WIFE OF OMER PACHA.

INTRODUCTION. MARCIA.

tremolando.

Fine. TRIO. marcato. legg.

D. C. alla Marcia.

Ekselansları Ömer Paşa'nın Hanımı'nın (Anna Simonich) Marşı
(The Illustrated London News, 27 Mayıs 1854)

Saffet Hanım

“Ömer Lütfi Paşa'nın kızı Saffet Hanım 1849 yılında Osmanlı Devleti'ne sığınan ve babasının yakın çalışma arkadaşı olan Konstanty Borzecki'yle evlendi. Borzecki, Osmanlı hizmetine girdiğinde Mustafa Celaleddin adını almıştı.”

Saffet Hanım'ın eşi Mustafa Celaleddin Paşa

çıkamaz ve savaş meydanlarında eşinin yanında yer alır.⁴⁷ Osmanlı ordusunun görkemli yapısından etkilenecek zafer marşları bile besteler.⁴⁸ Anna'nın Ömer Paşa'yla olan evliliğinden bir kız çocuğu dünyaya gelir fakat üç haftalıkken trajik bir kaza sonucu hayatını kaybeder.⁴⁹ Andriç, bir yıl sonra İda'nın karakterinde önemli değişikliklerin meydana geldiğini, aşırı alkol tüketmeye başladığını ve agresif davranışlar sergilediğini belirtir.⁵⁰ Anlaşılan gerek ikili arasındaki anlaşmazlık gerekse Paşa'nın yeni bir varis ümidini yitirmesi boşanmayla sonuçlanır. Nitekim 1857'de 23 yaşında olan Anna Simonich, Ömer Paşa'dan ayrılarak Fransa'ya yerleşir.⁵¹

Ömer Lütfi Paşa üçüncü ve son evliliğini Hafız Mehmed Paşa'nın kızı Emine Advije Hanım'la gerçekleştirdi.⁵² Bu birliktelikten Saffet⁵³ isimli bir kız ve Muzaffer adında bir oğulları oldu.⁵⁴ Ömer Lütfi Paşa'nın kızı Saffet Hanım⁵⁵ 1849 yılında Osmanlı Devleti'ne sığınan ve babasının yakın çalışma arkadaşı olan Konstanty Borzecki'yle evlendi. Borzecki, Osmanlı hizmetine girdiğinde Mustafa Celaleddin adını almıştı. Saffet Hanım ile Mustafa Celaleddin Paşa'nın bu evlilikten Enver Celaleddin⁵⁶ ve Ali Seyfi adlı iki oğulları dünyaya geldi.⁵⁷ Ne var ki Ali Seyfi erken yaşta kuşpalazı hastalığına yenik düşerek hayatını kaybetti. Öte yandan Enver Celaleddin, babası Mustafa Celaleddin Paşa'nın İşpozi Muharebesi'nde vefat etmesini takiben 30 Haziran 1877'de yüzbaşı rütbesiyle taltif edilerek orduya katıldı. Kendisi yüksek düzeyde eğitim aldı; Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Bunun yanı sıra Sultan II. Abdülhamid'in yaverliğini yaparak ferik rütbesine

kadar yükselme başarısını gösterdi. İlk eşi, Müşir Mehmet Ali Paşa'nın kızı Leyla Hanım'dır⁵⁸ ve bu evliliklerinden Celile, Mustafa Celaleddin, Münnevver, Mehmet Ali ile Sara adlarını taşıyan beş çocukları oldu.⁵⁹

Enver Celaleddin Paşa ile Leyla Hanım'ın kızı Celile Hanım, ilk kadın ressamlar kuşağındandı. Babasının nüfuzunu kullanarak saray ressamı Fausto Zonaro'dan dersler alan Celile Hanım, aynı zamanda ünlü şair Nazım Hikmet'in de annesidir. Celile Hanım'ın, tarihî kişiliklerle de ilginç bağlantıları bulunmaktadır. Millî Mücadele'nin önemli isimlerinden Ali Fuat Cebesoy, Celile Hanım'ın teyzesinin oğlu olup dolayısıyla Nazım Hikmet'in kuzenidir. Ayrıca Türk dil devriminde kritik bir rol üstlenen Samih Rifat, Celile Hanım'ın kız kardeşi Münnevver Hanım'la hayatını birleştirmiştir.⁶⁰ Diğer yandan Enver Celaleddin Paşa ikinci evliliğini Hortense Leffine'yle yapmış ve bu evlilikten Ömer, Suzan ve Enver adlarında üç çocukları dünyaya gelmiştir.⁶¹ 21 Haziran 1934'te yürürlüğe giren Soyadı Kanunu'yla bu isimler "Songar" soyadını benimsemişlerdir.⁶²

Saffet Hanım'ın oğlu Enver Celaleddin Paşa

Enver Celaleddin Paşa'nın ikinci eşi Hortense Leffine ve çocukları Ömer ve Suzan.

Enver Celaleddin Paşa'nın kızı, Nazım Hikmet'in annesi Celile Hanım

Muzaffer Bey

“Ömer Lütfi Paşa’nın üçüncü eşi, Hafız Mehmed Paşa’nın kızı Emine Advıye Hanım ile olan evliliğinden “Muzaffer” adında bir oğlu dünyaya geldi. Muzaffer Bey 1866 yılında İstanbul’da doğdu.”

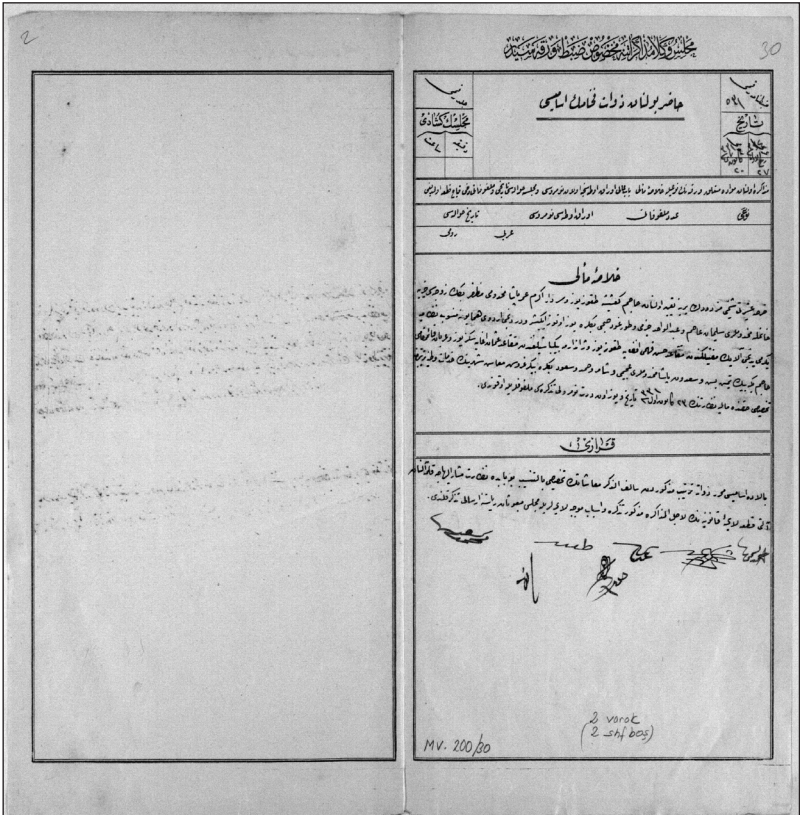

Müşir Mehmet Ali Paşa

Ömer Lütfi Paşa’nın 1866’da İstanbul’da dünyaya gelen oğlu Muzaffer Bey ise eğitim hayatına özel hocalarla başladı ve Sultani Mektebi’nden mezun oldu. Halep’te valilik yapan kayınpederi Müşir Cemil Paşa döneminde Mektubî Kaleminde ve ardından Tercüme Kaleminde görev aldı. 1886’da Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Sani ve 1887’de Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Mütemâyiz rütbeleriyle taltif edilen Muzaffer Bey, 1888’de Maiyyet-i Seniyye Çavuşu olarak orduya katılarak aynı yıl “Yaver-i Harb Hazret-i Şehriyari” unvanını aldı. Kariyerinde hızla yükselerek 1890’da yüzbaşılığa, 1894’te kolağalığa, 1895’te binbaşılığa ve 1901’de miralaylığa terfi etti. Hem Osmanlı hem de yabancı devlet nişanlarıyla ödüllendirildi. Arap ve Arnavut taburları vakasında bir süngü darbesiyle yaralandı.⁶³ Eşkıya takibinde ve Akka Redif Fırkası’nın Yemen’e sevinde rol aldı. Osmanlı Devleti’ni ziyaret eden imparator, kral ve prenslerin ağırılanmasında vazife üstlendi.⁶⁴ Ancak başarılarına rağmen 1910 yılında ordudan tasfiye edildi. 21 Temmuz 1910’da Kolağalık tahsisatı üzerinden 683 kuruş maaşla emekliye ayrıldı.⁶⁵ Muzaffer Bey’in, Müşir Cemil Paşa’nın kızı Hayriye Hanım’la olan evliliğinden Süleyman Asım, Abdülvahid Cezmi ve Turgut Subhi adında üç oğlu oldu.⁶⁶ 1916 yılında Muzaffer Bey’in eşi ve çocuklarına devlet tarafından aylık 132’şer kuruş maaş bağlandı.⁶⁷

Sonuç olarak Ömer Lütfi Paşa sadece kendi kaderini değil, aynı zamanda döneminin çalkantılarını da yansıtan önemli bir tarihi figürdür. Hırvatistan’ın mütevazı bir köyünden sürükleyici bir yolculukla Osmanlı topraklarına kadar uzanan hayat hikâyesi bireysel bir maceradan çok daha fazlasını

ifade etmektedir. Bir yandan devletin tevdi ettiği vazifeleri yüklenirken diğer yandan da özel yaşamını şekillendirmeye çalışmıştır. Üç kez dünya evine girmiş hem kız hem de erkek evlat sahibi olmuştur. Torunlarından bazıları farklı yetenekleri sayesinde ünlüler kervanına katılmıştır. Ömer Lütfi Paşa ve soyundan gelenlerin yaşam öyküleri, Osmanlı'nın ve izleyen dönemin siyasi ve askerî yapısına olduğu kadar sosyal ve kültürel boyutuna da etki etmiştir.

*Suriye Valisi
Kavalalı İbrahim Paşa*

Görevlerin ve Savaşların Efendisi: Ömer Lütfi Paşa

Zorlu Topraklarda Zorlu Görev: Ömer Lütfi Paşa'nın Cebeli Lübnan Emirliği

Lübnan I. Selim döneminde Osmanlı topraklarına katıldı. Bu bölge Şii, Sünni ve Dürzilerden oluşan farklı Müslüman topluluklarıyla; Maruni, Grek-Ortodoks, Grek-Katolik ve Ermeni Hristiyan gruplarının bir arada yaşadığı kültürel bir mozaikti. Osmanlı Devleti, Lübnan'ın çeşitliliğini dikkate alarak bölgeye yarı bağımsız bir statü tanıdı. Atadığı emirlere özel haklar ve yetkiler vererek bölgenin huzurunu korumayı amaçladı. Bu yaklaşım Müslüman ve Hristiyanların uzun yıllar bir arada huzurlu bir şekilde yaşamasını sağladı. Fakat XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, misyonerlik faaliyetleriyle bazı Dürzi aileler arasında Hristiyanlığın yayılması bölgede gerilime neden oldu. 1697'de emirlik hakkının Fahreddin soyundan Şihab ailesine geçmesi tansiyonu daha da tırmandırdı. 1833'te Suriye Valisi Kavalalı İbrahim Paşa Lübnan'ın ayrıcalıklı yapısını sona erdirdi. Onun vergi ve askerlik reformları Dürzilerin tepkisine neden oldu. İbrahim Paşa'nın Marunileri silahlandırması ise Dürzi ve Maruni toplulukları arasındaki çatışmaları tetikledi.⁶⁸

Dürzi: Suriye ve Lübnan'da bulunan ve kendilerine özgü inanç sistemleri olan bir topluluktur. Fatımi Halifesi Hâkim Biemrillâh'ın yüceliğine inanmaktadırlar. Bu grup, zaman içinde Arap kültürüyle bütünleşmiştir.

Cebel-i Lübnan:

Lübnan'ın orta kesiminde yer alan ve Akdeniz'e sahili olan bir vilayettir. Vilayetin isminin Türkçe anlamı Lübnan Dağı'dır.

1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrasında Osmanlı Devleti, Cebel-i Lübnan'daki idare tarzının yeni dönemin ruhuna uygun olmadığına inanıyordu. Tanzimat kapsamında Cebel-i Lübnan'a vergi toplamak amacıyla muhassıllar gönderildi

fakat başarı sağlanamadı. Yerel halkın talebi üzerine muhassıllık kaldırılarak vergi toplama işi tekrar mukataacılara devredildi.⁶⁹

1840 tarihli Londra Antlaşması'nın ardından Kavalalı döneminde sürgüne gönderilen Dürzi liderlerin bölgeye dönüşüyle yeni bir kargaşa patlak verdi. Dürziler hem eski topraklarına sahip olmayı hem de Maruniler ve

Sır Katibi Mustafa Nuri Paşa

Şihab ailesinden intikam almayı amaçlıyordu. Maruniler, kazandıkları üstünlüğü korumak için Dürzi bölgelerine doğru hareket ettiler. 1841'in Ekim ayıyla beraber Dürzi-Maruni çatışması alevlendi. Bu çatışmalar devlet otoritesini zayıflatmanın ötesinde Tanzimat'la öngörülen reformların siyasi ve hukuki açıdan uygulanma şansını da yok ediyordu.⁷⁰ Gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti 1841 sonunda Cebel-i Lübnan'daki duruma müdahale ederek yıllar boyunca sürdürülen yönetim anlayışını değiştirdi. Cebel-i Lübnan'ı doğrudan Osmanlı'nın himayesine alarak merkezden atanan bir paşanın yönetimine bıraktı. Yerel meclisin yetkileri kaldırılarak muhtariyet idaresine son verildi.⁷¹

Sultan Abdülmecid, Cebel-i Lübnan'daki kaosu sonlandırmak ve tarafları uzlaştırmak amacıyla Mustafa Nuri Paşa'yı bölgeye gönderdi. Babıalı, Mustafa Nuri Paşa'nın Beyrut'a ulaşmasını takiben 16 Ocak 1842'de Mir Beşir Kasım Şihabi'yi görevden alarak yerine kavrama yeteneği, politik öngörüsü ve yöneticilik vasıflarıyla bilinen Ömer Lütfi Paşa'yı Emir olarak atadı.⁷²

Bölgedeki tüm etnik ve dini gruplar Avrupa devletleriyle irtibatla olduğu için hem Dürziler hem de Maruniler Ömer Lütfi Paşa'nın kendi taleple-

rini yerine getireceğini umuyordu. Dürziler Osmanlı'nın kendilerine destek olmasını beklerken Maruniler el konulan mülklerinin geri verilmesini ve Dürzilerden gördükleri zararın tazminini istiyordu. Ömer Lütfi Paşa göreve başladığında karışıklığı sonlandırmak adına Marunileri yönetim kadrosuna dâhil etti. Bu hamleyle Marunilerin Dağlık Lübnan'da eşit haklara sahip olabileceğini vurgulamayı amaçladı. Ne var ki Dürziler değişiklikten rahatsızlık duyarken Maruniler de bu gelişmeyi taleplerinin karşılanması olarak algılamadılar.⁷³ Kısacası Ömer Lütfi Paşa'nın girişimi bölgedeki hiçbir grubun beklentisini tam olarak karşılayamadı.

Maruni: Çoğunluğu Lübnan ve Suriye'de bulunan Katolik Süryani topluluğu.

Tarafların taleplerinin gerçekleşmemesi yeni çatışmaları beraberinde getirdi. Konsolosların müdahaleleri ve sürekli yeni isteklerde bulunmaları problemi daha da büyüttü. Avrupa devletleri kargaşa ve çatışmanın müsebbibiydi ama sorumluluk Ömer Lütfi Paşa'ya yüklendi. Nitekim 11 Şubat 1842'de beş devletin sefaret tercümanları Hariciye Nezaretine giderek "Ömer Lütfi Paşa'nın görevinin geçici olup olmadığını" sorguladılar. Eğer atama kalıcıysa bu durumun Cebel halkına verilen taahhütlere aykırı olacağını belirttiler. Babalı ise atamanın uygun olduğunu ve halkın genel isteğine göre yapıldığını vurguladı. Ancak Ömer Lütfi Paşa başarılı bir yönetim sergileyemezse gerekli adımların atılacağını da ekledi. Osmanlı idaresi ayrıca "Ömer Lütfi Paşa yapamadı diyebilmek için yabancıların veya önceden azledilen emirlerin, Dürzileri veya Marunileri kışkırtarak kargaşaya yol açabileceği" ihtimalini de Seraskerliğe ilettiler.⁷⁴

İngiltere Konsolosu Hugi Rose

“İngiltere başlangıçta Beyrut’taki konsolosu Hugi Rose vasıtasıyla Ömer Lütfi Paşa’ya destek verdi. Fakat Ömer Lütfi Paşa’nın Cebel-i Lübnan’da kendi otoritesini ve Osmanlı’nın doğrudan yönetimini tesis etmesi feodal ailelerin bağımsızlığını ve yerel otoritesini tehdit etmekle kalmıyor, İngiltere’nin de Dürziler üzerinden bölgeye müdahale etme şansını ortadan kaldırıyordu. Bu nedenle İngiltere kısa süre içinde Ömer Lütfi Paşa’dan hoşnut kalmadığını açıkladı.”

Babialı’nın tahmin ettiği gibi söz konusu devletler Lübnan meselesine hızla müdahil oldular. Rusya sefiri, Şihab ailesinden bir Hristiyan’ın atanarak özerk bir yönetimin kurulmasını talep ederken, Haçlı Seferleri’nden beri Suriye ve Lübnan’a ilgi duyan Fransa, Marunilerin koruyuculuğunu üstlenmeye başlamıştı. Fransa’nın ayrıca Mehmet Ali Paşa meselesinin İngiltere’nin lehine sonuçlanmış olmasından da hoşnutsuz olduğunu belirtmek gerekir. Nihayetinde Fransa da Rusya gibi Ömer Lütfi Paşa’nın Lübnan Emirliği’ne getirilmesine karşı çıkarak Şihab ailesinin haklarını savunmaya yöneldi.⁷⁵

İngiltere ise başlangıçta Beyrut’taki konsolosu Hugi Rose vasıtasıyla Ömer Lütfi Paşa’ya destek verdi. Fakat Ömer Lütfi Paşa’nın Cebel-i Lübnan’da kendi otoritesini ve Osmanlı’nın doğrudan yönetimini tesis etmesi feodal ailelerin bağımsızlığını ve yerel otoritesini tehdit etmekle kalmıyor, İngiltere’nin de Dürziler üzerinden bölgeye müdahale etme şansını ortadan kaldırıyordu.⁷⁶ Bu nedenle İngiltere kısa süre içinde Ömer Lütfi Paşa’dan hoşnut kalmadığını açıkladı. İngiltere elçisi, Hariciye Nazırına 22 Şubat 1842’de sunduğu bir şikâyet mektubunda Ömer Lütfi Paşa’nın tutumunun bölge güvenliğini tehlikeye atabileceğini ve Hristiyan ülkelerle olan ilişkileri bozabileceğini ifade etti. Gerçekte İngiltere’nin söz konusu iddiaları daha derin bir maksadın yüzeydeki ifadesiydi. Aslında İngiltere, Fransa’nın bölgedeki nüfuzunu azaltmayı hedefliyordu.⁷⁷

Ömer Lütfi Paşa’yla ilgili eleştiri kervanına 18 Mart 1842’de Avusturya da katıldı. Avusturya elçisi, Prens Klemens von Metternich’in mesajını

Babıali'ye ilette. Ömer Lütfi Paşa'nın azledilmesi, Cebel'in Hristiyanlardan bir emire havale edildiğinin derhâl açıklanması isteniyordu. Ayrıca bölgeye başıbozukluğu ve her şeyi yakıp yıkmalarıyla nam salmış olan Arnavut askerlerinin gönderilmesi de protesto ediliyordu.⁷⁸

İngiltere, Rusya, Prusya, Fransa ve Avusturya'nın Ömer Lütfi Paşa'ya sert tepkisi, Babıali'nin Cebel-i Lübnan konusundaki kararının bir yansımasıydı. Bu devletler Lübnan'daki statükoyu koruma eğilimindeydi. Osmanlı'nın bölgede daha fazla söz sahibi olmasını istemiyorlardı. Dolayısıyla Ömer Lütfi Paşa'ya yönelen muhalefetleri, kişisel bir durumdan ziyade Babıali'nin politikalarıyla ilgiliydi.

Sonuçta, Cebel-i Lübnan sorununa bir çözüm bulmak amacıyla Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya elçileriyle Osmanlı temsilcileri İstanbul'da toplandı. Müzakerelerden sonuç alınamayınca "İki Kaymakamlık" düzeni adı verilen bir yönetim tarzıyla bölge; kuzeyde Marunilerin, güneyde ise Dürzilerin yönetiminde iki ayrı idari kısma ayrıldı. Bu düzenlemeyle Ömer Lütfi Paşa'nın görevi sona ermiş oldu.⁷⁹

Prens Klemens von Metternich

“Ömer Lütfi Paşa ile ilgili eleştiri kervanına 18 Mart 1842'de Avusturya da katıldı. Avusturya elçisi, Prens Klemens von Metternich'in mesajını Babıali'ye ilette. Buna göre Ömer Lütfi Paşa'nın azledilmesi, Cebel'in Hristiyanlardan bir emire havale edildiğinin derhâl açıklanması isteniyordu.”

Tanzimat'ın Arnavut Dağlarındaki Yankısı: Geglerin İsyanı ve Ömer Lütfi Paşa

Osmanlı Devleti 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan ederek yönetimi ve orduyu modernleştirmeyi amaçlayan bir dizi reforma imza attı. Bu çerçevede askerlikten vergilere kadar birçok alanda yenilik gerçekleştirilerek merkezileşmeye ağırlık verildi. Fakat Rumeli'de bazı gruplar tarih boyunca sahip

Gegçe: Arnavutluk'un kuzeyinde ve Kosova'da konuşulur. Geglerin yaşadığı bölge Gegalik olarak da bilinir.

oldukları yarı özerk konumlarını korumak istediler. Dağlık bölgelerdeki kabileler de liderlerinin gözetiminde özerk yaşamlarını sürdürmekten yandı. Bu sebeple 1843'te Kosova ve 1844'te Kuzey Arnavutluk'taki Gegalik (Gegeria) bölgesinde isyanlar patlak verdi.⁸⁰

Gegler, Osmanlı Devleti'nin üzerlerinde sınırlı otorite kurabildiği dağlarda yaşayan savaşçı bir topluluğu temsil ediyordu. 1844'te Geg liderlerinden Derviş Ağa, yaklaşık on beş bin destekçisiyle birlikte Debre dağlarından Vardar Nehri'ne inerek çoğunluğunu Hristiyanların oluşturduğu birçok köyü işgal etti.⁸¹ Köylülerden yüksek meblağlarda haraç alıp, onların sığırlarına ve koyunlarına el koydu. İsyanlılar, paralarını vermeyi reddedenleri veya saklananları ihbar etmeyenleri ağır şekilde cezalandırdı. İsyanı bastırmak için görevlendirilen Ömer Lütfi Paşa'nın Üsküp'e doğru ilerlediği sırada birçok bölge Gegler'in kontrolündeydi. Ömer Lütfi Paşa'nın yaklaştığı haberini alan Derviş Ağa ve yandaşları Debre'nin yukarısındaki dağlara çekilerek Osmanlı kuvvetlerini durdurmaya çalıştı ve müzakere için elçi gönderdiler. Bunun üzerine Paşa, Köprülü ve Üsküp arasında kamp kurarak isyanlılarla görüşmelere başladı. Ancak asilerin askerlikten muaf tutulma talebini reddetti. Bu arada Ömer Lütfi Paşa, İngiliz Büyükelçi Stratford Canning'in hizmetinde olan A. Henry Layard'ı⁸² devreye sokarak Derviş Ağa'yla görüşmesini istedi.⁸³

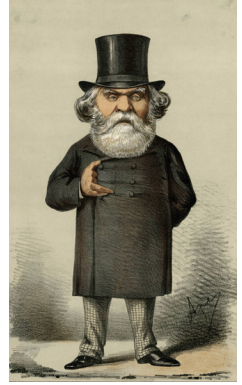
Ömer Lütfi Paşa, Layard'ın güvenliğini sağlamak amacıyla Arnavutların dağ eteklerindeki karakollarına kadar uzanan bölgede özel bir muhafız birliği oluşturdu. Yanına, İngiltere Büyükelçiliği hizmetinde görev alan güvenilir bir Arnavut kavas⁸⁴ da

“Gegler, Osmanlı Devleti'nin üzerlerinde sınırlı otorite kurabildiği dağlarda yaşayan savaşçı bir topluluğu temsil ediyordu. 1844'te Geg liderlerinden Derviş Ağa, yaklaşık on beş bin destekçisiyle birlikte Debre dağlarından Vardar Nehri'ne inerek çoğunluğunu Hristiyanların oluşturduğu birçok köyü işgal etti.”

verildi. Yolculuğun başında her şey yolunda gidiyordu. Ömer Lütfi Paşa'nın karargâhından ayrıldıktan sonra düzlük alanda iki saat ilerlediklerinde yüksek bir noktada grup hâlinde bekleyen Arnavutları fark ettiler. Muhafız birliği komutanı, isyancıların ilk karakoluna geldiklerini ve herhangi bir çatışma riskini engellemek için Layard'la daha fazla ilerlemeyeceklerini belirtti. Layard, refakatçisiyle birlikte yola devam etme kararı aldı. Ne var ki isyancılara yaklaşırken aniden etrafları sarıldı ve silahlarla tehdit edildiler. Layard'ın dikkat çeken Avrupa stilineki giysileri ve altın dantelli şapkası sayesinde asiler onun yaklaşmasına izin verdi. Lakin Osmanlı askeri sanılan kavasa şüpheyle yaklaştılar. Gergin anlar yaşanırken, Layard hızla durumu kontrol altına alarak Derviş Ağa'yla önemli bir mesele hakkında konuşmak istediğini belirtti.⁸⁵

Derviş Ağa, Layard'ı nezaketle karşıladı ve ardından Osmanlı idaresine yönelik memnuniyetsizliklerini dile getirdi. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yasal düzenlemelere uymayacakları, düzenli orduya katılmayacakları konusunda kesin bir tavır sergiledi. Şayet talepleri kabul edilmezse muhalefetlerini sürdüreceklerini de ekledi. Layard, bu şartların Ömer Lütfi Paşa tarafından kabul görmeyeceğini, ısrarcı bir tutum sergilemeleri hâlinde bölgenin Osmanlı kuvvetleri tarafından ilhak edileceğini ve merkezî otoriteye boyun eğmek zorunda kalacaklarını anlattı. Derviş Ağa uzun müzakerelerin sonucunda, Avrupai kıyafetlerle askerlik yapmanın dinleri ve kabilevi gelenekleriyle örtüşmeyeceği argümanı ile askere alınma dışındaki şartlara onay verdi.⁸⁶

Sir Austen Henry Layard

(1817 – 1894)

Layard, gezgin, arkeolog, çivi yazısı uzmanı, sanat tarihçisi, teknik ressam, koleksiyoncu, yazar ve diplomat olarak tanınmaktadır. Paris doğumlu olan Layard, 1839'da Asya gezisine çıktı ve bu gezisini İran'da sonlandırdı; bir süre bu ülkede vakit geçirdi. 1842'de İstanbul'a geçen Layard, 1845'te Osmanlı'nın Balkan topraklarında çeşitli gayriresmi diplomatik görevlerde bulundu.

“Derviş Ağa uzun müzakerelerin sonucunda, Avrupai kıyafetlerle askerlik yapmanın dinleri ve kabilevi gelenekleriyle örtüşmeyeceği argümanı ile askere alınma dışındaki şartlara onay verdi.”

Layard, görüşme sırasında Hristiyan nüfusa yönelik aşırı baskı ve zulüm iddialarını da gündeme getirdi. Asiler, suçlamaların asılsız olduğunu, iddiaların kendi davalarını zayıflatmak ve Avrupa devletlerini kendilerine karşı kıskırtma amacı güden muhalifleri tarafından ortaya atıldığını belirttiler. Müzakereler tamamlandıktan sonra Layard, görüşmelerin sonucunu aktarmak üzere Ömer Lütfi Paşa'nın karargâhına döndü. Dinlenmek için çadırına ayrıldığı esnada kamptan gelen silah ve borazan seslerini duydu. Ömer Lütfi Paşa'nın öngörüsü sayesinde muhtemel bir gece baskınına karşı tedbir alınmıştı. Gözcüler düşmanın yaklaşmakta olduğuna ilişkin istihbarat sağladılar. Bu bilgi doğrultusunda Ömer Lütfi Paşa kampın etrafında kare şeklinde bir savunma hattı oluşturdu. İsyancılar sayı olarak Ömer Lütfi Paşa'nın birliklerinden fazla olsa da silah ve disiplin açısından daha zayıftı.⁸⁷

Asiler büyük bir kararlılıkla Osmanlı birliklerinin merkezi konumundaki savunma hatlarına taarruzda bulundular. Uzun namlulu silahlarından ziyade bellerindeki silahlara yönelerek Osmanlı askeriyle yüz yüze muharebeye girecek mesafeye kadar yaklaştılar. Şafak vaktine kadar merkezî konumu ele geçirmek için çeşitli saldırılar gerçekleştirse de her seferinde geri püskürtülerek dağdaki savunma pozisyonlarına çekildiler. Ömer Lütfi Paşa'nın mücadelenin sonucu hakkında herhangi bir tereddüdü bulunmuyordu; askerlerinin disiplinine, uyanık ve cesur tavırlarına güveniyordu. Düzenli Osmanlı birlikleri, isyancılar karşısında çok az zayıt verirken asilerin kayıpları oldukça fazla oldu. Öyle ki kampın çevresi ölü ve yaralı

isyancılarla dolmuştu. Zaferi müteakiben Osmanlı birlikleri hızla ilerleyerek Üsküp'e ulaştı. Ömer Lütfi Paşa şehre giriş yaptıktan sonra potansiyel isyan tehlikelerine karşı askerlerini daha iyi donatarak tahkim etti. Ardından Osmanlı kontrolü altındaki Prizren ve Priştine şehirlerine geçiş yaptı. Sayısız başarısız baskın denemesinden sonra asiler ve Ömer Lütfi Paşa arasında yeniden diyalog kuruldu. Bu iletişim, nüfuzlu Arnavut beyleri ve dinî liderler üzerinden yürütüldü.⁸⁸

Ömer Lütfi Paşa, diyalog girişimlerinin başarısız olması sonrasında Kaplan Köyü civarında bir piyade alayı ve iki süvari bölüğüyle Arnavut isyancılara karşı önemli bir zafer elde etti. Yakalanan asiler İstanbul'a gönderilip yargılandı. Aynı dönemde Hayreddin Paşa da Kalkandelen'i ele geçirerek stratejik bir zafer kazandı.⁸⁹ 1844'ün haziran/temmuz ayında Derviş Ağa liderliğindeki isyan tamamen sonlandırıldı.⁹⁰

“Ömer Lütfi Paşa
Osmanlı birliklerinin
egemenliğindeki Prizren
ve Priştine'ye de gitti.
Osmanlı kampına baskın
yapıp her seferinde
püskürtölmelerinden
sonra isyancılar ile Ömer
Lütfi Paşa arasında
tekrardan iletişim
kuruldu. Görüşmeler
nüfuzlu Arnavut Beyler
ve dinî liderler üzerinden
gerçekleştirildi.”

Bir Aşiret Liderinin Tanzimat'a Direnişî: Bedirhan Bey Harekâtında Ömer Lütfi Paşa'nın Rolü

XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nin benimsediğı merkeziyetçi politikalar, Kürt aşiret liderleri arasında endişeyle karşılandı. Tanzimat Fermanı'nın öngördüğü değişim, liderlerin tarihsel olarak sahip oldukları idari, askerî ve iktisadi ayrıcalıkları zayıflatma potansiyeli taşıyordu. Söz konusu tehdit, yerel liderlerle devlet arasında gerilimli bir ilişkinin doğmasına neden oldu.

Bu liderlerden biri olan Botan Emiri Bedirhan Bey, genç yaşta aşiretinin lideri olmuş ve devlet tarafından verilen rütbelerle nüfuzunu artırmıştı. Fakat Tanzimat'ın getirdiği idari değişiklikler Bedirhan Bey'in otoritesini sarsıyordu. Özellikle 1842'de Musul Valisi Mehmet Paşa'nın teklifiyle Cizre'nin Musul'a bağlanma kararı Bedirhan Bey'in devletle olan ilişkisini daha da karmaşıklaştırdı. Bedirhan Bey'in öncülüğünde gerçekleştirilen Nesturi harekâtı da birçok sivilin yaşamını yitirmesine sebep oldu. Bu olay uluslararası camiada büyük tepkileri beraberinde getirdi; Amerika, Fransa ve İngiltere hadiseyi sert bir dille kınayıp sorumluların cezalandırılması çağrısında bulundu.⁹¹

Osmanlı yönetimi gelişmeler üzerine Bedirhan Bey'e karşı bir askerî harekât başlatma kararı aldı. Harekâtın komutasını Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa üstlenecekti. Osman Paşa'nın yanı sıra Musul, Diyarbakır, Erzurum ve Sivas valilikleri de harekâta destek olacak ve operasyon planını birlikte şekillendireceklerdi. 16 Kasım 1846'da karar Osman Paşa ve ilgili valilere yazılı olarak iletildi. Harekâtın stratejisi iki ana eksen üzerine kurulmuştu: İlk kuvvet Muş ve Bitlis'ten, ikinci kuvvet ise Osman Paşa önderliğinde Arabistan ordusundan destek alarak Cizre'ye doğru hareket edecekti.⁹²

Bu planlama doğrultusunda Arabistan ordusundan sevk edilen birlikler ve başıbozuk kuvvetler, Ömer Lütfi Paşa liderliğinde Nisan ayında Urfa'ya ulaştı. 1847'nin Mayıs başlarında Osman Paşa'nın operasyonun ivmesini arttırmak için Diyarbakır'a

Miner Kilbourne Kellogg tarafından çizilen Bedirhan Bey tablosu, Smithsonian Amerikan Sanat Müzesi

başıbozuk: Osmanlı Devleti'nde savaş sırasında orduya katılan gönüllü askerler için kullanılan bir tabirdir.

“Planlama
doğrultusunda Arabistan
ordusundan sevk edilen
birlikler ve başıbozuk
kuvvetler, Ömer Lütfi
Paşa liderliğinde Nisan
ayında Urfa’ya ulaştı.”

yaptığı ziyaret sırasında, Hassa ve Dersaadet ordularından dört tabur asker Harput’ta mevzilenmişti. Bu arada Urfa’da konuşlanmış olan Ömer Lütfi Paşa aldığı emirle Mayıs 1847’de Diyarbakır’a intikal etti.⁹³

Harekâtı, başta Osman Paşa olmak üzere Ömer Lütfi Paşa ve Ferik Ahmed Paşa komuta edecekti. Osmanlı ordusu 25 bin askerle sahadayken karşı tarafta yaklaşık 17 bin asker bulunmaktaydı. Osman Paşa, 17 Mayıs 1847’de Mirliva Emin Paşa kumandasındaki birkaç tabur piyadeyle iki bölük süvari ve başıbozuk askeri Diyarbakır’dan Cizre’ye yönlendirdi. Kendisi de 26 Mayıs’ta sekiz tabur piyade, altı bölük süvari, iki bölük topçu ve dört bin başıbozuk askerle Diyarbakır’dan harekete geçti.⁹⁴

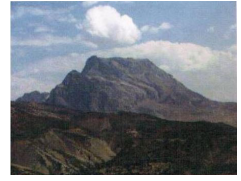
Bedirhan Bey ise Osman Paşa yönetimindeki Osmanlı kuvvetlerine karşı bir baskın planı tasarlıyordu. Lakin plan Osmanlı güçleri tarafından fark edildi ve gerekli savunma tedbirleri hızla alındı. Bedirhan Bey’in kuvvetleri taktiksel bir geri çekilme gerçekleştirdi. Bu esnada köprüyü yıktıkları için Osmanlı birlikleri onları takip edemedi. Osman Paşa köprünün hızla onarılmasını emretti ve 10 Haziran’da birliklerini nehri aşarak karşıya taşıdı. 11 Haziran’da Osmanlı kuvvetleri Bedirhan Bey’in geri çekildiği dağlık Botan bölgesine ilerledi. Operasyonun bir parçası olarak Sabri Paşa komutasındaki üç tabur asker ağır toplarla Dicle’nin sol yamacından; Ömer Lütfi Paşa yönetimindeki dört tabur asker ise Dicle’nin dağlık bölgesinden hareket ederek Kasr-ı Geli Kalesi’ne yakın Zeytinlik bölgesine konuşlandırıldı.⁹⁵

[illegible]

Ömer Paşa'nın Bedirhan Bey kuvvetlerini mağlup etmesi hakkında belge

Osmanlı ordusunun Zeytinlik'i geçmesi hâlinde mağlup olacağını öngören Bedirhan Bey, 13 Haziran gecesini Telli Bey komutasındaki dört bin askerini Zeytinlik'te kamp kuran Ömer Lütfi Paşa'nın birliklerine karşı saldırıya geçirdi. Ancak alaca karanlıkta başlayan ve sabahın ilk ışıklarına dek süren çarpışmada, Ömer Lütfi Paşa'nın birlikleri üstün geldi ve Bedirhan Bey'in kuvvetlerini mağlup etti.⁹⁶

Cizre yakınlarındaki muharebelerde defalarca mağlup olan Bedirhan Bey, ailesi ve yaklaşık beş yüz kişilik takipçisiyle Orak Kalesi'ne sığındı. Durumu haber alan Osman Paşa, 26 Haziran'da birliklerini kaleye doğru sevk etti. Bölgenin arazi yapısı zorlu olduğundan Osmanlı kuvvetleri ka-

Orak Kalesi

“Cizre taraflarında yapılan birçok muharebede yenilgiye uğrayan Bedirhan Bey, ailesi ve yaklaşık beş yüz adamıyla beraber Orak Kalesi'ne sığınmak zorunda kaldı.”

leye 1 Temmuz'da varabildi. Bedirhan Bey, kale-nin konumuna güvendiği için teslim ol çağrılarını olumsuz yaklaştı. Osmanlı birliklerinin konuşla-nacağı bölgeye saldırı emri verdi ve adamlarını kayalıklar arasında stratejik noktalara yerleştirerek Osmanlı güçlerine ateş açtırdı. Savaş düzeni olarak Sabri Paşa sol kanatta, Ömer Lütfi Paşa ve Mustafa Paşa sağ kanatta, Osman Paşa ise arka bölgede konuşlandırıldı. Ömer Lütfi Paşa'nın ko-mutasındaki topçular 2 Temmuz'dan itibaren ka-leyi üç gün boyunca yoğun bombardımana tuttu. Bedirhan Bey, direncinin sürdürülemez olduğunu kavrayarak silah bırakmaya karar verdi ve iki oğ-luyla birlikte teslim oldu.⁹⁷

Sonuç itibarıyla Tanzimat döneminin merkezîyet-çi politikaları, Osmanlı Devleti'yle aşiret liderleri arasında gerilimlere neden oldu. Fakat Osman-lı'nın yetenekli komutanları bu tür isyanları bas-tırma kapasitesine sahipti. Nitekim Zeytinlik'teki çatışmalarda ve Orak Kalesi'ndeki kuşatmada ser-gilenen taktikler Bedirhan Bey'in isyanını etkisiz hâle getirmiştir. Söz konusu başarıda Ömer Lütfi Paşa'nın da önemli bir katkısı bulunmaktadır.

İmparatorluğun Sınırında Kaos: Bosna'da Kopan İsyân Fırtınası

Bosna, II. Mehmet döneminde 1463-1464 sefer-leri sonucunda Osmanlı Devleti'nin etkisi altına girdi. 1528'de ise bölge tamamen Osmanlı ida-resine geçti. Osmanlı yöneticileri bölge halkına, özellikle de Bogomil mezhebine mensup Hristi-yanlara can ve mal güvencesi sunarak dinî özgür-lükleri garanti altına aldı. Söz konusu mezhebe

bağlı birçok kişi inançlarının İslam'la olan benzerliği ve Osmanlı'nın teşvikleri sayesinde İslam'ı benimsedi.⁹⁸

Bu dönemde Boşnaklar siyasi, ekonomik ve askerî sahalarda belirgin bir nüfuza sahip oldu. Fakat zamanla devletin zayıflaması bölgede istikrarsızlığa yol açtı. Nitekim XIX. yüzyılda Bosna Eyaleti ayaklanmaların odağı hâline dönüştü. İsyanların patlak vermesinde hem iç hem de dış etkenler rol oynadı. Peki, ayaklanmaları tetikleyen başlıca faktörler nelerdi?

Osmanlı Devleti'nin Bosna'da uyguladığı yönetim modelinin unsurlarından biri "Kapudanlık" adlı askerî-idari yapıydı. Kapudanlar, kendilerine tahsis edilen araziler üzerinden çeşitli yetkilerle donatılmıştı.⁹⁹ Ancak XIX. yüzyılın başlarında, etkinliklerini kısıtlayacağı gerekçesiyle merkezî reformlara karşı çıktılar.¹⁰⁰ Bosna'da Kapudanlık'ın yanı sıra lonca teşkilatları da faaliyet hâlindeydi. Bu teşkilatın liderleri vergi artışlarına tepki gösteriyordu.¹⁰¹

“Osmanlı Devleti'nin Bosna'da hâkimiyet kurması neticesinde Boşnaklar siyasi, ekonomik ve askerî açıdan nüfuz sahibi oldu.”

Saraybosna, 1878

kapudanlık:

Osmanlı Devleti'nin Bosna'da uyguladığı yönetim modelinin unsurlarından biri "Kapudanlık" adlı askerî-idari yapıydı. Kapudanlar, kendilerine tahsis edilen araziler üzerinden çeşitli yetkilerle donatılmıştı.

Tanzimat Fermanı ilan edilene kadar Bosna'da yaşanan sorunlar belirli konular etrafında yoğunlaşmıştı. 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanı ve ardından nüfus tespiti için başlatılan çalışmalar Boşnaklarda çocuklarının askere alınma endişesini doğurdu.¹⁰² Bu kaygı Saraybosna, Tuzla ve Tivornik'te çıkan isyanların temel sebeplerinden biriydi.¹⁰³ Tanzimat'la birlikte Bosna Valisi Mehmet Vecihi Paşa'nın yerel beyleri merkezden atanan memurlarla değiştirmesi, Bosna aristokrasisinin merkezi yönetime karşı hoşnutsuzluğunu daha da artırdı.¹⁰⁴

Öte yandan Bosnalı Beyler, merkezi yönetimin kendilerini ihmal ettiğini düşünerek reformlara karşı çıktılar. Özellikle Tanzimat döneminde reayanın zorla çalıştırılmasının yasaklanması ve köylülere doğrudan merkezi yönetimden maaş bağlanmasına sert tepki gösterdiler. Nitekim bölgede büyük bir etkiye sahip olan Ali Paşa gibi yerel liderler kazandıkları ayrıcalıkları kaybetme korkusuyla muhalefet hareketlerine öncülük ettiler.¹⁰⁵

Osmanlı yönetimindeki Travnik

Bosna Eyaleti'nde yerel yöneticiler genellikle büyük toprak sahibi Müslüman beylerden oluşuyordu. Beyler arasında yer alan kapudanlar ve tımarlı sipahiler topraklarını köylülere kiralama yoluna gidiyordu.¹⁰⁶ Ancak bu süreçteki keyfî uygulamalar köylüleri rahatsız ediyordu. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte toprak mülkiyetinin kendilerine geçeceği umudunu taşıyan halk, beklentilerinin karşılanmaması üzerine hayal kırıklığı yaşıyordu.¹⁰⁷ Bunun yanı sıra Bosna halkı ve ulema fermanın gayrimüslimlere ayrıcalık tanıdığına inanarak karara tepki gösterdiler. Bosna uleması, Sırp ve Hırvatlarla aynı haklara sahip olma düşüncesinden rahatsızlık duydukları için merkezî yönetime muhalefet ediyorlardı.¹⁰⁸

Merkezî yönetim, Boşnak Müslümanlarının Tanzimat Fermanı'na yönelik tepkilerini göz önünde bulundurarak ilk etapta uygulamayı erteledi. An-

*Bosna Valisi Çengelöğlu
Tahir Paşa*

“Bosna Eyaleti'nde yerel yöneticiler genellikle büyük toprak sahibi Müslüman beylerden oluşuyordu. Beyler arasında yer alan kapudanlar ve tımarlı sipahiler topraklarını köylülere kiralama yoluna gidiyordu.”

Tuzla'nın genel görünümü

cak Boşnakların tavırlarını sürdürmeleri üzerine fermanı uygulama kararı aldı.¹⁰⁹ Tanzimat'ın hayata geçirileceği yönündeki haberler Saraybosna'da hareketlenmelere neden oldu.¹¹⁰

Öte yandan Bosna Valisi Tahir Paşa fermanın uygulama planı hakkında Babıalı'ye bir rapor sunarak yeniliklerin kademeli uygulanması, halkın beylerden korunması ve ekonomik alandaki geleneksel uygulamaların bir müddet daha sürdürülmesini önerdi.¹¹¹ Fakat Babıalı'nın Tanzimat'ı Bosna'da kararlılıkla uygulama hedefi 1849'da geniş çaplı bir isyana yol açtı.¹¹²

Bosna'daki iç karışıklıkların nedenleri arasında sadece sıralanan iç faktörler değil aynı dönemde Avrupa'da gerçekleşen olaylar da son derece belirleyici bir etkiye sahipti. 1815-1830 arasında Avrupa'da meydana gelen siyasi ve sosyal dalgalanmalar 1830 ve 1848 ihtilalleriyle zirveye ulaştı.¹¹³ Bu ihtilaller Avusturya'ya sıçrayarak Osmanlı'nın Avusturya sınırındaki Bosna'da da hissedildi.¹¹⁴ Avusturya ve Rusya'nın sert tedbirleri sonucu birçok Leh ve Macar Osmanlı'ya sığındı.¹¹⁵ Babıalı ise Rusya'nın bölgesel avantaj arayışından tedirgin oldu.¹¹⁶

Osmanlı yönetimi, ihtilaller sebebiyle Hristiyan topluluğun hareketlerini yakından izlemeye çalıştı. Vali Tahir Paşa 15 Mayıs 1848'de yerel idarecilerin aşırılıklarına dikkat çekerek merkezî yönetimden asker talep ettiyse de çağrısına yanıt bulamadı. Tahir Paşa 4 Haziran 1848'de durumun daha da kötüleştiğini belirtti. Sınır bölgelerinde Sırp ve Hırvatlar, Bosna halkını kışkırtıyordu.¹¹⁷ Diğer yandan Tanzimat döneminde kurulan eğitim ve din kurumları da milliyetçilik hareketlerine zemin hazırlamıştı.¹¹⁸

Bosna Eyaleti'nde endişeye neden olan bir diğer mesele ise Sırp ve Karadağ milliyetçilerinin faaliyetleriydi. Aslında bu iki grup birleşip kendi krallıklarını kurmayı hedefliyordu. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Sırp ve Karadağlılar Bosna'da yaşayan halkı etkileme gayretine girdi. Çeşitli mecmua ve gazetelerde halkın hem maddi hem de manevi baskı altında olduğunu ileri sürdüler ve isyan için maddi destek sağladılar.¹¹⁹

Netice itibarıyla belirtilen iç ve dış dinamikler nedeniyle Bosna Eyaleti'nde 1849 ve 1861 yıllarında siyasi, sosyal ve ekonomik temelleri sarsan ayaklanmalar meydana geldi. Başlangıçta büyük toprak sahiplerine karşı başlayan olayların hızla yayılması Babıali'yi alarına geçirdi. Merkezî otoritenin sağlanması ve bölgedeki istikrarın korunması adına, ayaklanmaların hızla ve etkin bir şekilde bastırılması zorunlu hâle geldi. Bu kritik dönemde, askerî yetenekleri ve liderlik kabiliyetiyle tanınan Ömer Lütfi Paşa, Bosna'da yaşanan isyanları sona erdirmek için görevlendirildi.

Bosna'da Asi Yıllar: Osmanlı'nın Demir Yumruğu Ömer Lütfi Paşa'nın 1849-1851 İsyanlarına Müdahalesi

Bosna valisi Tahir Paşa'nın raporu Tanzimat Fermanı'nın bölgede uygulanmasının ne kadar zor olduğunu göstermişti. Durumu değerlendiren Osmanlı yönetimi, muhtemel ayaklanmaları önlemek için bölgeye 12.194 kişilik askerî güç göndermeye karar verdi. Asiler bu durumu öğrendiklerinde hemen harekete geçtiler.¹²⁰ Tahir Paşa komutasındaki birlikler ise ayaklanmayı bastırmak için müdahalede

“İsyancılar 1 Mart 1850’de Bihke Kalesi’ni tekrar ele geçirdi. Tahir Paşa, Babıali’ye eyalete kuvvet yollanması konusundaki isteğini yinelerken, isyana neden oldukları gerekçesiyle İzvornikli Mahmut Paşa ile Tuzlalı Mahmut Paşa’nın bölge dışına gönderilmesini talep etti.”

bulundu. Ancak isyancıların sert direnişi ve askerler arasında yayılan kolera salgını nedeniyle sonuç alınamadı. Nitekim Bihke Kalesi isyancılar tarafından ele geçirildi. 24 Ağustos 1849’da Tahir Paşa yönetimi-ndeki birlikler ayaklanmanın daha da büyümesi üzerine müdahale ederek olayları yatıştırdılar. Lakin 1 Mart 1850’de isyancılar Bihke Kalesi’ni tekrar kontrol altına aldılar. Tahir Paşa, Babıali’ye eyalete kuvvet yollanması konusundaki isteğini yinelerken, isyana neden oldukları gerekçesiyle İzvornikli Mahmut Paşa ile Tuzlalı Mahmut Paşa’nın bölge dışına gönderilmesini talep etti.¹²¹

İşyanın bazı yerel yöneticiler tarafından da desteklenmesi durumun ciddiyetini arttırmıştı. Nitekim ayaklanmanın bastırılmayarak diğer bölgelere de sıçraması Osmanlı’yı harekete geçirdi. Babıali, “askerliği iyi bilen ve harp sanatından iyi anlayan”¹²² Ömer Lütfi Paşa’yı özel yetkilerle donatarak isyanı bastırmak için görevlendirdi. Hadise *Tabsıratü’l Eşkıyâ* adlı eserde kısaca şöyle anlatılmaktadır: Bosna eyaletinde Tanzimat-ı Hayriye’nin adalet odaklı prensiplerine geçiş yapılması için zamanın hassasiyetlerini ve halkın ihtiyaçlarını bilen, ayrıca cesareti ve kahramanlığı herkesçe kabul edilen, Rumeli Ordusu Komutanı Ömer Lütfi Paşa’nın atanması kararlaştırılmıştır.¹²³

Babıali, Ömer Lütfi Paşa’dan asayişin korunmasını, isyan hâlinde olanları güç kullanmadan ikna yoluyla teskin etmesini istedi; fakat gerektiğinde askerî müdahale yetkisi de verdi.¹²⁴ Bu süreçte Bosna Valisi Tahir Paşa hayatını kaybetti.¹²⁵ Temmuz 1850’de görevi Hafız Mehmet Paşa devraldı.¹²⁶ Ancak kısa bir süre sonra görevden alındı ve onun yerine Ağustos 1850’de Hayrettin Paşa Bosna Valiliği’ne getirildi.¹²⁷

Tabsıratü'l Eşkıyâ'nın kapak sayfası (Bu eser, Zafer Göl en tarafından günümüz alfabesine aktarılmıştır.)

4

تبریز خانقاه قزوین

بسمه اور نیم همار اوله فرمايه عالي و متعاله پير پاك اادة ننه شاهه مفاد
منفي اور نه بوسه ابائنه دوللوها فظ بايا هفت نيز نيك والي و سعادتلور عر
و نظم افنديار دفر دار و نسي ميس نصيب و نصيبه بيه له فخرني بيه با فاعل شريف
و نسي ميس نصيب و نصيبه بيه له فخرني بيه با فاعل شريف و نسي ميس نصيب و نصيبه بيه له فخرني بيه با فاعل شريف

۵۰

فیدر

Ömer Lütfi Paşa, Niş'te meydana gelen isyanı bastırdıktan sonra Ağustos 1850'de Bosna'daki görevine başladı. İlk icraatı Bosna valiliğini Travnik'ten Saraybosna'ya taşımak oldu. Bu değişiklikten sonra Gülhane Hattı'nın uygulanması hakkındaki fermanı paylaşmak üzere Bosna'nın önde gelen beyleriyle bir araya geldi.¹²⁸ Toplantının ardından başkanlığını Nazım Efendi'nin üstlendiği geçici bir eyalet meclisi kuruldu.¹²⁹ Ömer Lütfi Paşa kendisine tevdi edilen vazifeleri yerine getirmede titiz ve kararlı bir duruş sergiliyordu.

22 Ekim 1850'de bölge beyleriyle görüşmek ve ahalinin durumunu gözlemlemek için Saraybosna'dan Travnik'e hareket eden Ömer Lütfi Paşa Karanişik, Travnik ve Banaluka'da bulunduğu sırada Mostar'da halkın ayaklandığı haberini aldı. İsyancılar mevcut uygulamalardan rahatsızdı ve

“Ömer Lütfi Paşa, Niş'te meydana gelen isyanı bastırdıktan sonra Ağustos 1850'de Bosna'daki görevine başladı. İlk işi, Bosna valiliğini Travnik'ten Saraybosna'ya taşımak oldu. Vakit kaybetmeden Gülhane Hattı'nın uygulanmasıyla ilgili fermanı okumak için Bosna'nın önde gelenleriyle bir toplantı yaptı.”

Asakir-i Nizamiye Kaymakamı İskender Bey'in mubafaza için gönderildiği Konjic Köprüsü

“Ömer Lütfi Paşa,
Neretva Nehri’nin
yanındaki Konjic (Konjic)
Köprüsü’nü muhafaza
etmek ve isyanı engellemek
için Asakir-i Nizamiye
kaymakamlarından
İskender Bey’i
görevlendirdi.”

Hersek Mutasarrıfı Ali Paşa

*Halkı isyana teşvik eden
etkili beyler: Mustafa,
Fazıl, Mahmut,
Tuzlalı Mahmut ve Ali
Paşa’dır. Nitekim Hersek
Mutasarrıfı Ali Paşa
1849 isyanını düzenleyen
kişidir.*

askerlerin bölgeye girmesini engellemekle kalmayıp gerektiğinde Ali Paşa ve Ömer Lütfi Paşa’ya karşı da savunma yapabileceklerini ifade ediyorlardı.¹³⁰ Konjic’e ulaşan asiler Hersek’i bu bölgede savunma kararı aldılar. Yaşanan gelişmeler üzerine Ömer Lütfi Paşa, Neretva Nehri’nin yanındaki Konjic Köprüsü’nü muhafaza etmek ve isyanı engellemek için Asakir-i Nizamiye Kaymakamlarından İskender Beyi görevlendirdi.¹³¹ Ancak taraflar arasındaki çatışmalarda belirgin bir üstünlük sağlanamadı. Babiali, asilere bir yazı göndererek ayaklanmanın sona ermesini talep etti. Ayrıca yapılan araştırmaların sonucunda Hersek Mutasarrıfı Ali Paşa’nın halkı isyana teşvik ettiği belirlendiği için derhâl Ömer Lütfi Paşa’ya katılması isteniyordu.¹³²

Diğer taraftan Ömer Lütfi Paşa Tuzla ve İzvornik’te toplanan halkın İzvornik Kalesi’ni kuşattığı ve Travnik’e doğru ilerleyecekleri haberini alır almaz Posovina’ya doğru harekete geçti. Ayaklanmanın patlak vermesi nedeniyle stratejik bir konuma sahip olan Vrandük Kalesi’ni¹³³ elinde tutma amacıyla Mirliwa Mustafa Paşa komutasındaki iki tabur asker ve üç kıta top, Travnik’ten dört saatlik mesafede bulunan İzpençe’ye sevk edildi. Ancak Mustafa Paşa’nın kuvvetleri kaleye varmadan önce isyancıların bölgeye yerleştiği fark edildi. Yaklaşık yarım saat süren çatışma sonucunda asiler mağlup oldu.¹³⁴

Vrandük Muharebesi’nin ardından bölgeye varan Ömer Lütfi Paşa, geceyi burada geçirdi. Ertesi gün iki tabur piyade, altı kıta top ve süvari birlikleriyle Vrandük Kalesi’ne bir saat mesafedeki Kayabaşı’na ulaştı. Buraya vardığında 15.000 kişiden

“Ömer Lütü Paşa,
Vrandük Kalesi’ni
elinde tutma amacıyla
Mirliya Mustafa Paşa
komutasındaki iki
tabur asker ile üç kıta
topu, Travnik’ten dört
saatlik mesafede bulunan
İzpençe’ye sevk etti.”

müteşekkil yerli halkın savaşılmaya hazırlandığına, siperler kazdığına ve 6 bin kişinin bölgedeki bir dağın zirvesini ele geçirmeye çalıştığına ilişkin bilgiler aldı. Bu stratejik tehdit karşısında, Ömer Lütü Paşa hızla askerlerini önemli noktalara yerleştirerek muharebede avantaj elde etmeye çalıştı. Kayabaşı Muharebesi sonucunda isyancılar ağır kayıplar yaşadı. Onların “Seraskerimiz Tuzlalı Mahmut Paşazadedir”¹³⁵ şeklindeki ifadeleri ise Tuzlalı Mahmut Paşa’nın olayların arkasında olduğunu ortaya koydu.

Kayabaşı mağlubiyetinden sonra Konjic mevkiinde Ali Paşa’nın kavasbaşı İbrahim Ağa liderliğinde toplanan 3.000’den fazla muhalif, İskender Bey komutasındaki kuvvetlere karşı harekete geçtiler. Çıkan çatışmada isyancılar kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Ayrıca Posovina halkını kışkırtmaya yönelik İzvornikli Mahmut Paşa ile Tuzlalı Mahmut Paşa’nın oğlu tarafından yazılmış olan bazı belgeler ele geçirildi. Böylelikle bahse konu paşaların çıkan hadiselerdeki rolleri de teyit edildi.¹³⁶

Vrandük Kalesi

Handwritten text in Persian script, likely a manuscript or a page from a book. The text is dense and covers most of the page, with some marginalia on the right side. The script is cursive and characteristic of the Qajar or Reza Shah era.

naib: Naib, bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi adına geçici bir süre için üstlenen ve ona vekalet eden kişi ya da vekil olarak tanımlanır; aynı zamanda kadı vekili olarak da bilinir. Şer'i mahkemelerde hâkimlik yapan kişiye de naib denir ve sıfat olarak kullanıldığında "nöbetle gelen" anlamına gelir.

Öte yandan Ömer Lütfi Paşa, askerî düzenlemeler için Bosna Nehri'nin karşı kıyısında yer alan Derbent Kazası'na doğru yöneldi. Bu sırada takriben 20.000 isyancı grubu harekete geçerek Vuçyak Balkanı civarındaki stratejik noktaları kontrol altına aldılar. İsyancılar, Ömer Lütfi Paşa ve askerlerine gelen erzak yüklerini de ele geçirdi. Gelişmelere cevaben Ömer Lütfi Paşa; üç tabur piyade, üç top ve bir süvari birliğini Vuçyak'a yönlendirdi. Kendisi ise Vuçyak mevkiinin sol tarafındaki Peykâr Köyü'ne hareket etti. Asiler Ömer Lütfi Paşa'nın hamlesini "Paşa kaçtı" diye yorumladı. Ertesi gün Ömer Lütfi Paşa komutasındaki birlikler taarruza geçti. Üç saat süren çatışmada isyancılar beş yüz kadar kayıp verdi. Muharebe esnasında asi elebaşlarından Derbentli Mahmut Bey, Derviş Bey tarafından atılan piştov kurşununun isabet etmesi neticesinde hayatını kaybetti. Bunların yanı sıra halkı isyana teşvik eden Tuzlalı Mahmut Paşa'nın oğlu Osman, Tuzla Naibi Nuh Efendi ve birkaç imam bir çiftlikte toplandı yaptıkları esnada basılıp tutuklandı.¹³⁷

“Ömer Lütfi Paşa, askerî düzenlemeler için Bosna Nehri'nin karşı kıyısında yer alan Derbent Kazası'na doğru yöneldi. Bu sırada takriben 20.000 isyancı grubu harekete geçerek Vuçyak Balkanı civarındaki stratejik noktaları kontrol altına aldılar. İsyancılar Ömer Lütfi Paşa ve askerlerine gelen erzak yüklerini de ele geçirdi.”

Ömer Lütfi Paşa Vuçyak Muharebesi'nden sonra Saraybosna'daki Asakir-i Hassa Mirlicalılarından İbrahim Paşa'yı maiyetindeki kuvvetlerle Klavine Kasabası üzerinden Tuzla havalisine gönderdi. Ancak İbrahim Paşa, Klavine Kasabasına yarım saat uzaklıkta olan Tuzla, İzvornik ve Srebrenitsa bölgelerinden gelen 5-6 bin kişilik bir asi grubuyla karşılaştı. Çıkan çatışmada asiler ağır kayıplar verip dağıldılar. Ayrıca olaylarda parmağı olduğu gerekçesiyle kasaba Naibi Ahmet Efendi ile Abdullâh adındaki bir şahıs tutuklandı. Söz konusu harekât sonucunda Posovina'daki karışıklıklar önlenerek asayiş sağlandı.¹³⁸

Ömer Lütfi Paşa, Posovina'daki olayları bertaraf ettikten sonra şehit olan askerlerin anısını yaşatmak için defin alanına bir anıt taş diktirdi. Taşın üzerindeki zarif beyitler şöyledir:

*Şâh-ı âlem Hazret-i Abdülmecid, Pâ-
dişâhân-ı cihânın emcedi*

*Batılı hakdan hemîşe fark için, Ber-kef eyler
tiğ-i şer-i Ahmedî*

*Bosna halkı bağı ü isyân eyleyüb, Çünkü bil-
mezler idi nîk ü bedî*

*Anları te'dib için şâh-ı cihân, Tâ Ömer Lütfi
Paşa'yı me'mûr eyledi*

*Da'vet itdi ol-müşîr-i kârdân, Terk-i isyâna
gürûh-ı câhidi*

*Lik te'sir itmedi arz-ı âmân, Gördü anlardan
inâd-ı bi-adi*

*Hadlerin bildirdi ahır anlara, Şöyle kırdı eş-
kıyâ-yı bi-haddi*

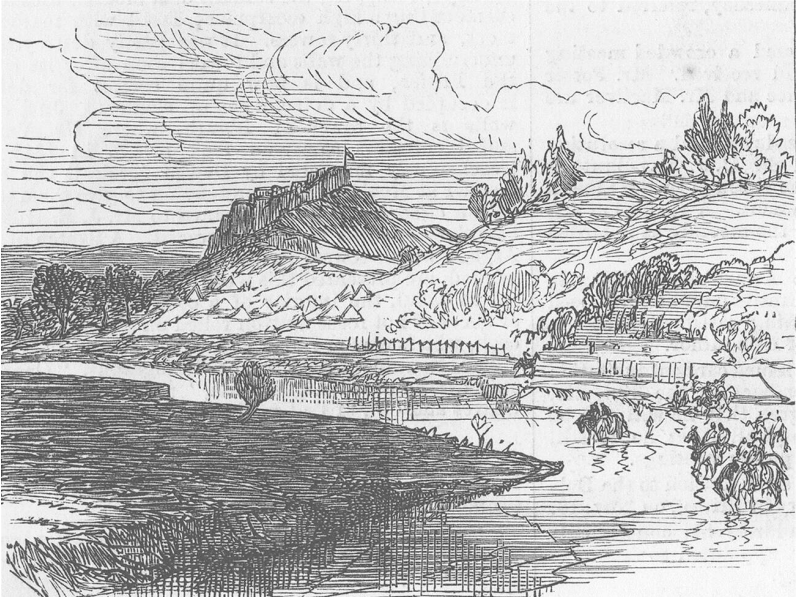
*Asker-i islâm şehidânı için, Yaptı beş on yer-
de böyle merkadi*

*Tam tarihin didi rûhu'l-emin, Şu makâm oldu
şehidân meşhedi.¹³⁹*

Ömer Lütfi Paşa daha önce de bahsi geçen Peykâr Köyü mevkiinde hem dinlenmek hem de gerekli ihtiyaçları tedarik etmek için birkaç gün konakladı. Vuçyak mevkiini keşfe çıktığı sırada 15 bin ayaklanmacının bölgeye geldiğini öğrendi. Gerekli hazırlıkları müteakiben asilerle öğle vakti başlayan muharebe gece saat bire kadar devam etti. Mağlup olan asiler kaçmak zorunda kaldı. Doboy İskelesi'ne doğru hızla geri çekilirken yüzden fazla isyancı nehre düşüp boğuldu.¹⁴⁰

Ömer Lütfi Paşa, Gravcac mevkiinde on gün istirahat ettikten sonra Tuzla'ya gitmek üzere yola çıktı. Bu sırada Posovina'da çıkan olaylarda parmağı olan ve yakalanmamak için Avusturya yakasındaki Vasil Köyü'ne kaçan Tuzlalı Mahmut Paşa hakkında "Mahmut Paşa vefat eyledi" haberi yayıldı. Fakat alınan istihbarat bilgisinin yanlış olduğu anlaşıldı. Nitekim Mahmut Paşa ile Mahmut Alay Bey isimindeki asinin Vasil Köyü'nden Gradçaniça Kazası'na geçtiği öğrenildi. Ömer Lütfi Paşa'nın talimatıyla bölgeye gönderilen bir bölük süvari Mahmut Paşa'yı ve beraberindekileri tutuklayarak Tuzla Kalesi'ne hapsetti.¹⁴¹

Ömer Lütfi Paşa Tuzla'da konakladığı sırada civar mahalleri Tuzla'ya bağlayarak İzvornik adında müstakil bir sancak teşkil etti. Sancağın yönetici-

Doboy Kalesi ve hemen önünde Bosna Irmağı ile Doboy İskeleyi

liğine Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Fehim Bey tayin edildi. Ardından bir miktar askeri Tuzla'da bırakıp iki tabur asker ve tutuklu bulunan Tuzlalı Mahmut Paşa, Mahmut Alay Bey ve Tuzla Naibi Nuh Efendi'yi yanına alan Ömer Lütfi Paşa, askerlerin top atışları eşliğinde 18 Aralık 1850'de Saraybosna'ya girdi.¹⁴²

Ömer Lütfi Paşa Saraybosna'ya ulaşmadan önce bölge beylerinden Saraylı Mustafa Paşa hadiselerle karıştığı gerekçesiyle tutuklanarak Abdi Paşa'nın konağına hapsedilmişti. Ömer Lütfi Paşa yaptığı tahkikat neticesinde Saraylı Mustafa Paşa'nın damadı Miralay Ali Bey'i de ahaliyi kıskırttığı gerekçesiyle tutuklattı. Ayrıca 24 Aralık 1850'de yapılan çalışmalar sonucunda Tahmişçi Hacı Ahmet ve isyana katılan 15 kişi de tevkif edildi.¹⁴³ Böylelikle Ömer Lütfi Paşa, eyalette bir yandan sükûneti temin etmeye çalışırken diğer yandan da ayaklanmalara katılan Bosnalı beylerin cezalandırılmasını sağlıyordu.

Ömer Lütfi Paşa başarılı muharebelerden sonra Saraybosna'da, Bosna erkânını toplamaya karar verdi. Zira Tanzimat Fermanı'nın icrası için gerekli olan düzenlemelerin yapılmasını istiyordu. Ancak toplantı gerçekleşmeden önce Bosnalı Beyler, Boşnak Mustafa Paşa konağında bir araya gelerek fermanın Bosna'da uygulanması meselesini müzakere ettiler. Toplantıda Tanzimat reformlarının kabulünün Bosna liderlerinin zenginliklerini ve varlıklarını yok edeceği, askerlik hizmetinin çocuklarının ve torunlarının huzurunu tehlikeye atacağı görüşü hâkimdi. Fakat bu konuda açıkça konuşmaktan kaçındılar, zira

“Ömer Lütfi Paşa, Tuzla'da konakladığı sırada civar mahalleri Tuzla'ya bağlayarak İzvornik adında müstakil bir sancak teşkil etti. Sancağın yöneticiliğine Dergâh-ı Ali kapıcıbaşlarından Fehim Bey tayin edildi.”

“Ömer Lütfi Paşa, bir yandan asilerle mücadele ederken diğer yandan da hapsedilen isyancılarla meşgul oluyordu. Nitekim 29 Ocak 1851’de Saraybosna’da tutuklanan 80’den fazla ayaklanmacı, yanlarında ele başları Tuzlalı Mahmut ve Saraylı Mustafa Paşa’yla birlikte dört bölük süvari nizamiye askeri eşliğinde İstanbul’a nakledildi.”

kışın yaklaştığını biliyorlardı. Planlarına göre kışın gelmesiyle birlikte savaşa hazırlanacak ve Saraybosna’daki Osmanlı askerlerine saldıracaklardı. Bazıları “Eğer bu planı hayata geçirirsek ve Osmanlı Devleti daha fazla asker gönderirse ne olacak?” diye endişelerini dile getirdi. Bu itiraza karşılık “Eğer devlet bizi engellemeye çalışırsa askeri gücünün büyük bir kısmını kaybedecek ve bizim ne kadar cesur olduğumuzu görecektik” şeklinde cevap verildi. Ayrıca mücadeleyi sürdüreceklerini ve Bosna’nın İslam dünyasının sınırında olması sebebiyle Osmanlı Devleti’nin üzerlerine gelmesinin pratik olmayacağını düşündüler. Ya bağımsız bir hükûmet kuracaklar ya da Osmanlı Devleti’nin eski yönetim sistemine geri döneceklerdi. Osmanlı askerleri eyaleti ele geçirirse varlık ve refahlarından mahrum kalmaktansa cesurca

yok olmayı tercih edeceklerini belirttiler.¹⁴⁴

Ömer Lütfi Paşa, bir yandan asilerle mücadele ederken diğer yandan da hapsedilen isyancılarla meşgul oluyordu. Nitekim 29 Ocak 1851’de Saraybosna’da tutuklanan 80’den fazla ayaklanmacı, yanlarında ele başları Tuzlalı Mahmut ve Saraylı Mustafa Paşa’yla birlikte dört bölük süvari nizamiye askeri eşliğinde İstanbul’a nakledildi. Bu başarılı

adımların sonrasında Mostar'dan Müslüman ve Hristiyan iki temsilci, halkın affedilmesi talebiyle Ömer Lütfi Paşa'ya müracaatta bulundu.¹⁴⁵

Asilerin bir kısmı af dilerken bir kısmı da muhalefetlerini sürdürüyordu. Nitekim Mostar'daki asilerin tekrar harekete geçme kararı aldıkları öğrenildi. Bunun üzerine Ömer Lütfi Paşa, asayiş sağlamaya İskender Bey'i görevlendirdi. Maiyetiyle birlikte yola çıkan İskender Bey, Mostar güzergâhı üzerinde isyancı bir grupla karşılaştı. İki gün süren çatışma sonunda 33 kişi tutuklanarak Saraybosna'ya gönderildi.¹⁴⁶

Mostar'a ulaşmaya çalışan İskender Bey emrindeki birlikler, 10 Şubat 1851'de Ali Paşa'nın Kavasbaşı İbrahim adlı asi ve taraftarlarıyla Kuleli adı verilen Han mevkiinde karşılaştı. Çatışma sonunda söz konusu han tahrip edilerek isyancılar dağıtıldı. Muharebenin akabinde Kavasbaşı İbrahim ve 70 yandaşı esir edilip hapsedilmek üzere İstolçe Kalesi'ne gönderildi.¹⁴⁷

İskender Bey ve askerlerinin galibiyeti Saraybosna'da sevinçle karşılandı.¹⁴⁸ Mostar'da asayişin sağlanması üzerine Ali Paşa'nın oğlu Rüstem Paşa, Ömer Lütfi Paşa'ya teslim oldu. 17 Şubat 1851'de İskender Bey'e verilen talimatla halkı isyana teşvik ettikleri gerekçesiyle Ali Paşa ve oğlu Rızvan Paşa'nın tutuklanması istendi.¹⁴⁹ İskender Bey, bir kutlama bahanesiyle Ali Paşa ve Rızvan Paşa'yı tevkif etti.¹⁵⁰ Ali Paşa'nın görevden alınıp hapsedilmesinin ardından Hersek Sancağı, Bosna Eyaleti'ne dâhil edildi. Kaymakamlığa ise Asakir-i Şahane Mirlivalarından Ali Rıza Paşa atandı.¹⁵¹

“Mostar'daki asilerin tekrar harekete geçme kararı aldıkları öğrenildi ve Ömer Lütfi Paşa, asayiş sağlamaya İskender Bey'i görevlendirdi. Maiyetiyle birlikte yola çıkan İskender Bey, Mostar güzergâhı üzerinde isyancı bir grupla karşılaştı. İki gün süren çatışma sonunda asilerin ileri gelenlerinden 33 kişi tutuklanarak Saraybosna'ya gönderildi.”

“İskender Bey ve askerlerinin bu galibiyeti Saraybosna'da sevinçle karşılanırken Saraybosna Kalesi'nden de toplar atıldı. Mostar'da asayişin sağlanması üzerine Ali Paşa'nın oğlu Rüstem Paşa, Ömer Lütfi Paşa'ya teslim oldu.”

“Mustafa Paşa
tarafından Yayçe
Kalesi’nin alınmasından
sonra asiler asker
toplayarak kaleyi tekrar
zapt etmeye çalıştılar.
Ömer Lütfi Paşa olayı
haber alır almaz Mirliwa
Derviş Paşa’yı dört tabur,
üç bölük süvari nizamiye
askeri, iki kıta dağ topu
ve 200 askerle Yayçe
Kalesi’ne gitmek üzere
görevlendirdi.”

Bu gelişmeleri takiben isyancılar harekete geçip Banaluka ve Yayçe kalelerini ele geçirerek devlet memurlarına zarar verdiler. İlgili hadiselerle yanıt olarak Hassa Ordu-yı Hümayunundan Mirliwa Mustafa Paşa Travnik yoluyla, Asakir-i Hassa Ordu-yı Hümayunundan Mirliwa İbrahim Paşa ile Ömer Lütfi Paşa ise Ehlune yoluyla olay bölgesine doğru yöneldiler. Yayçe Kalesi’ni geri almak için Mustafa Paşa’nın başlattığı operasyonda Kirazlık’ta yaklaşık 2 bin kişiyle karşı karşıya gelindi. İki saat süren çatışma sonucunda 200 isyancı hayatını kaybetti, 60 kadarı ise tutuklandı.¹⁵² Bu harekâtla ayaklanma büyük ölçüde bastırılmış oldu.¹⁵³

Mustafa Paşa tarafından Yayçe Kalesi’nin alınmasından sonra asiler asker toplayarak kaleyi tekrar zapt etmeye çalıştılar. Ömer Lütfi Paşa olayı haber alır almaz Mirliwa Derviş Paşa’yı dört tabur, üç bölük süvari nizamiye askeri, iki kıta dağ topu ve

Yayçe Kalesi, şebirin en üst noktasında yer alıyor

200 askerle Yayçe Kalesi'ne gitmek üzere görevlendirdi. Kaleye iki saat mesafedeki Gölhisar Kasabası mevkiinde Kuvic adlı elebaşının maiyetinde 10 bin asiyle karşılaştılar. Üç saat süren şiddetli bir çarpışmanın sonucunda büyük kayıplar veren asiler geri çekilmek zorunda kaldı. Derviş Paşa'nın galibiyeti Banaluka Kalesi'ndeki asileri tedirgin etti. Nitekim kaleyi terk eden isyancılar Ona Nehri'nin karşı yakasına sığındılar.¹⁵⁴

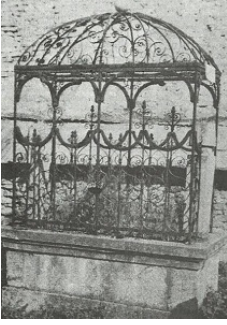
Muharebenin akabinde Ömer Lütfi Paşa ve Derviş Paşa Banaluka'ya doğru yöneldi. Banaluka'daki genel durum hakkında malumat alındı. Paşalar tarafından yapılan tahkikat sırasında asilerin bu sefer de Kostaniçe Kazası nahiyelerinden Kozarça Kasabasında toplandığı anlaşıldı. Elde edilen bilgi üzerine iki paşa, bölgeye müdahale etmek üzere hareket etti. Gerçekleşen çarpışmada 4.000 civarında olan asi grubundan yalnız 300 kişi kaçabildi. Geride kalanların bir bölümü hayatını kaybederken, diğerleri esir alındı.¹⁵⁵

Ömer Lütfi Paşa, Banaluka'ya hareket ederken Ali Paşa ve oğlu Rızvan Paşa'yı da yanına aldı. Ancak Banaluka'ya sadece dört saat uzaklıkta olan İvanska'da Ali Paşa'nın hayatını kaybettiği haberi alındı. *Tabsıratü'l Eşkîyâ* adlı eserde Ali Paşa'nın şüpheli ölümüyle ilgili iki iddia ortaya atılmaktadır. Birincisi, Ali Paşa'nın gece nöbet tutan askerin kurşunla dolu tüfeğini alarak intihar ettiği; ikincisi ise gece ayakta olan bir askerin yorgunluktan yere düşmesiyle tüfeğin kazayla ateş alarak kurşunun oturmakta olan Ali Paşa'ya isabet ettiği yönündedir.¹⁵⁶ Ali Paşa'nın şüpheli ölümü Babıalı'yi de rahatsız etti. Zira Babıalı, Avrupa devletlerinin

hassa ordusu:

İslam ve Türk devletlerinde özel muhafız askerlerinden oluşan birlik.

“*Tabsıratü'l Eşkîyâ* adlı eserde Ali Paşa'nın şüpheli ölümüyle ilgili iki iddia ortaya atılmaktadır. Birincisi Ali Paşa'nın gece nöbet tutan askerin kurşunla dolu tüfeğini alarak intihar ettiği; ikincisi ise gece ayakta olan bir askerin yorgunluktan yere düşmesiyle tüfeğin kazayla ateş alarak kurşunun oturmakta olan Ali Paşa'ya isabet ettiği yönündedir.”

Fotoğraf, 1993'te yıkılan Ali Paşa Türbesi'ni göstermektedir.

konuya müdahil olması ihtimali üzerine endişeye kapılmıştı. Bu sebeple Ali Paşa'nın ölümüne dair ayrıntılı bir inceleme talep edildi. Yapılan araştırmalar sonucunda her iki iddia da şüpheli olarak değerlendirildi.¹⁵⁷

Hersek Sancağı'nda asayişin sağlanmasının ardından Ömer Lütfi Paşa'nın emriyle İskender Bey, Ehlune ve Bihke bölgelerine ilerledi. Bu süreçte yol üzerindeki Petrofça Kalesi'ne sığınan bazı isyancıları tutukladı. Yoluna devam ederek 16 Nisan 1851'de emrindeki kuvvetlerle Bihke mevkiine ulaştı. Ömer Lütfi Paşa ise 27 Nisan'da Krupa Palangası'na vardı. Ona Nehri'nin diğer yakasında 5 bin kişinin konuşlandığı ve siper kazarak savaşa hazırlandığı tespit edildi. Bunun üzerine Ömer Lütfi Paşa gece saatlerinde nehrin diğer yakasında asilerin kazmış olduğu siperlere karşılık gelecek şekilde uzunlamasına siper kazılmasını emretti. Hazırlıklar tamamlandı ve 28 Nisan'da muharebe başladı. Tahminen beş saat süren çatışmanın sonunda askerler sallara binerek nehrin karşısına

Bihke (Bibaç) eski yerleşim yerinin yakınındaki Ostrovica Kalesi

geçti ve birçok isyancı dağa kaçtı. 29 Nisan'da ise tüm askerlerin karşıya geçmesiyle Bihke Kalesi asilerden kurtarıldı.¹⁵⁸ Rumeli Ordusu Komutanı Ömer Lütfi Paşa'nın Bihke Kalesi'ni isyancılardan temizlemesiyle 1849'dan itibaren Bosna Eyaleti'nde meydana gelen ayaklanmalar da bastırılmış oluyordu. Bu süreçte 12'si büyük olmak üzere toplam 25 muharebe yapılmıştı.¹⁵⁹

Sonuç itibarıyla Ömer Lütfi Paşa Bosna Eyaleti'nde feodal beylerin gücünü kırarak eyaleti merkeze bağladı.¹⁶⁰ İsyen eden beylerin birçoğunu cezalandırdı, bazılarını yargılanmak üzere İstanbul'a gönderirken diğerlerini sürgüne yolladı.¹⁶¹ Böylelikle Tanzimat'ın uygulanmasına muhalif olan beyler ortadan kaldırıldı.¹⁶²

“*Hazırlıklar tamamlandı ve 28 Nisan'da muharebe başladı. Tahminen beş saat süren çatışmanın sonunda askerler sallara binerek nehrin karşısına geçti ve birçok isyancı dağa kaçtı. 29 Nisan'da ise tüm askerlerin karşıya geçmesiyle Bihke Kalesi asilerden kurtarıldı.*”

“*Ömer Lütfi Paşa Bosna Eyaleti'nde feodal beylerin gücünü kırarak eyaleti merkeze bağladı. İsyen eden beylerden birçoğunu cezalandırdı, bazılarını yargılanmak üzere İstanbul'a gönderirken diğerlerini sürgüne yolladı. Böylelikle Tanzimat'ın uygulanmasına muhalif olan beyler ortadan kaldırıldı.*”

tamamlanan rüştiyelere öğretmenler atanarak eğitime başlandı. Eş zamanlı olarak Banaluka, Bihke ve Yenipazar kaymakamlık merkezlerinde rüştiye inşa etme çalışmaları da sürdürülmekteydi.¹⁶⁵

Bosna'da görev yaparken Ömer Lütfi Paşa, mali konulara da özel bir önem vererek vergi sistemini düzenledi. Uygulamada karşılaşılan aksaklıkları gidermek için usulsüz hareket eden memurların görevlerine son verdi. Eyalet genelinde toprak reformu gerçekleştirdi ve 1850-51 yıllarında nüfusu tespit etmek amacıyla çeşitli çalışmalar başlattı. İlaveten askerî alanda da düzenlemelere gidildi; ancak Boşnaklar, Ömer Lütfi Paşa'nın askerî operasyonları sonrasında merkezi yönetime ve askerliğe karşı tavrı aldılar. Bu direncin etkisiyle Babıali uzun bir dönem Bosna Eyaleti'nden asker toplama konusunda istediği başarıyı elde edemedi.¹⁶⁵

Bosna Eyaleti'nde posta hizmetleri Ömer Lütfi Paşa döneminde büyük gelişme gösterdi. 1851'de Saraybosna'daki Avusturya Başkonsolosu, Saraybosna ile Avusturya'nın Brod İskelesi arasında bir posta hattı kurulmasını talep etti. Ömer Lütfi Paşa, talebi dikkate alarak Babıali'ye müracaatta bulundu. Bosna Meclis-i Kebirinin özel mührüyle sunduğu dilekçede özellikle Saraybosna-Brod İskelesi, Saraybosna-Tuzla-Raça ve Saraybosna-Travnik-Bihke-İhlevne-Split iskelesi güzergâhları için posta hatlarının şart olduğunu vurguladı. Projenin onaylanması durumunda uygun maaşla yerel halkın istihdam edilebileceğini de belirtti. Babıali, talepleri dikkate alarak Saraybosna-Brod İskelesi hattının hemen inşasına karar vererek bu iş için bir posta müdürü ile iki posta tatarını görevlendirdi.¹⁶⁷

“Bosna'da görev yaparken Ömer Lütfi Paşa, mali konulara da özel bir önem vererek vergi sistemini düzenledi. Uygulamada karşılaşılan aksaklıkları gidermek için usulsüz hareket eden memurların görevlerine son verdi. Eyalet genelinde toprak reformu gerçekleştirdi ve 1850-51 yıllarında nüfusu tespit etmek amacıyla çeşitli çalışmalar başlattı.”

“Ömer Lütfi Paşa ile birlikte Bosna Eyaleti'ndeki posta hizmetleri ciddi bir seviyeye ulaştı. Saraybosna'da ikamet eden Avusturya başkonsolosu 1851'de Saraybosna ve Avusturya'nın Brod İskelesi arasında bir posta hattı kurulmasını talep etti.”

“Ömer Lütfi Paşa, eyaletteki yol ağına da önemli katkılar sağladı. 1851’de Saraybosna-Brod yolunu inşa ederek eyaletin uzun süredir devam eden yol sorununa çözüm getirdi. Bu süreçte ticari açıdan büyük öneme sahip olan Mostar-Metkovic hattının yapımına da başlandı.”

Ömer Lütfi Paşa, eyaletteki yol ağına da önemli katkılar sağladı. 1851 yılında Saraybosna-Brod yolunu inşa ederek eyaletin uzun süredir devam eden yol sorununa çözüm getirdi. Bu süreçte ticari açıdan büyük öneme sahip olan Mostar-Metkovic hattının yapımına da başlandı.¹⁶⁸

Karadağ’da Ateşle İmtihan: 1852 Ayaklanmasına Ömer Lütfi Paşa’nın Cevabı

II. Mehmet döneminden itibaren Osmanlı hâkimiyetine girmeye başlayan Karadağ bazen müstakil bir sancak, bazen de İşkodra Sancağı’na tabi bir idari birim olarak idare edildi. Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıla gelindiğinde zorlu ve sarp bir coğrafyaya sahip olan Karadağ’da yönetimi seçimle göreve gelen Vladika adlı Ortodoks din adamlarına bıraktı. Vladikalar, vergi yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece iç işlerinde özerklik elde ettiler.¹⁶⁹ Bu yönetim anlayışı doğrultusunda Karadağ

Podgoriça’da Osmanlı saat kulesi

vladika: Doğu Ortodoks Kilisesi’ndeki piskoposların Slav unvanı.

XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmaya devam etti.

Ancak söz konusu yüzyılın ortalarında, özellikle Rusya'nın kıskırtmaları sonucu Karadağ'da Osmanlı'ya karşı çeşitli isyanlar baş gösterdi.¹⁷⁰ Rusya'nın Balkanlar'daki hedefi bir Slav birliği oluşturmaktı. Nitekim Osmanlı topraklarındaki Slav kavimlerini ayaklanmaya teşvik ederek onları kendi etkisi altına almayı planlıyordu. Bu sayede Osmanlı Devleti'ni sürekli meşgul ederek zayıflatmayı hedefliyordu. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki statükosunun devam etmesini isteyen İngiltere ve Fransa'ya Osmanlı yönetimindeki unsurların idare edilemediği mesajını vermek istiyordu.¹⁷¹

Bu stratejik oyunda Avrupa devletleri Osmanlı'ya karşı sempatiyle yaklaşmasalar da Balkanların Rus himayesine geçmesi ve Rusya'nın Akdeniz'e erişim potansiyelinden büyük rahatsızlık duyuyorlardı. Bu nedenle uzunca bir süre Rusya'yı dizginlemek adına Osmanlı Devleti'ni savunan bir politika takip etmişlerdi.

Bölgenin karmaşık politik manzarasına rağmen Karadağlılar XIX. yüzyılda bağımsız olma yolunda önemli adımlar attılar. 1830'da Petar Petrovic, Vladika'nın tek hâkimi olarak öne çıktı ve uluslararası arenada dikkatleri üzerine çekmeye başladı.¹⁷² Osmanlı yönetiminin kendisine verdiği idari imtiyazları bağımsızlık olarak yorumlayan Petar, müstakil bir prens olduğunu ilan etti. Tanınırlık kazanabilmek için diğer devletlerle irtibata geçse de Osmanlı Devleti, Petar'ın bağımsızlık taleplerini reddetti.¹⁷³ Ancak Karadağlılar bağımsızlık yo-

“*Petar Petrovic 1830'da Vladika'nın tek hâkimi olarak öne çıktı ve uluslararası arenada dikkatleri üzerine çekmeye başladı.. Osmanlı yönetiminin kendisine verdiği idari imtiyazları bağımsızlık olarak yorumlayan Petar, müstakil bir prens olduğunu ilan etti.*”

Damat Mehmet Ali Paşa

Mustafa Reşid Paşa

lundaki hedeflerinden vazgeçemediler. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin kontrolündeki Podgoriça ve İşbuz'a yönelik akınlar gerçekleştirdiler. 1843'te ise Türklerin İşkodra Gölü çevresindeki Vrania ve Lessandria adalarına yerleşmelerini engellemek için harekete geçtiler. Petar Petroviç yirmi yıllık yönetimi boyunca Karadağ'ın topraklarını genişletemedi ama ulusal kimliklerinin geliştirilmesi ve pekiştirilmesinde önemli bir rol oynadı.¹⁷⁴

Bosna bahsinde değinildiği üzere, 1849'da Rume-
li Ordusu Müşirliğine atanan Ömer Lütfi Paşa
1850'deki isyanları bastırmak ve Tanzimat Fer-
manı'nın hükümlerini hayata geçirmek amacıyla
Bosna'da görevlendirilmişti.¹⁷⁵ Ömer Lütfi Pa-
şa'nın Bosna ayanlarının siyasi nüfuzlarını kırması
ve reformları uygulamaya başlaması sosyal denge-
leri değiştirmekle kalmamış, Karadağlıların geniş-
lemesine karşı duran Müslümanların otoritesini
de zayıflatmıştı.¹⁷⁶

Ömer Lütfi Paşa, bölgedeki güçlü beylerden Ali
Paşa gibi isimleri etkisiz kılarak ortaya çıkacak
otorite boşluğunu merkezî hükûmetin unsurla-
rıyla doldurmayı tasarlıyordu. Fakat bölgenin kar-
maşık coğrafi yapısı ve meydana gelen olaylar bu
planın uygulanmasına izin vermedi.¹⁷⁷

Ömer Lütfi Paşa, isyanları bastırdıktan sonra
Karadağ üzerine sefer planları yapıyordu. Da-
mat Mehmet Ali Paşa bu fikre olumlu bakarken
Mustafa Reşid Paşa politik ortamın buna müsai-
t olmadığını düşünüyordu. Fethi Paşa ve Fuat
Efendi de benzer bir görüşteydi.¹⁷⁸ Ömer Lütfi
Paşa, 4 Şubat 1851'de Sadrazam Mustafa Reşid
Paşa'ya bir yazı göndererek Karadağ'daki asilerin

artan etkinliğine dikkat çekti. Karadağ'da ıslahat yapılması gerektiğini belirtti ve bölgenin "Karadağ Eyaleti" olarak yeniden düzenlenmesi önerisinde bulundu. Bu doğrultuda İşkodra, Hersek, Üsküp ve Bosna'dan bazı bölgelerin oluşturulacak yeni eyalete dâhil edilmesi gerektiğini vurguladı.¹⁷⁸ Nisan 1851'de Meclis-i Mahsûsa'da Ömer Lütfi Paşa'nın Karadağ teklifi ele alındı. Paşa, Karadağ'ın yönetiminin Vladika'dan alınarak diğer Osmanlı toprakları gibi idare edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Ancak Osmanlı yönetimi, bu adımı atmadan önce Avrupa devletlerini ikna edici bir gerekçe sunmanın gerekliliğini savunuyordu. Ömer Lütfi Paşa, 29 Haziran 1851'de Karadağ meselesine ilişkin düşüncelerini tekrar Babıali'ye ilettili. Balkanlar'da yükselen Pan Slavizm tehlikesine dikkat çeken Paşa, Karadağ'daki sorunların çözümünü bir askerî harekâtla ilişkilendiriyordu.¹⁷⁹

Ömer Lütfi Paşa operasyon planları yaparken Karadağ Vladikasını II. Petar hayatını kaybetti. Onun yerini yeğeni II. Danilo aldı ve Karadağ'da yeni bir siyasi dönemin kapılarını araladı. II. Danilo, Vladika unvanından ziyade bir prens olarak hareket etmeye başladı. Avusturya ve Rusya'nın onayıyla Karadağ Prensleri ailesini kurdu ve böylece ülkede teokratik yönetim sona erdi. Osmanlı Devleti ise aleyhine bir gelişme olduğu için II. Danilo'nun oluşturmak istediği yeni rejimi kabul etmedi.¹⁸⁰

Rusya'da eğitim alan II. Danilo, Petersburg'a gidip Rus Çar'ı Nikola'yla bir araya geldi ve kendisini "Karadağ Prensi" olarak tanıttı. Çar Nikola, bu unvanı onayladı.¹⁸¹ II. Danilo'ya maddi destek sağladı ve nişanlarla onurlandırdı.¹⁸² Ancak Os-

panislavizm: Bütün Slav asıllı halkları birleştirmek amacını güden görüş.

II. Petar Petrovic

II. Danilo

“Karadağlıların Hersek’e bağlı Gaçko ve Trebin kazalarındaki katliamları devam ediyordu. Eylül’den itibaren Hersek’te konuşlanan Karadağ birlikleri Grabovo, Piva, Drobnjak, Benan, Zupçe, Kurşovica ve Draçovica bölgelerinde Müslüman sivil halka saldırılar düzenliyor, Osmanlı askerlerine de pusu kuruyorlardı. Üstelik saldırılarda öldürülen Osmanlı askerlerinin kesik başlarını zaferin bir simgesi olarak Karadağ topraklarında gezdiriyorlardı.”

manlı Devleti, gelişmelere tepki göstererek yapılanı “çirkin” bir hareket olarak değerlendirdi ve Karadağ’ın Osmanlı toprağı olduğunu vurguladı.¹⁸³

Öte yandan 1852 ilkbaharında, Karadağlıların Hersek’e bağlı Gaçko ve Trebin kazalarındaki katliamları devam ediyordu. Eylül’den itibaren Hersek’te konuşlanan Karadağ birlikleri Grahovo, Piva, Drobnjak, Benan, Zupçe, Kurşovica ve Draçovica bölgelerinde Müslüman sivil halka saldırılar düzenliyor, Osmanlı askerlerine de pusu kuruyorlardı. Üstelik saldırılarda öldürülen Osmanlı askerlerinin kesik başlarını, zaferin bir simgesi olarak Karadağ topraklarında gezdiriyorlardı. Karadağlı çetelerin şiddet eylemleri, Osmanlı Devleti’ni askerî önlemler almak zorunda bırakmıştı.¹⁸⁴

Bununla beraber Osmanlı yönetimi, Karadağ’a planladığı harekâtın Avrupa devletleri tarafından doğru anlaşılmasını istiyordu. Bu bağlamda operasyonun nedenini detaylıca açıklayan bir yazı, Paris ve Viyana elçiliklerine iletildi. Osmanlı Devleti’nin öne sürdüğü gerekçeler şöyle sıralanıyordu: Danilo’nun Petersburg ziyareti sonrası kendisini prens ilan etmesi; Karadağlıların Nevâhî-i Âsiyye

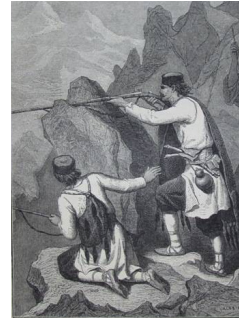
Nikšić Kalesi

bölgesindeki halkı isyana teşvik etmeleri; Karadağlıların Nikşiç, Grahova, Piva, Zupa ve İşbuz'da gerçekleştirdiği saldırılar ve Karadağ birliklerinin Osmanlı askerlerini şehit etmesi.

Karadağlıların Türklerin yaşadığı bölgelere yönelik saldırılarını sürdürmeleri ve 23 Kasım 1852'de Zabliak'ı 3.000 kişilik bir kuvvetle ele geçirmeleri, Osmanlı Devleti'nin harekâta başlamasını mecburi hâle getirdi. Nitekim 16 Aralık 1852'de operasyon kararı alındı. Avrupa devletlerinin olası tepkilerinden endişe duyan Osmanlı yönetimi, harekâtın nasıl yürütüleceğine dair direktifler içeren bir talimatnameyi Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa'ya gönderdi. Talimatnamede operasyonun Karadağ'ın statüsünü değiştirmek amacı gütmeyeceği, bağımsızlık eğilimleri sebebiyle II. Danilo'dan Vladikalık unvanının alınacağı, Karadağ'ın doğal sınırlarına çekileceği ve sivil halka maddi-manevi hiçbir zarar verilmeyeceği hususları yer alıyordu.¹⁸⁵

Ömer Lütfi Paşa, Karadağ harekâtını komuta etmek üzere görevlendirildi ve emrindeki birliklerle Karadağ'a dört farklı yönden ilerlemeye başladı. İşkodra'dan İşpuzi istikametine Ömer Lütfi Paşa öncülük ederken; Ferik İsmail Paşa da Hersek bölgesinden Piva ve Derbenak rotasını takip etti. Mirlivâ Derviş Paşa ise Benat ve Grahova yönlerinden harekete geçti. Ayrıca deniz tarafından da bir miktar Osmanlı gücü Karadağlıları sıkıştırmaya başladı.¹⁸⁶

Ömer Lütfi Paşa, Karadağ'daki askerî operasyonlarda gösterdiği stratejik hamlelerle etkili bir komuta sergiledi. Hersek'teki ordunun yönetimi-

“Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a hareket yapmak için öne sürdüğü gerekçeler şunlardı; Danilo'nun Petersburg'a gitmesi ve dönüşünde kendisini prens olarak ilan etmesi; Karadağlıların Nevâhi-i Âsiyye halkını ayaklandırmaya yönelik faaliyetleri; Karadağlıların Nikşiç, Grahova, Piva, Zupa, İşbuz'da yaptıkları saldırılar; Karadağ birliklerinin yirmi Osmanlı askerini şehit etmesi.”

ni İsmail Paşa'ya bırakan Ömer Lütfi Paşa, 4.000 askerini Podgorica'ya yönlendirdi, kendisi ise 2 Ocak'ta İşkodra'ya doğru ilerledi. Kısa bir müddet İşkodra'da kalan Paşa, ardından Podgorica'ya geçti. Akabinde emrindeki diğer birliklerle bir araya gelmek üzere Biyelo Pavloviç Nahiyesi'nden ilerleyerek Çetine'ye doğru hareket etti. Ancak sert kış koşulları ve Karadağlıların gösterdiği mukavemet Osmanlı kuvvetlerinin Çetine'ye girmesini engelledi.¹⁸⁷ Buna rağmen Karadağ kuvvetleri ağır kayıplar verdi. II. Danilo, Osmanlı kuvvetlerine karşı koyamayacağını anlayarak Rusya ve Avusturya'dan yardım istedi. Üç ay süren çatışmaların ardından Rusya ve Avusturya, operasyonun sonlandırılması için müdahil oldu. Avusturya, Osmanlı yönetimini harekâttan vazgeçirmek amacıyla General Kont Leiningen'i İstanbul'a yolladı.¹⁸⁸

Sonuçta Osmanlı yönetimi Rusya'yla potansiyel bir anlaşmazlık durumunda Avusturya'nın desteğini kazanmayı hedefleyerek Karadağ'la uzlaşmaya razı oldu. 3 Mart 1853'te sınırlarda mevcut durumun korunması konusunda bir anlaşma imzalandı.¹⁸⁹ Anlaşma neticesinde Osmanlı Devleti asker, malzeme ve ekonomik kayıpların yanı sıra egemenliği altındaki toprakları da terk etmek zorunda kaldı.¹⁹⁰

Harp Meydanından Serdâr-ı Ekremliğe: Kırım Savaşı'nda Ömer Lütfi Paşa

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en önemli rakiplerinden biri olan Rusya, sıcak denizlere ulaşma hedefiyle Osmanlı Devleti'ni Rumeli'den atacak projeleri hayata geçirmeye çalışıyordu.

II. Katerina döneminde ortaya atılan “Grek” ve “Dakya” projeleri başarılı olmasa da Rusya’nın Osmanlı Devleti’ni parçalamak istediğini açıkça gösteriyordu.

İstanbul’u ele geçirme ve zayıflayan Osmanlı Devleti’nin mirasını üstlenme arzusu Çar Nikola’da bir saplantıya dönüşmüştü.¹⁹¹ Osmanlı Devleti’nin Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa karşısında zor durumda olması Rusya için bir fırsat yarattı. Rusya, 1833 tarihli Hünkâr İskelesi Antlaşması’yla Osmanlı Devleti’ne karşı hami tavrı takınmaya başladı. Bu durum, İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerini endişelendirdi ve Rusya’nın kazandığı avantajlar 1841 tarihli Londra Boğazlar Sözleşmesi’yle bir derece de olsa bertaraf edildi. İngiltere, Rusya’nın ilerleyişinden fazlasıyla rahatsızdı. Lord Russel’in “Eğer Rusya’yı Tuna Nehri kıyısında durduramazsak bir gün İndus Nehri kıyısında durdurmak mecburiyetinde kalacağız” sözleri bu huzursuzluğun bir ifadesiydi.¹⁹²

Rusya’nın 1831’deki Polonya ve 1849’daki Macar ayaklanmalarını kanlı bir şekilde bastırması, İngiltere’deki Rusya karşıtı tepkiyi daha da güçlendirdi. Ayrıca İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ne desteğinin artmasına yol açtı¹⁹³ ve İstanbul’daki İngiltere elçisi Stratford Canning’in Babıali’deki nüfuzunu güçlendirdi. Çar Nikola, 1844’te ve Kırım Harbi sürecinde İngiltere’ye Osmanlı topraklarını paylaşma teklifinde bulundu, ancak her iki seferde de reddedildi. Bu gelişmeler Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne karşı tek başına harekete geçmesine sebep oldu.¹⁹⁴

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa

“İstanbul’u ele geçirme ve zayıflayan Osmanlı Devleti’nin mirasını üstlenme arzusu Çar Nikola’da bir saplantıya dönüşmüştü.”

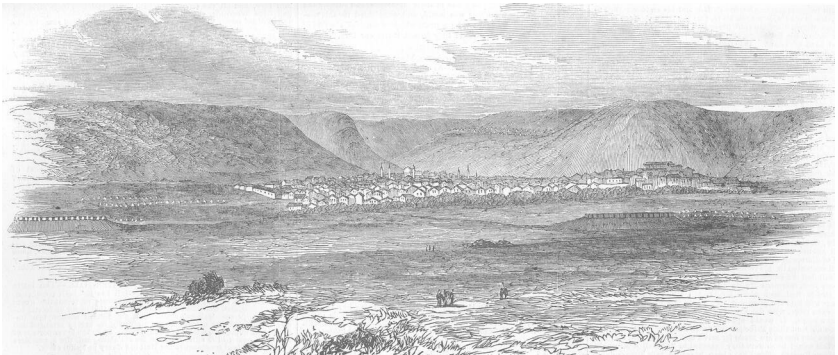
“Osmanlı Devleti’nin Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa karşısında zor durumda olması Rusya için bir fırsat yarattı. Rusya, 1833 tarihli Hünkâr İskelesi Antlaşması’yla Osmanlı Devleti’ne karşı hami tavrı takınmaya başladı.”

“Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı için seferberlik doğrultusunda 140 bini Rumeli ve 150 bini Anadolu’da olmak üzere 290 bin kişiyi silahlattı aldı.”

“Osmanlı Devleti, Rusya ile ilişkilerin kesilmesi sonrasında savaş hazırlıklarını hızlandırdı. Nitekim Tuna boyundaki Silistre, Vidin ve Rusçuk kalelerini güçlendirmek için uzmanlar gönderdi.”

Rusya, hem Avusturya ve Prusya’nın dostluğuna güvenerek hem de İngiltere ile Fransa’nın coğrafi konumları sebebiyle Osmanlı Devleti’ne karşı girişeceği askerî harekâta donanma dışında bir güçle müdahale edemeyeceklerini öngörerek Prens Mencikof’u İstanbul’a gönderdi. Ziyaretin ana hedefi Osmanlı Devleti’ni himaye altına alacak şartları kabul ettirebilmek yahut savaş için gerekli sebepleri tesis edebilmektir.¹⁹⁵ Prens Mencikof’un ziyaretinde tehditkâr bir tavır takınarak İstanbul’dan ayrılmasıyla Rusya ve Osmanlı arasında savaş kaçınılmaz hâle geldi. Her ne kadar Osmanlı Devleti bu süreci diplomasiyi işleterek savaşı atlatmaya çalışmışsa da tedbir almayı da ihmal etmedi. Hazırlıklar Rumeli Ordusu Başkomutanlığına getirilen Ömer Lütfi Paşa ve Anadolu Ordusu Başkomutanı Abdülkerim Nadir Paşa marifetiyle yürütüldü.

Osmanlı Devleti, Rusya’yla ilişkilerin kesilmesinin ardından savaş hazırlıklarına daha da hız verdi. Tuna boyundaki Silistre, Vidin ve Rusçuk kalelerini güçlendirmek için uzmanlar sevk etti.

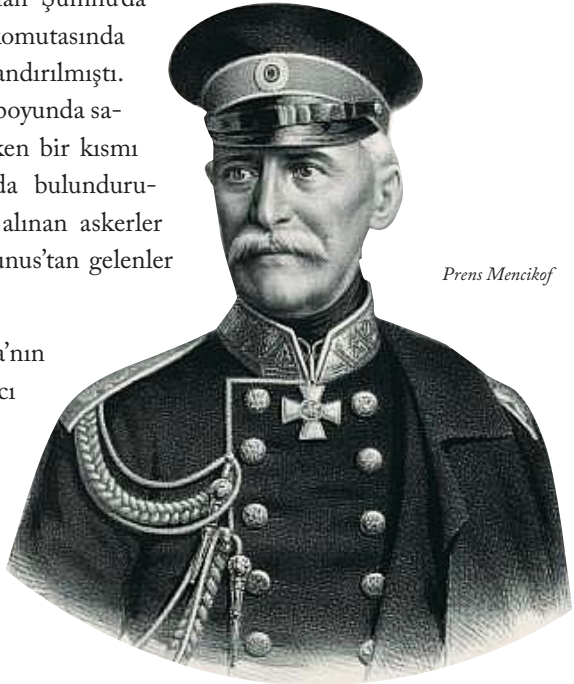

Bulgaristan’ın Şumnu kenti, Türk Birlikleri Karargahı 1853. Illustrated London News – Image ID: FETGJE 197

Anadolu tarafı içinse Erzurum, Kars ve Trabzon'a muhasara topları ve sahra bataryaları transfer etti. Diğer taraftan tophane ve baruthane de tam kapasite çalışıyordu.¹⁹⁶

Osmanlı Devleti, Kırım Harbi için seferberlik doğrultusunda 140 bini Rumeli'de ve 150 bini Anadolu'da olmak üzere 290 bin kişiyi silahlattırma aldı. Rumeli Ordusu Kumandanı Ömer Lütfi Paşa'nın komutası altındaki 140 bin askerden 105 bini piyade nizamiye askeri, 10 bini zaptiye jandarma süvarisi, 4.300'ü topçu birlikleri -ki bunlar 40 batarya şeklinde organize edilmişlerdi ve 12 bin kadarı da gönüllü başıbozuk süvarilerden oluşuyordu. Bu askerî güç aynı zamanda Rumeli'de taksim edilmiş durumdaydı. Nitekim karargâh merkezi olan Şumnu'da Ömer Lütfi Paşa komutasında 40 bin asker konuşlandırılmıştı. Diğer askerler Tuna boyunda savunma tertibatı alırken bir kısmı da ihtiyaten Sofya'da bulunduruluyordu. Silahlattırma alınan askerler arasında Mısır ve Tunus'tan gelenler de mevcuttu.¹⁹⁷

Ömer Lütfi Paşa'nın komutasında yabancı asker ve komutanlar da yer alıyordu. Gayrimüslim askerlerin bir kısmı Macar mültecileriyle Osmanlı Devleti'ne sığınan-

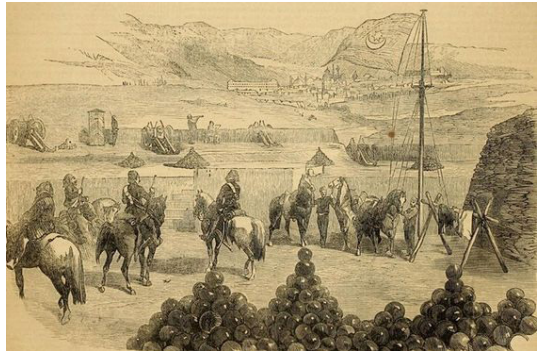
Prens Mencikof

“Ömer Lütfi Paşa'nın komutasında yabancı asker ve komutanlar da yer alıyordu. Gayrimüslim askerlerin bir kısmı Macar mültecileriyle Osmanlı Devleti'ne sığınanlar, diğerleri ise gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılan Lehlerden oluşuyordu. Bunlar sadece asker olarak orduya katılmamış olup aralarında doktordan eczacıya, kimyacıdan ressama kadar farklı meslek dallarından kişiler de vardı.”

lar, diğerleri ise gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılan Lehlerden oluşuyordu. Bunlar sadece asker olarak orduya katılmamış olup aralarında doktordan eczacıya, kimyacıdan ressama kadar farklı meslek dallarından kişiler de vardı.¹⁹⁸

Kırım Savaşı'nda Fransa'dan getirilen doktorlar da Şumnu'daki Osmanlı karargâhında vazife aldı. Doktorların masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılandı, başarılı olanlar da ödüllendirildi. Nitekim Fodel, Ömer Lütfi Paşa'nın sağlık sorunlarını çözmesi üzerine hazine tarafından yaklaşık 25 bin kuruş değerinde bir hediyeyle onurlandırıldı.¹⁹⁹

Ömer Lütfi Paşa, bir yandan orduyu organize ediyor diğer yandan ortaya çıkan problemleri çözmek için yoğun çaba gösteriyordu. Binlerce askerin Şumnu ve Varna başta olmak üzere Tuna boyunda toplanması sıkıntıları da beraberinde getirmişti. Askerler ile halk arasında yoğunlaşan münasebetler çeşitli huzursuzluklara yol açıyordu. Çarşı ve pazarda çıkan kavgaların yanı sıra Şumnu'da askerlerin gittikleri hamamlarda çıkan olaylar halkın huzurunu kaçırdığı için ordugâhta gusül çadırları kurulmuştu. Bu gelişmeler üzerine

Şumnu'daki Türk birlikleri

Ömer Lütfi Paşa askerleri olumsuz davranışlarından meneden ve devam etmesi durumunda cezai yaptırımların uygulanacağını bildiren bir emir yayımladı. Aynı emirde halkın askerlere karşı sergileyeceği menfi tutumların da cezalandırılacağı açıkça ifade edildi.²⁰⁰

Cephe hattında asayiş problemlerine neden olan bir başka etken ise başıbozuklardı. Osmanlı Devleti seferberlik kapsamında başıbozukları da orduya istihdam etti. Lakin başıbozukların sebep oldukları zorluklar nedeniyle düzenli birliklerin bir kısmı bunlarla mücadele etmek mecburiyetinde kaldı. İngiltere ve Fransa'yla yapılan ittifak, durumun hassasiyetini arttırdığı için Osmanlı idaresi, bu devletleri gücendirmemek adına gayrimüslim halka zarar verebilecek olumsuzlukları önlemeye çalışıyordu.²⁰¹

Osmanlı Devleti'nin dikkatli ve kapsamlı hazırlıkları savaşın kaçınılmazlığına işaret ediyordu. Nitekim Rusya'nın 3 Temmuz 1853'te Prut Nehri'ni geçerek Memleketeyn bölgesini (Eflak ve Boğdan) işgal etmesiyle Kırım Harbi fiilen başladı. Savaş; Balkanlar, Kırım ve Kafkasya olmak üzere üç ana cephede cereyan edecekti. Prens Gorçakof, Rus ordusunun Memleketeyn'e girmesinin akabinde Ömer Lütfi Paşa'ya bir mektup yazarak işgalin yalnızca Eflak ve Boğdan bölgeleriyle sınırlı olduğunu, Tuna Nehri'nin sağ kıyısındaki Osmanlı askerleri ve kalelerine herhangi bir düşmanlık niyetlerinin olmadığını ifade etti.²⁰² Rusya menfi tepkileri giderebilmek için benzer açıklamaları Avrupa'ya karşı da yaparak işgali Osmanlı tebaası olan Ortodoksların korunmasıyla ilişkilendirmeye çalıştı. İşgal son-

“Ömer Lütfi Paşa askerleri olumsuz davranışlardan meneden ve devam etmesi durumunda cezai yaptırımların uygulanacağını bildiren bir emir yayımladı. Aynı emirde halkın askerlere karşı sergileyeceği menfi tutumların da cezalandırılacağı açıkça ifade edildi.”

“Kırım Savaşı; Balkanlar, Kırım ve Kafkasya olmak üzere üç ana cephede cereyan etti. Rusların 3 Temmuz 1853'te Prut'u geçerek Memleketeyn'i işgal etmesiyle savaş fiilen başladı.”

Memleketeyn: “iki memleket” anlamına gelen bu terim Osmanlı kaynaklarında Eflak ve Boğdan (bugünkü Romanya) topraklarını isimlendirmek üzere kullanılır. 1821 Yunan İsyanı’nın çıkışıyla Rumların tüm devlet kademelerinden uzaklaştırılmasına dek Memleketeyn toprakları Feneryotlar diye de bilinen Fenerli Rum beyleri tarafından yönetilmiştir

“Ömer Lütfi Paşa, Rusların Memleketeyn bölgesini işgale başladıkları sırada önlemler almaya başlamıştı. Bir taraftan Tuna üzerindeki köprüleri yıktırıp Rusların güneye inmesine engel olmaya diğer taraftan da Rus işgalinin Ortodokslar üzerindeki etkisini bertaraf etmeye çalışıyordu.”

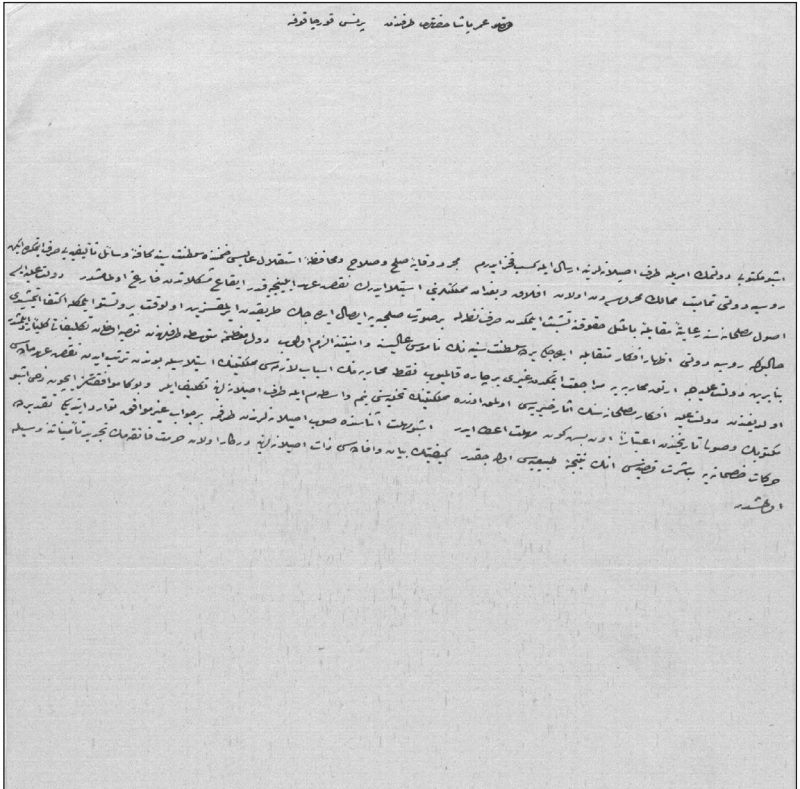
rasında yapılan diplomatik girişimler bir sonuç vermedi; Rusya, Eflak ve Boğdan’ı boşaltmaya razı olmadı.

Rusya’nın geri adım atmaması üzerine 25 Eylül 1853’te İstanbul’da yüksek devlet erkânın katılımıyla bir meclis toplandı. Meclis iki günlük müzakerenin ardından Rusya’ya savaş ilan edilmesine ilişkin tavsiye kararını Padişah’a bildirdi. Osmanlı yöneticileri diplomasiye son bir şans daha vererek bundan sonraki adımın savaş olacağını belirledi.²⁰³

Ömer Lütfi Paşa, Rusların Memleketeyn bölgesini işgale başladıkları sırada önlemler almaya başlamıştı. Bir taraftan Tuna üzerindeki köprüleri yıktırıp Rusların güneye inmesine engel olmaya diğer taraftan da Rus işgalinin Ortodokslar üzerindeki etkisini bertaraf etmeye çalışıyordu.²⁰⁴ Rusya, Hristiyan tebaayı kızdırıyor ve casusluk faaliyetlerinde bulunuyordu. Propaganda da Rusya’nın kullandığı başka bir taktikti; Osmanlı Devleti ve ordusu hakkında olumsuz düşünceler yayarak moral bozmaya çalışıyorlardı. Nitekim Ömer Lütfi Paşa’nın esir alındığına ve Rus ordusunun yakın zamanda İstanbul’a ulaşacağına dair asılsız haberler yayan bir Rum, İstanbul’da yakalanarak tutuklanmıştı.²⁰⁵

Bu arada 4 Ekim 1853’te Rusya’nın Tuna Ordusu Komutanı General Gorçakof’a bir ultimatom gönderilerek Memleketeyn’in 15 gün içinde boşaltılması, aksi takdirde harekete geçileceği iletili.²⁰⁶ Rusların 17 Ekim’de negatif cevap vermeleri üzerine Ömer Lütfi Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu 29 Ekim 1853’te Tuna’yı geçip Ruslara saldırdı ve savaş her iki taraf için de resmen başladı.²⁰⁷

Ömer Lütfi Paşa, savaşın ilan edilmesiyle birlikte hiç vakit kaybetmeden stratejik öneme sahip Kalafat'a yönelik bir işgal ve tahkimat operasyonuna girişti. Vidin'in hemen karşısında, Tuna Nehri'nin kuzey tarafında bulunan Kalafat, coğrafi konumu itibarıyla oldukça önemli bir noktadaydı. Rusya'nın bu bölgeyi ele geçirerek Tuna'yı aşmak, Sırp ve Yunanlıları kışkırtmak, İstanbul'a doğru ilerlemek ve mümkünse İstanbul'u işgal etmek gibi niyetler taşıdığını anlayan Ömer Lütfi Paşa, Kalafat'ı işgal ederek Rus planlarını sekteye uğratmayı hedefliyordu.²⁰⁸

Ömer Paşa'nın Osmanlı Devleti adına Prens Gorçakof'a mektubu

“Osmanlı Devleti’nin Tuna bölgesindeki ilk başarılarını takiben Rus basını, kamuoyunun desteğini sürdürebilmek ve askerlerin motivasyonunu arttırmak için yaşanan gelişmeleri gerçeğe aykırı bir şekilde yansıtıyordu. *Ceride-i Havadis Gazetesi*, *Ogsburg Gazetesi*’nin bir haberine atfen, Rus medyasının, alınan yenilgilere rağmen Rus askerlerinin morallerini korumak için sanki Osmanlı’ya karşı etkili bir mücadele yürütülüyormuş içerikli haberler yaptığını belirtmiştir.”

Ömer Lütfi Paşa, savaşın henüz başlarında aldığı kararlar ve uygulama şekliyle askerî zekâsını kanıtladı. Nitekim Kalafat ve Silistre’nin tahkimatı sırasında Rus baskınını önlemek için birliklerin bir kısmını Olteniça’ya yönlendirmiş ve bu sayede Osmanlı kuvvetlerinin hedefinin Bükreş olduğunu zanneden Ruslar, Tuna’daki Osmanlı hazırlıklarını sabote edememişlerdi. Bu stratejik hamleyle Osmanlı Devleti Tuna’daki ilk zaferini Ömer Lütfi Paşa’nın liderliğinde kazandı. Osmanlı birlikleri Olteniça’yı ele geçirdiklerinde Rus General Dannenberg liderliğindeki 22 tabur piyade ve 3 alay süvari Osmanlı kuvvetlerine saldırdı. Beş saat süren çetin mücadelenin sonunda Ruslar bozguna uğrayarak geri çekildi. Ömer Lütfi Paşa, Tutrakan’dan yönettiği savaşta Rusya’ya bir yenilgi yaşattı. Rumeli’deki muvaffakiyetlere karşın Kafkaslarda aynı tarihlerde Ahıska Bozgunu yaşandı. Anadolu cephesinde yaşanan başarısızlıkları askerî komutayla ilişkilendiren İsmail Hami Danişmend durumu şöyle anlatmaktadır: “Anadolu’da Ömer Lütfi Paşa kadar yetenekli ve disiplini sağlayabilen komutanların bulunamaması çok acı bir vaziyettir.”²⁰⁹

Osmanlı Devleti’nin Tuna bölgesindeki ilk başarılarını takiben, Rus basını, kamuoyunun desteğini sürdürebilmek ve askerlerin motivasyonunu arttırmak için yaşanan gelişmeleri gerçeğe aykırı bir şekilde yansıtıyordu. *Ceride-i Havadis Gazetesi*, *Ogsburg Gazetesi*’nin bir haberine atfen, Rus medyasının, alınan yenilgilere rağmen Rus askerlerinin morallerini korumak için sanki Osmanlı’ya karşı etkili bir mücadele yürütülüyormuş içerikli haberler yaptığını belirtmiştir. Bu bilgi XIX. yüz-

yılın ortalarında savaş haberlerinin nasıl manipüle edildiğini ve halkın algısının ne şekilde yönlendirildiğini gözler önüne sermektedir.²¹⁰

Öte yandan Rumeli ordusu, Çatana Muharebesi'nde Ruslara karşı ikinci büyük zaferini kazandı. Kalafat'ın kuzeyinde, Tuna Nehri boyunca stratejik bir öneme sahip bu mevkide, Osmanlı ordusunun sürdürdüğü mücadele sonucu Rus kuvvetleri bozguna uğratıldı ve geri çekilmeye zorlandı. Ardı ardına gelen mağlubiyetler Rus Ordusu Başkomutanı Gorçakof'un görevden alınmasıyla sonuçlandı ve yerine Paskiyeviç getirildi. Diğer taraftan savaş alanındaki üstün liderlik kabiliyetleri ve başarılarıyla dikkat çeken Ömer Lütfi Paşa, Osmanlı Devleti'nin en yüksek ve prestijli askerî rütbelerinden biri olan "Serdâr-ı Ekrem" ünvanıyla taltif edildi.²¹¹

Tuna boyunca yaşanan ilk çarpışmalar ve Ruslara karşı elde edilen zaferler Avrupa'da geniş yankı bulurken Ömer Lütfi Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Avrupa kamuoyunun dikkatini çekmeye başladı.²¹² Bununla birlikte Rumeli'de üst üste aldığı mağlubiyetlerin ardından geri çekilmek mecburiyetinde kalan Rusya, Sinop'ta Osmanlı donanmasını yakarak Karadeniz'deki dengeyi lehine çevirdi. Bu arada Rusların Sinop'ta gemiden kaçmaya çalışan askerlere bile acımasızca saldırımları Avrupa kamuoyunda büyük bir şok etkisi yarattı. Rusların savaş öncesinde savunmada kalacaklarına ve emellerinin sadece Memleketeyn olduğuna dair açıklamaları Sinop Baskınıyla inandırıcılığını yitirdi. Times gibi önde gelen gazetelerin manşetleri toplumu etkilemeye başladı.²¹³ Morning Post'un 16 Aralık tarihli "Savaşı gerektiren vahşice zorbalık" başlıklı haberi ise bu durumu en çarpıcı şekilde yansıtıyordu.²¹⁴

serdâr-ı ekrem:

Padişahın katılmadığı seferlerde başkumandan olan vezîriâzamlara "serdâr-ı ekrem" denirdi. Serdâr-ı ekrem unvanı XIX. yüzyılda sadrazam olmayan seraskerlere de verilmeye başlanmış, 1853 Kırım savaşında Ömer Lütfi Paşa, 1876 Rus savaşında Abdülkerim Nâdir Paşa için bu unvan kullanılmıştır.

Sinop Baskını, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'yle ittifak yapma sürecini hızlandıran kritik bir dönemeç oldu. Bu olaya tepki olarak İngiliz ve Fransız donanmalarından iki harp gemisi Sinop'a yardım götürmek amacıyla ilk defa Karadeniz'e açıldı.²¹⁵ Bu girişimi İngiliz-Fransız ortak donanmasının Karadeniz'e çıkışı izledi. İngiltere Dışişleri Bakanlığınca Ruslara verilen notada Osmanlı topraklarını korumayı üzerlerine aldıkları ve bunu ne pahasına olursa olsun gerçekleştirecekleri ifade edilmişti.²¹⁶ Böylece İngiliz ve Fransız ordularının savaşa dâhil olma yolu açıldı. 1854 yılı başında İngiliz ve Fransız harp gemileri Karadeniz'e açıldı ama diplomasi de tamamen devreden çıkarılmadı. Rusya'ya Memleketeyn'i boşaltması için ültimatom verildi. Rusya'nın reddetmesiyle birlikte mart ayında İngiltere ve Fransa savaşa katıldı. İlk olarak donanma desteğiyle başlayan ortaklık daha sonra kara birliklerinin gönderilmesiyle devam etti.²¹⁷

Rusların Sinop Baskını

Diplomasi ve ittifakların yoğunlaştığı bu dönemde Tuna Cephesi'nde de savaş hız kesmeden devam ediyordu. 1854 yılının baharında Ruslar, Dobruca yönünde harekete geçtiler. Ömer Lütfi Paşa'nın stratejisi doğrultusunda Osmanlı ordusu geri çekilirken, Rus kuvvetleri Tulça, Maçin, İsakçı ve Köstence'yi kolaylıkla ele geçirdiler. Rusların hedefi, Silistre, Şumnu ve Varna'yı alarak Edirne'ye ulaşmaktı. Planlarını uygulamak ve asıl niyetlerini gizlemek amacıyla Kalafat'a taarruz başlatan Ruslar, ağır kayıplar vererek geri püskürtüldü. Osmanlı Ordusu, Küçük-Eflak'ın merkezi Krayova'yı ele geçirdi. Ruslar, planlarını devreye sokmak için Silistre'ye saldırdılar. Tuna Cephesi'nde Osmanlı zaferleri sürerken, İngiliz ve Fransız askerleri Varna'ya ulaştılar.²¹⁸ Rusların Tuna Nehri'ni aşarak Silistre'yi tehdit etmeye başlamaları İngiliz ve Fransızları harekete geçirdi. Mareşal St. Arnaut ve General Lord Raglan, Osmanlı Harbiye ve Bahriye Nazırları eşliğinde Şumnu'da Ömer Lütfi Paşa'yla bir araya geldi. Toplantıda, durumun ciddiyeti göz önünde bulundurularak müttefik askerlerinin Varna'ya gönderilmesine karar verildi.²¹⁹ Silistre kuşatması sırasında müttefik askerlerinin yardıma gitmesi de umuluyordu. Fakat İngiliz ve Fransız askerleri harekete geçmekte gecikince kuşatma daha da şiddetlenmeye başladı. Ömer Lütfi Paşa, süreci hızlandırmak için Varna'ya 350 araba gönderdi ama somut bir ilerleme kaydedilemedi. İngilizlerin 15 gün içinde Silistre'de olacaklarına ilişkin vaatleri gerçekleşmedi ve geçen her an Osmanlı aleyhine işlemeye başladı. Bunun üzerine Ömer Lütfi Paşa, emrindeki kuvvetlerle Silistre'ye hareket etti.²²⁰ Bu süreçte Rus komutanı Paskiyeviç ağır bir şekilde yaralandı ve ordunun komu-

“İngiltere Dışişleri Bakanlığına Ruslara verilen notada Osmanlı topraklarını korumayı üzerlerine aldıkları ve bunu ne pahasına olursa olsun gerçekleştirecekleri ifade edilmişti. Böylece İngiliz ve Fransız ordularının savaşa dâhil olma yolu açıldı. 1854 yılı başında İngiliz ve Fransız harp gemileri Karadeniz'e açıldı ama diplomasi de tamamen devreden çıkarılmadı.”

tası yeniden Gorçakof'a geçti. Haziran ayında, Osmanlı ordusu Silistre ku atmasını kırarak Rusların geri çekilmesini sağladı. Bu  atı mada Rus ordusunun önemli komutanlarından Gorçakof yaralandı ve istihk m komutanı Schilder yaşamını

Kırım Savaşı'nda müttefik devletlerin temsilcileri Lord Raglan, Ömer Paşa ve Mare al Pelissier gelişmeleri değerlendiriyor.

yitirdi. Rus Ordusu, Çar'ın emriyle tekrar saldırıya geçtiyse de altı bin asker kaybederek geri çekilmek mecburiyetinde kaldı. Bu başarıların ardından Osmanlı ordusu Eflak'ı yeniden kontrolüne alırken, Ruslar Boğdan'a çekilmek zorunda kaldılar.²²¹

Bu gelişmelerin ardından Varna'daki müttefik askerlerinin varlığının anlamı kalmamıştı. Toplanan harp konseyi, Osmanlı ordusunun kazanımlarını ve Memleketeyn'in anlaşma uyarınca Avusturya'nın himayesinde olacağını dikkate alarak, savaşı Rus topraklarına taşımaya karar verdi. Bu bağlamda Kırım seferinin başlatılması uygun görüldü. 1854 Eylül ayında Varna ve Balçık'tan gemilere alınan Osmanlı, İngiliz ve Fransız askerleri Kırım'a vardı.²²²

Ömer Lütfi Paşa da müttefik kuvvetlerin zayıfladığı hassas bir dönemde Kırım'a ulaşarak hızla Gözleve'yi tahkim etmeye başladı. Osmanlı ordusunun burada tutunmasını engellemek isteyen 25 bin kişilik Rus kuvveti taarruza geçti. Fakat Os-

“1854 Eylül ayında Varna ve Balçık'tan gemilere alınan Osmanlı, İngiliz ve Fransız askerleri Kırım'a vardı. Ömer Lütfi Paşa da müttefik kuvvetlerin zayıfladığı hassas bir dönemde Kırım'a ulaşarak hızla Gözleve'yi tahkim etmeye başladı.”

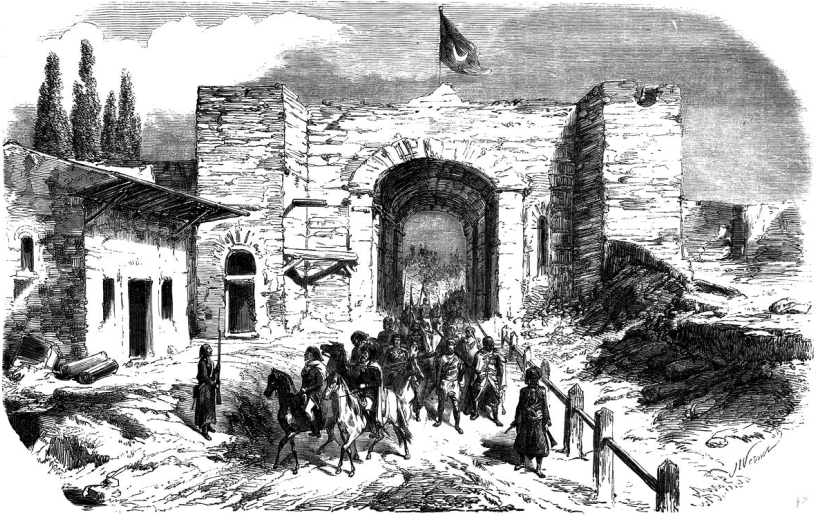

Gözleve Mubarebesi

“Ömer Lütfi Paşa kumandasındaki Osmanlı askerlerinin Gözleve taarruzunu püskürtmeleri Rusların ümitlerini daha da zayıflatı. Bu haberi alan Çar Nikola büsbütün hastalandı ve çok geçmeden hayatını kaybetti.”

manlı askerlerinin sert süngü hücumlarına karşı koyamayan Ruslar geri çekildi.²²³ Osmanlı birlikleri Sivastopol kuşatmasında da üstün bir performans gösterdi. Ömer Lütfi Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetlerinin Gözleve taarruzunu püskürtmeleri Rusların ümitlerini büsbütün zayıflatı. Bu haberi alan Çar Nikola hastalandı ve çok geçmeden hayatını kaybetti.²²⁴

Ömer Lütfi Paşa'nın başarılarına rağmen Times Gazetesi muhabiri Russell, Kırım'a gelen Osmanlı askerlerinin Tuna Cephesi'nde savaşıran birliklerden farklı olduğunu iddia etmiştir. Daily News Muhabiri Godkin de aynı konuya değinerek Kırım'a gönderilen askerlerin Tunus'tan toplandığını yazmıştır. Her ne olursa olsun Russell'in de kaydettiği üzere Osmanlı askerleri yetersiz ikmal kaynaklarına rağmen Ömer Lütfi Paşa yönetiminde çok önemli başarılar elde etmişlerdir.

Ömer Lütfi Paşa Sobumkale'de

Tuna'da Rusları yenilgiye uğratan ve Kırım'daki Gözleve zaferi de dâhil olmak üzere birçok çarpışmada önemli roller üstlenen Ömer Lütfi Paşa bu sefer de Kars'a yardım etmek için 15 Eylül 1855'te ordusuyla beraber Sohumkale üzerinden harekete geçti.²²⁶

Ömer Lütfi Paşa'nın operasyonel stratejisini ele almadan önce, Kafkas Cephesi'ndeki durum ve Rusların konumlarına dikkat çekmek önemlidir. Daha önce de bahsedildiği üzere Kırım Harbi Rumeli, Kırım ve Kafkasya cephelerinde gerçekleşti. Kafkasya Cephesi'nde askerî hazırlıklar genel seferberlik çerçevesinde yürütüldü. Ancak Kafkasya'yı farklı kılan, Çerkes ve Abaza halklarının da Ruslara karşı harekete geçmiş olmasıydı. Bu durum Osmanlı Devleti için avantaj sağlarken Rusların işini güçleştiriyordu. Savaş ilan edildiğinde Rusya, Güney Kafkasya'da tahkimatını tamamlayamamıştı; zaten askerlerinin çoğu başıbozuk birliklerden oluşuyordu.²²⁷

Kafkasya Cephesi'ndeki karmaşık durumun ortasında Batum Ordusu Komutanı Selim Paşa'nın 26 Ekim 1853 tarihinde Şektevil Kalesi'ne yaptığı etkili taarruz, Güney Kafkasya'da Ruslara karşı kazanılan ilk zaferi simgeledi. Saldırıyı takiben Rusya Redutkale Garnizonunu terk etmek zorunda kaldı. Öte yandan, bu zafer Rusların Batum üzerinden Kars ve Gümrü yönlerindeki muharebelere lojistik destek sağlama yeteneklerini büyük ölçüde azalttı.²²⁸

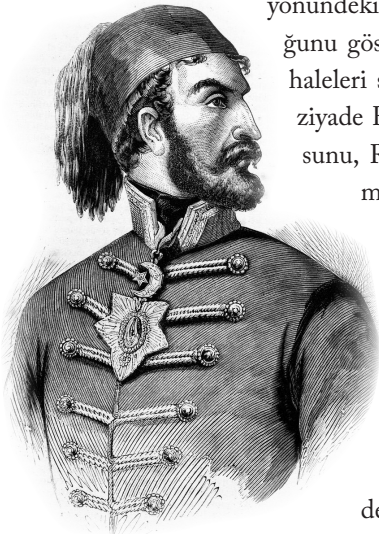
Kafkas Cephesi, özellikle doğudaki çıkarları nedeniyle İngilizleri büyük ölçüde endişelendiriyordu. Rusların Petro döneminden itibaren bölgede

“Tuna'da Rusları mağlup eden, ardından Kırım'da Gözleve Zaferi başta olmak üzere Ruslara karşı yürütülen mücadelede önemli rol üstlenen Ömer Lütfi Paşa, bu defa da Kars'ın imdadına yetişmek üzere 15 Eylül 1855'te ordusuyla beraber Sohumkale üzerinden harekete geçti.”

“Kafkasya Cephesi'nde askerî hazırlıklar genel seferberlik çerçevesinde yürütüldü. Ancak Kafkasya'yı farklı kılan, Çerkes ve Abaza halklarının da Ruslara karşı harekete geçmiş olmasıydı. Bu durum Osmanlı Devleti için avantaj sağlarken Rusların işini güçleştiriyordu.”

yayımları tehlikeli boyutlara ulaşmış ve Kırım Harbi sırasında Kafkas Cephesi'nin stratejik önemi daha da artmıştı. Savaş öncesinde bölgede bulunan Times muhabiri Laurence Oliphant, gelecekteki bir savaşta başarının anahtarının Kafkasya'da olduğunu belirtmiş, Rus yayılmacılığının engellenmesi için onların Kafkasya'dan çıkarılmasının büyük önem taşıdığına işaret etmişti.²²⁹ Fakat İngiltere, Kafkas Cephesi'ne öncelik vermek yerine, stratejisini Sivastopol ve Rus donanmasının etkisiz hâle getirilmesine odaklamıştı.

Harbin başlangıcından itibaren Kafkasya'da geniş çaplı bir askeri harekât düzenleme fikri masadaydı. Ömer Lütfi Paşa'nın da üzerinde durduğu planın ana hedefi Gürcistan'dı. Rusların merkezî karargahının bulunduğu Tiflis'in ele geçirilmesi, onların Kafkasya'daki varlığına büyük bir darbe indirecekti. Rumeli'de elde edilen zaferler, Rus donanmasının Sivastopol'da sıkışıp kalması ve Rusların Kafkasya'ya ek asker gönderemeyeceği yönündeki inanç, bu operasyonun mümkün olduğunu gösteriyordu. Ancak müttefiklerin müdahaleleri sonucunda plan, Tiflis'i hedeflemekten ziyade Kars'ı kuşatma altında tutan Rus ordusunu, Redutkale ve Kutayis üzerinden çevirmeye yönelik bir stratejiye dönüşecekti.²³⁰

Kafkaslara ilk Osmanlı birliğinin gönderilmesi 1854 yılının yaz aylarına rastlamaktadır. Rusların Kafkas sahillerindeki kalelerini terk etmelerinin ardından Sohumkale Çerkeslerin kontrolüne geçti. Yeni gelişme bölgede Çerkes-Abaza mücadelesinin başlamasına neden oldu. Diğer

yandan Rusların bölgede tekrar güçlenmeye başlaması Kafkas sahillerinin güvenliğini tehlikeye düşürebilirdi. Ayrıca muhtemel bir Rus işgalinde İstanbul'dan Sohumkale'ye gönderilen cephanenin düşmanın eline geçme olasılığı da Osmanlı Devleti'ni önlem almaya itti. Sohumkale'ye bir piyade alayı gönderme kararı Varna'daki müttefik karargâhında alındı. Ömer Lütfi Paşa'nın da tavsiyesiyle Sohumkale'ye bir piyade alayı ve on top sevk edildi.²³¹

Rus General Nikolay Muravyef

Osmanlı Devleti, Kafkas sahillerinde Rus tehdidi-ne karşı savunma hatlarını güçlendirirken Ruslar Kars'ı yoğun bir kuşatma altına alarak yardım yollarını kesmeye odaklanmıştı. Bu strateji çerçevesinde Erzurum yolunu kesen Ruslar, Kars'ın dış yardım alma umutlarını da büyük ölçüde azalttı. Rus ilerleyişi devam ederek Erzurum'u tehdit etmeye başladı. Ancak General Muravyef'in emriyle Rus ordusunun Kars önlerinden çekilmesi, Erzurum üzerindeki Rus tehdidini sonlandırdı. Muravyef'in bu beklenmedik kararında Trabzon'a müttefik güçlerinin gönderilmesi ve Ömer Lütfi Paşa'nın Güney Kafkasya seferinden vazgeçerek Trabzon yönünde harekete geçme ihtimalinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu kararda Rusların öncelikle Kars'ı tamamen ele geçirme isteği belirleyiciydi. Kars'ın ikmal yollarının kesilmesiyle müdafilerin direnç kapasitesi azalmıştı. Kars'ın kuşatmadan kurtarılabilmesi için doğrudan yardımın gelmesi şarttı. Kars savunmasında yer alan Miralay Salih Bey, Ömer Lütfi Paşa'nın Gürcistan harekâtının işe yaraması için yeterli zamanın kalmadığını ve yardımların bir an evvel Trabzon üzerinden gönderilmesinin hayati önem taşıdığını vurguluyordu.²³²

“Rus General Muravyef aldığı yenilgiye rağmen Kars kuşatmasından vazgeçmedi ve yeni takviye güçleri kuşatmaya dâhil etti. Bu gelişmeler Ömer Lütfi Paşa’nın yapması planlanan yardımı daha da kritik hâle getirdi. Nitekim Kars savunmasında görev alan İngiliz Williams, Gürcistan’daki operasyonların hızlandırılması için Ömer Lütfi Paşa’ya durumu iletti. Ömer Lütfi Paşa’nın harekâtından umulan yardım, Kars’ta Ruslara karşı kazanılan zaferin daimi olmadığı ve yardım gelmediği takdirde şehrin düştüğü tebliğden kurtulamayacağını gösteriydi.”

29 Eylül 1855’te Osmanlı ordusu, uzun ve zorlu bir kuşatma sürecinin ardından Kars’ta Ruslara karşı önemli bir zafer kazandı. Rusların teslimiyet beklediği bir dönemde Sivastopol’da Rus donanmasının tahrip edilmesi ve Ömer Lütfi Paşa’nın Sohumkale’den başlayarak Gürcistan içlerine doğru ilerlemesi Rus Generali Muravyef’in planlarını değiştirmesine yol açtı. Rusların şehri ele geçirmek için düzenledikleri saldırı, Osmanlı ordusunun direnci ve kesin zaferiyle sonuçlandı. Ancak Rus General Muravyef aldığı yenilgiye rağmen Kars kuşatmasından vazgeçmedi ve yeni takviye güçleri kuşatmaya dâhil etti. Bu gelişmeler Ömer Lütfi Paşa’nın yapması planlanan yardımı daha da kritik hâle getirdi. Nitekim Kars savunmasında görev alan İngiliz Williams, Gürcistan’daki operasyonların hızlandırılması için Ömer Lütfi Paşa’ya durumu iletti. Ömer Lütfi Paşa’nın harekâtından umulan yardım, Kars’ta Ruslara kar-

Kırım Savaşı, Ömer Paşa subaylarıyla 1854 - Image ID: KYAT6E

şı kazanılan zaferin daimî olmadığı ve yardım gelmediği takdirde şehrin düştüğü tehlikeden kurtulamayacağına göstergesiydi. Hem General Williams hem de Anadolu Ordusu Komutanı Hassa Müşiri Selim Paşa, Ömer Lütfi Paşa'nın Gürcistan seferine büyük umutlar bağlamıştı. Ne var ki Ömer Lütfi Paşa'nın yavaş hareket etmesi, umutları endişeye dönüştürmekteydi.²³³

Ömer Lütfi Paşa'nın yavaş hareket etmesi, yalnızca askeri zorluklardan değil aynı zamanda dönemin politik koşulları ve uluslararası dengelerle de yakından ilintiliydi. Rumeli Cephesi'nde görevliken bile Ömer Lütfi Paşa'nın Kars ve Kafkasya'ya olan ilgisi göze çarpyordu. 1855 Haziran'ında Kars'ın Ruslarca kuşatılmasının ardından Ömer Lütfi Paşa İstanbul'da yürütülen İngiliz-Osmanlı görüşmelerini Redutkale seferi bağlamında dikkatle izledi. Bu süreçte İngilizlerin Sivastopol'da bir zafer elde edilmeden güçlerin azaltılmasına ve dolayısıyla Kafkas seferine karşı çıkmaları Ömer Lütfi Paşa'nın doğrudan müdahalesine yol açtı.²³⁴ Bu, Ömer Lütfi Paşa'nın hareketlerinin stratejik zorluklara ek olarak uluslararası siyasi dengeler ve müttefik ilişkiler tarafından da şekillendirildiğinin bir göstergesidir.

Ömer Lütfi Paşa, Rusların Kars-Erzurum yolunu kesmesi üzerine Kırım'daki müttefik komutanlara Kars'a ek kuvvet gönderilmesi veya Redutkale üzerinden bir çevirme operasyonu yapılması gerektiğini iletmişti. Kars'a yardım için harekâtın Karadeniz üzerinden yürütülmesinin zorunluluğuna inanan Ömer Lütfi Paşa, müttefiklerin deniz ulaşım imkânlarından faydalanmayı tasarlıyordu. İstanbul'a yazdığı raporda Kars'ın düşmesinin

İngiliz General William
Fenwick Williams

“Ömer Lütfi Paşa, Rusların Kars-Erzurum yolunu kesmesi üzerine Kırım'daki müttefik komutanlara Kars'a ek kuvvet gönderilmesi veya Redutkale üzerinden bir çevirme operasyonu yapılması gerektiğini iletmişti. Kars'a yardım için harekâtın Karadeniz üzerinden yürütülmesinin zorunluluğuna inanan Ömer Lütfi Paşa, müttefiklerin deniz ulaşım imkânlarından faydalanmayı tasarlıyordu.”

“İstanbul’da gerçekleşen toplantılarda Kars’a yardım amacıyla düzenlenecek sefere İngiliz Generali Vivian’ın komuta etmesi planlanıyordu. Ömer Lütfi Paşa, bu görevlendirmenin başarısızlığa yol açacağını düşünerek ve Anadolu’da sahip olduğu tanınırlığın sağlayacağı avantajları da göz önünde bulundurarak harekâtın komutasını kendisinin üstlenmesi gerektiği kanaatindeydi.”

İstanbul için ciddi tehlikeler doğurabileceğini, hatta İran’ın Osmanlı Devleti’ne karşı harekete geçebileceğini belirtmişti. Bu arada İstanbul’da gerçekleşen toplantılarda Kars’a yardım amacıyla düzenlenecek sefere İngiliz Generali Vivian’ın komuta etmesi planlanıyordu. Ömer Lütfi Paşa, bu görevlendirmenin başarısızlığa yol açacağını düşünerek ve Anadolu’da sahip olduğu tanınırlığın sağlayacağı avantajları da göz önünde bulundurarak harekâtın komutasını kendisinin üstlenmesi gerektiği kanaatindeydi. Ömer Lütfi Paşa’nın düşüncesi Kerç ve Gözleve’den alacağı 30 bin kişilik kuvvetle Redutkale’ye çıkmak; Gürcistan içlerine ilerleyerek Kars kuşatmasındaki Rus askerlerinin geri çekilmesini sağlamaktı. Böylece kışa girerken Anadolu’yu koruyacak daha fazla kuvvet toplamak için zaman kazanmış olacaktı. Ömer Lütfi Paşa tasarısını onaylatmak için Kırım’da müttefik kuvvetlerin komutanlarıyla bir toplantı yaptı. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Sivastopol düşmeden bu operasyona sıcak bakmayan müttefik ordu komutanlarının oyalama taktikleri üzerine Ömer

Kerç Yarımadası

Lütfi Paşa sağlık sorunlarını bahane ederek İstanbul'a gitmeye karar verdi. Ömer Lütfi Paşa'nın İstanbul'a Kafkas seferi için gittiğini tahmin eden müttefik komutanları İstanbul'daki elçilerini durumdan haberdar ettiler. Hatta İngiliz komutan Simpson, Lord Strafford'a Ömer Lütfi Paşa'yı engellemek için nüfuzunu kullanmasını önerdi.²³⁵

Ömer Lütfi Paşa, müttefiklerin engelleme çabalarına rağmen İstanbul'da devlet erkânıyla görüşme-

Ömer Lütfi Paşa 1855 yılında Kırım Savaşı'nda

“Ömer Lütfi Paşa, müttefiklerin engelleme çabalarına rağmen İstanbul’da devlet erkânıyla görüşmeler yaptı. Her ne kadar paşanın Kırım’dan izinsiz İstanbul’a gitmesi rahatsızlık yaratmışsa da görüş ve uyarıları Osmanlı başkentinde karşılık buldu.”

ler yaptı. Her ne kadar paşanın Kırım’dan izinsiz İstanbul’a gitmesi rahatsızlık yaratmışsa da görüş ve uyarıları Osmanlı başkentinde karşılık buldu. Padişahla yaptığı görüşmede müttefik devletlerin generallerini eleştirdi ve Osmanlı Devleti’nin en iyi ordusunun Kırım’da boş yere tutulmasının ülkeyi felakete sürüklediğine değindi. Görüşmeler sonucunda İstanbul’daki müttefik devletlerin elçileri de Kafkasya seferi için ikna oldu. Bu arada kamuoyu Kars’ın kurtuluşu için Ömer Lütfi Paşa’ya güvenmekteydi. Nihayetinde sefer sırasında kullanılmak üzere tüm kaynaklar Ömer Lütfi Paşa’nın emrine verildiği gibi ekibini de kendisi kurdu. Ordu için erzak ve levazımat taşıyacak 50 yelkenli ve 14 buharlı gemi görevlendirildi.²³⁶

Ömer Lütfi Paşa’nın İstanbul ziyareti altı haftadan fazla sürdü. Kendisine İngiltere elçisi tarafından resmî bir törenle nişan verildi. 100 İngiliz ve 500 Türk askerinin katılımıyla elçilik bahçesinde bir tören düzenlendi. Elçiliğin önünde demirli bir gemiden 21 pare top atışı yapıldı. Padişah ise kendisine bir çiftlik hediye etti. Ayrıca Hariciye Nezareti ile İngiliz ve Fransız elçileri Ömer Lütfi Paşa’nın şerefine ziyafetler düzenlediler. Ömer Lütfi Paşa Osmanlı idaresinin onayını ve İngiliz-Fransız elçilerinin desteğini temin ettikten sonra Kars’ı savunmakta olan Vasıf Paşa’ya haber göndererek 20 gün daha dayanmasını istedi. Vasıf Paşa neredeyse bu süreyi dört katına çıkarmayı başarmışsa da Ömer Lütfi Paşa’nın yardımının ulaşması mümkün olmadı.²³⁷ Çünkü İstanbul’da sağlanan mutabakat Kırım’da karşılık bulmadı; bu ise askeri harekâtı daha da geciktirdi.

Mehmet Vasıf Paşa

Ömer Lütfi Paşa, İstanbul'daki görüşmelerini tamamladıktan sonra 2 Eylül 1855'te Kırım'a geri döndü. Sivastopol'da müttefik komutanlarla operasyonun ayrıntılarını müzakere etmek üzere bir araya geldi. 6 Eylül 1855'teki toplantıda Sivastopol kuşatmasının sonlanmasına kadar kendisine askerî destek verilmeyeceğini anlaması Ömer Lütfi Paşa'da tam bir hayal kırıklığı yarattı. Her ne kadar müttefik komutanlar Kars ve Anadolu'yu öncelikli meseleler arasında görmüyor olsalar da Ömer Lütfi Paşa için bu bölgelerin durumu Osmanlı Devleti'nin geleceği bakımından büyük önem taşıyordu. Ömer Lütfi Paşa 11 Eylül 1855'te Trabzon'a gitti, bir gün sonra ise Batum'a geçerek incelemeler yaptı. Aynı tarihte müttefikler Sivastopol'da başarı kazandıkları için artık Redutkale seferi için bir engel kalmadı.²³⁸

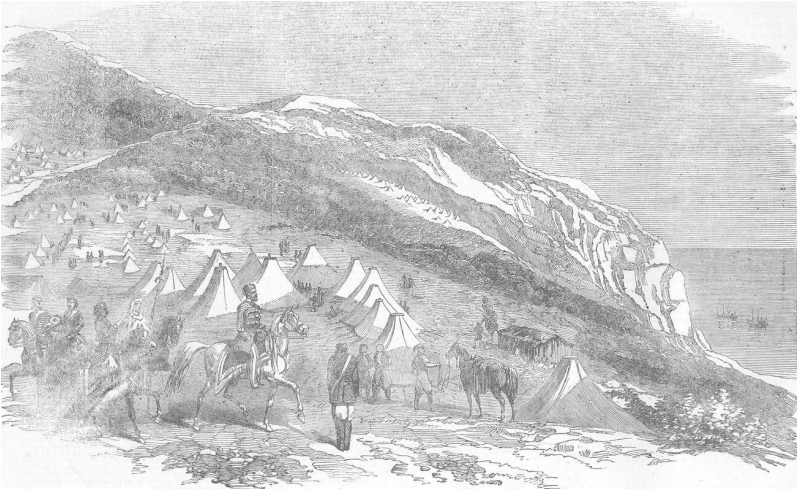
“Ömer Lütfi Paşa, İstanbul'daki görüşmelerini tamamladıktan sonra 2 Eylül 1855'te Kırım'a geri döndü. Sivastopol'da müttefik komutanlarla operasyonun ayrıntılarını müzakere etmek üzere bir araya geldi. 6 Eylül 1855'teki toplantıda Sivastopol kuşatmasının sonlanmasına kadar kendisine askerî destek verilmeyeceğini anlaması Ömer Lütfi Paşa'da tam bir hayal kırıklığı yarattı.”

Kırım Savaşı liderleri grup portresi, 1855-1856. Sanatçı: Scholz, Joseph – Resim Kimliği: DT8XK8

Ömer Lütfi Paşa Batum'da ordunun yeniden düzenlenmesi ve hastanelerin kurulması gibi önemli görevlerle meşgul olmuştu. Ayrıca bölgede yaptığı keşiflerle harekât için en ideal güzergâhı tespit etmeye çalışıyordu. Karşısında üç farklı alternatif vardı: İlki, Batum üzerinden Kars'a yürümek; ikincisi, Redutkale üzerinden Kutayis'e ilerlemek; üçüncüsü, Sohumkale'den Kutayis ya da Tiflis'e ulaşmaktı. Üç güzergâhtan ilk ikisinin zorlu arazi şartları ve kötü yolları göz önüne alındığında, Ömer Lütfi Paşa için Sohumkale güzergâhı hem stratejik hem de lojistik açıdan en mantıklı seçenek olarak öne çıkıyordu.²³⁹

Ömer Lütfi Paşa, bu rotayı seçerek bölgedeki Çerkes ve Abazalar'dan yardım alabileceğini düşünüyordu. Ancak tercih edilen istikametın birtakım problemleri vardı. Sohumkale ile Kutayis arasındaki mesafe yaklaşık 200 kilometreydi. Oysa Redutkale üzerinden giden yol bu mesafeden 70 km

Ömer Paşa'nın Sohumkale'deki Karargahı

daha kısa ve coğrafi açıdan daha elverişliydi. Dahası Ömer Lütfi Paşa'nın Redutkale'ye çıkacağını varsayarak Kars kuşatmasını kaldırmayı düşünen ve birliklerinin bir bölümünü Gümrü'ye göndermeye başlayan General Muravyef, Ömer Lütfi Paşa'nın Sohumkale rotasını seçmesiyle kuşatmayı sürdürme kararı almıştı. Bu tercih, kuşatma altında bulunan Kars'taki Osmanlı komutanlarını da hayal kırıklığına uğrattı.²⁴⁰

Öte yandan, Ömer Lütfi Paşa'nın Tiflis'e doğru ilerleyerek Rusları Kars kuşatmasını bırakmaya zorlama stratejisi İstanbul'da ve Osmanlı kamuoyunda heyecan yarattı. Paşa'nın planı için "Ömer Lütfi Paşa yılanın kuyruğunu ezerek başını geri çekmeye zorlayacak; yılanın kuyruğu Tiflis'tir. Paşa, kuyruğa vurduğunda, baş kendiliğinden geri çekilecektir" denilerek, stratejisinin zekice ve etkili olduğuna vurgu yapılıyordu.²⁴¹ Lakin ne olursa olsun çıkarmanın yapıldığı yerin seçimi stratejik açıdan yanlıştı. Redutkale'den Kutayis'e giden yol, kısıtlılığının yanı sıra ağırlıkların taşınabileceği bir su yoluna da sahipti. Eğer bu yol tercih edilseydi Kutayis hızla ele geçirilebilir ve Ruslar Kars Cephesi'nden geri çekilmeye zorlanabilirdi. Hâlbuki Sohumkale'den başlatılan seferin yavaş ilerleyeceği açıldı.²⁴²

Ömer Lütfi Paşa, gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra Sohumkale'den harekete geçerek Kutayis yönünde ilerlemeye başladı.

“Ömer Lütfi Paşa, gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra Sohumkale’den harekete geçerek Kutayis yönünde ilerlemeye başladı. Yolculuk, yoğun ormanlık alanlar ve sayısız nehir geçişleriyle oldukça çetin bir hâl aldı.”

Yolculuk, yoğun ormanlık alanlar ve sayısız nehir geçişleriyle oldukça çetin bir hâl aldı. Birliklerin ilerlemesi için gereken köprülerin yapılması, ordunun hızını düşürmekteydi. Ağır koşullar altında İngur Nehri’ne ulaşan Osmanlı ordusu ilk zaferini kazandı. Bu muharebede Osmanlı tarafı 68 kayıp ve 220 yaralı verirken, Ruslar 1200’den fazla kayıp ve yaklaşık 30 esirle ağır bir darbe aldı.²⁴³

1855’in 6 Kasım’ında, Osmanlı kuvvetleri Rusları geri çekilmeye mecbur bıraktı ve iki günlük bir bekleyişin ardından Zugdidi’ye doğru ilerledi. Zugdidi’ye varıldığında, ordu beş gün boyunca hareketsiz kaldı. Bu süre zarfında Ömer Lütfi Paşa, yerel halkın güvenini ve desteğini elde etmeyi amaçladı. Fakat yerel halkın yardımını sağlayamaması ordunun ilerlemesini daha da yavaşlattı.²⁴⁴

Osmanlı ordusunun ilerlemesi, artan yağışlar ve arazinin çamur deryasına dönüşmesiyle giderek zorlaştı. Ayrıca Rusların nehirler üzerindeki köprüleri tahrip etmeleri problemi daha da arttırdı.

Kars, 1855’in sonlarına doğru Ruslara teslim olmak zorunda kaldı.

Yoğun yağışların ordunun hareket kabiliyetini ciddi şekilde sınırlaması üzerine Ömer Lütfi Paşa, 8 Aralık 1855'te seferi durdurma ve geri çekilme emri vermek mecburiyetinde kaldı.²⁴⁵ Bu durumun oluşmasında Redutkale yerine Sohumkale'nin tercih edilmesinin yanı sıra ordunun yerel halktan yeterince destek alamaması, ilerlemesinin yavaş olması ve hava koşulları gibi faktörler de belirleyici oldu. Geri çekilme emrinin verildiği gün Kars'ın teslim olması ise tüm bu gelişmelerin üzerine eklenen ve ayrıca ele alınması gereken bir trajediydi.²⁴⁶

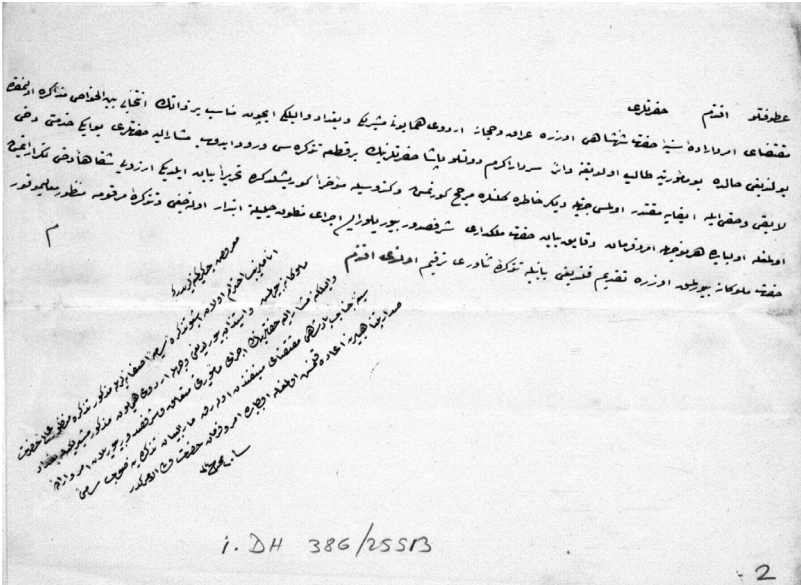
Sonuç olarak Ömer Lütfi Paşa'nın Kırım Harbi'ndeki komutanlık serüveni hem cesaret ve kararlılığın hem de zorlu doğa şartları, stratejik yanlışlar ve uluslararası politikanın karmaşık etkileşimlerinin bir tezahürüdür. Ömer Lütfi Paşa'nın komutasında Kırım Harbi için alınan tedbirler ve savaşın seyri Osmanlı'nın taktik durumunu da ortaya koymaktadır. Harp, Rusya'nın Prut Nehri'ni geçip Memleketeyn bölgesine saldırmasıyla başlamış; Balkanlar, Kırım ve Kafkasya bölgelerinde çatışmalar alevlenmiştir. Ömer Lütfi Paşa, Kalafat ve Silistre'yi güçlendirerek Rus saldırılarını savuşturmuş ve Olteniça Muharebesi'nde elde ettiği zaferle Osmanlı'nın stratejik üstünlüğünü ispatlamıştır. Rusya'nın Sinop Baskını, Avrupa kamuoyunda büyük yankı uyandırarak İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'yle ittifak kurmasını hızlandırmıştır. Ömer Lütfi Paşa'nın Gözleve'de Ruslara karşı kazandığı zafer, Osmanlı ordusunun moralini ve direncini arttırmış; bu başarı aynı zamanda Paşa'nın Kafkas Cephesi'nde Ruslara karşı geliştirdiği savaş planında belirleyici bir rol oynamıştır. Ancak Kars'ın düş-

“Rusların nehirler üzerindeki köprüleri tahrip etmeleri problemi daha da arttırdı. Yoğun yağışların ordunun hareket kabiliyetini ciddi şekilde sınırlaması üzerine Ömer Lütfi Paşa, 8 Aralık 1855'te seferi durdurma ve geri çekilme emri vermek mecburiyetinde kaldı.”

mesi bu sürecin en trajik sonuçlarından biri olarak tarihe geçmiş ve Paşa'nın askerî kariyerinde unutulmaz bir hayal kırıklığına dönüşmüştür. Son tahlilde Ömer Lütfi Paşa'nın bu dönemdeki eylemleri, askerî yetenek ve yapılan hatalar arasındaki karmaşık dengenin bir yansıması olup Osmanlı Devleti'nin bu kritik süreçte karşılaştığı zorlukları da gözler önüne sermektedir.

Kumların Üstünde Bir Vali: Ömer Lütfi Paşa'nın Bağdat'taki İdarecilik Sınavı

Osmanlı yönetimi, Bağdat Valisi Gözluکلü Reşid Paşa'nın vefatı sonrasında bu önemli pozisyona kimin atanacağını belirlemek üzere birçok adayı gündemine aldı. Ahmed Cevdet Paşa'nın aktardığı

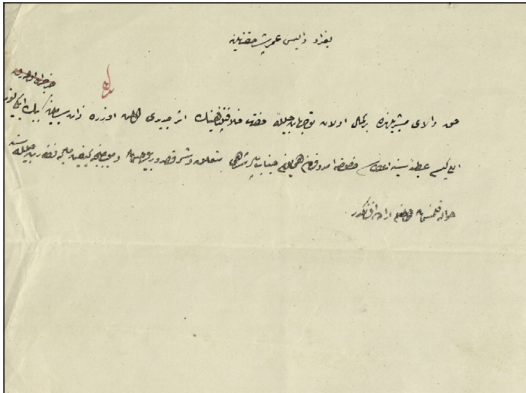

ğına göre valilik görevi aslında Namık Paşa'ya teklif edilmişti. Ancak Namık Paşa o sırada Cidde'ye varmak üzere olduğundan teklifi geri çevirmiş ve Haremeyn bölgesindeki sorumluluklarını Bağdat Valiliği'ne tercih etmişti.²⁴⁷

Osmanlı arşiv belgelerine göre ise Ömer Lütfi Paşa hem Irak ve Hicaz Ordusu Müşirliği hem de Bağdat Valiliği görevlerine talip olmuştu. Paşa'nın yetenekleri göz önünde bulundurularak her iki vazifeyi de başarıyla yerine getirilebileceği değerlendirilmişti.²⁴⁸ Nihayetinde Ömer Lütfi Paşa Irak ve Hicaz Ordusu Müşirliğinin ilavesiyle Bağdat Valisi olarak tayin edilmişti.²⁴⁹

Merkezî yönetim, Ömer Lütfi Paşa'nın Bağdat'a ulaşmasının zaman alacağını hesaba katarak yerel yönetimin sürekliliğini sağlamak ve aksamaları önlemek amacıyla gerekli tüm resmî yazışmaları özenle gerçekleştirdi.²⁵⁰ Bunun yanı sıra Paşa'nın görevlerini daha verimli bir biçimde sürdürebilmesi için padişah tarafından kendisine mali destek olarak atıyye-i seniyye tahsis edildi.²⁵¹

“Merkezî yönetim, Ömer Lütfi Paşa'nın Bağdat'a ulaşmasının zaman alacağını hesaba katarak yerel yönetimin sürekliliğini sağlamak ve aksamaları önlemek amacıyla gerekli tüm resmî yazışmaları özenle gerçekleştirdi. Bunun yanı sıra Paşa'nın görevlerini daha verimli bir biçimde sürdürebilmesi için padişah tarafından kendisine mali destek olarak atıyye-i seniyye tahsis edildi.”

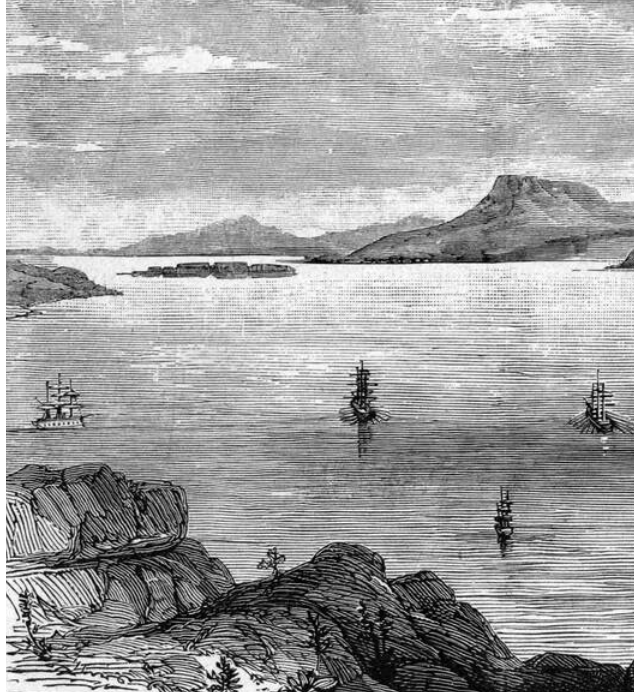

Ömer Lütfi Paşa'ya atıyye-i seniyye verilmesi hakkında belge

Deyr-i Zor: Habur'un Fırat Nehri ile birleştiği noktanın kuzeyinde ve nehrin batı kıyısında, deniz seviyesinden 195 metre yükseklikte kurulan yerleşimin adı, 'Orman manastırı' anlamına gelir. Bu ismin, yakın çevresinde bulunan demirhindi ağaçlarından oluşan bir koru içerisinde yer alan Süryani manastırından etkilenecek, daha önce bu bölgede var olan Auzara veya Azuara şehrinin adından türediği düşünülmektedir.

Ömer Lütfi Paşa hazırlıklarını yaparak iki tabur piyade, süvari alayı, saha topçusu ve himayesindeki bazı Avrupa kökenli kişilerle beraber Halep ve Deyr-i Zor güzergâhından Bağdat'a doğru yola çıktı. Seyahati esnasında Halep'ten hareket ederek çöl istikametinden Bağdat'a yöneldiği hakkında merkezî hükûmeti düzenli aralıklarla bilgilendiren Ömer Lütfi Paşa, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Bağdat'a vararak görevine başladı.²⁵³

Ömer Lütfi Paşa, Bağdat valiliği görevi sırasında bir dizi önemli proje ve reforma imza attı. Bunlar arasında yeni bir ticaret mahkemesinin kurulması, şehrin setlerinin restore edilmesi, Basra'da silahlı nehir teknelerinin yapımına başlanması ve Bağ-

1860'lı yıllarda Dicle kenarındaki Bağdat

datlıların askerlik hizmetine alınması yer alıyordu. İlâveten düzensiz aşiret milislerini dağıtarak onların yerine düzenli süvari birliklerinin ikame edilmesi de Paşa'nın gündemindeydi. Ömer Lütfi Paşa Fırat Nehri'ni Hindiye Kanalı'na yönlendiren ve bu işlemle nehrin Hilla koluna veya asıl yatağına akışını engellemesi hedeflenen bir barajın inşasına nezaret etmek amacıyla Bağdat Eyaleti'ne bağlı Hindiye bölgesinde de bulundu.²⁵⁴

Paşa, görev süresi boyunca Bağdat Eyaleti'nin askerî ve siyasi durumu hakkında merkezî hükûmete kapsamlı raporlar sundu.²⁵⁵ Bunun yanı sıra Süleymaniye Sancağı'na yapmış olduğu bir ziyaret sırasında Osmanlı yönetimine meydan okuyan

“Ömer Lütfi Paşa, görev süresi boyunca Bağdat Eyaleti'nin askeri ve siyasi durumu hakkında merkezî hükûmete kapsamlı raporlar sundu.”

Hemavend aşiretinin bazı üyelerini idam ettirerek devlete başkaldıranlara karşı gözdağı veren sert bir tutum sergiledi.²⁵⁶ Bu eylemler, Paşa'nın yönetim tarzının hem yenilikçi hem de disiplinli yönlerini ortaya koymaktadır.

Paşa'nın yenilikçi politikaları ve reformlarına karşın Bağdat'taki İngiliz konsolosu kaleme aldığı raporlarda Ömer Lütfi Paşa'nın idaresi altında, eyaletin günlük yaşantısında ve yönetiminde belirgin bir istikrarsızlık gözlemlendiğini vurguluyordu. Bu durum İngiliz konsolosunun bakış açısından eyaletin refahı ve güvenliği için endişe verici bir gelişmeydi. Aynı zamanda Bağdat'ta görev yapan Fransız konsolosu da İstanbul'daki Fransız büyükelçiliğine gönderdiği raporlarında Ömer Lütfi Paşa'nın yönetim biçiminin Gözlüklü Reşid Paşa dönemindeki politika ve uygulamaları tersine çevirdiğini belirtiyordu. Fransız konsolosunun ifadeleri, Paşa'nın yönetiminin önceki valinin izlediği yoldan saparak bölgedeki siyasi ve sosyal yapıyı değiştiren radikal değişiklikler içerdiği anlamını taşıyordu.²⁵⁷ Söz konusu raporlar, Ömer Lütfi Paşa'nın yönetimi altında Bağdat'ta yaşanan değişimlerin ve mevcut durumun, uluslararası toplum tarafından nasıl algılandığının bir göstergesi olarak dikkate alınabilir.

Sonuç olarak Ömer Lütfi Paşa, askerî alanda kayda değer başarılar elde etse de Bağdat'ta mülki idaredeki sorumluluklarını yerine getirirken bazı zorluklar yaşamıştır. Özellikle Hamavend aşiretinin bazı üyelerini mahkeme kararı olmaksızın idam ettirmesi, ordunun yeniden yapılanmasında karşılaşılan engeller, yerel isyanların patlak vermesi, halkın artan rahatsızlığı ve yabancı devlet temsilcilerinin olumsuz raporları onun Bağdat

valiliği görevinin sonunu getiren faktörler arasında yer aldı. Nitekim 1857 Eylül'ünde başlayan valilik görevi, 1859'un Eylül'ünde son buldu ve yerine Mustafa Nuri Paşa atandı.²⁵⁸ Mustafa Nuri Paşa'nın Bağdat'a ulaşmasına kadar valilik vazifesini geçici olarak Ahmet Paşa yürüttü. Ömer Lütfi Paşa'ya ise bir müddet Harput'ta kalması bildirildi.²⁵⁹ Böylelikle Ömer Lütfi Paşa'nın valilik görevi sona erdi.

1861'de Hersek'te Esen Asi Rüzgarlar: Ömer Lütfi Paşa'nın Sükûnet Savaşı

Bu bölüm, 1861'de Hersek'te gerçekleşen isyana odaklanmaktadır. Ardından ele alınacak olan 1862 Karadağ İsyanı'yla bu olayın yakın ilişkisi göz önünde bulundurularak her iki başlık altında yer alan bilgilerde paralellikler olabileceği unutulmamalıdır. Bu, her iki hadisenin aynı dönemde meydana gelmiş olması ve iç içe geçmiş bağlantılarından kaynaklanan bir durumdur.

“Bosna'da Asi Yıllar: Osmanlı'nın Demir Yumruğu Ömer Lütfi Paşa'nın 1849-1851 İsyanlarına Müdahalesi” başlığında detaylıca incelendiği üzere bu dönemde Bosna Eyaleti'ndeki isyanlar, Ömer Lütfi Paşa tarafından sert bir şekilde bastırılmıştı. Söz konusu müdahaleler sonucunda, Müslüman Boşnaklar ve eyaletteki gayrimüslim topluluklar, merkezî yönetimden uzaklaşma eğilimi gösterdi. Aynı dönemde hem Sırp'lar hem de Karadağlılar yeni bir ayaklanma başlatma çabası içindeydi. Karadağ, Osmanlı yönetimine doğrudan baş kaldıracak gücü kendinde bulamadığından Hersek'teki

“Ömer Lütfi Paşa, askeri alanda kayda değer başarılar elde etse de Bağdat'ta mülki idaredeki sorumluluklarını yerine getirirken bazı zorluklar yaşamıştır. Özellikle Hamavend aşiretinin bazı üyelerini mahkeme kararı olmaksızın idam ettirmesi, ordunun yeniden yapılanmasında karşılaşılan engeller, yerel isyanların patlak vermesi, halkın artan rahatsızlığı ve yabancı devlet temsilcilerinin olumsuz raporları onun Bağdat valiliği görevinin sonunu getiren faktörler arasında yer aldı.”

kocabaşı: Osmanlı toplumunda belirli bölgelerdeki Hristiyan tebaanın ileri gelenlerine, kendilerine danışılan bir nevi ihtiyar heyetini oluşturan sivil temsilcilerin başı durumundaki kimselere verilen isimdir. Kocabaşılar, genellikle bulundukları köy veya mahallenin halkı tarafından seçilirdi. XVII. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında bunlar için “reâyâ vekilleri”, Osmanlı topraklarının değişik yerlerinde çorbacı, arhont, protokir (başefendi) isimlendirmeleri de kullanılmıştır. Müslüman gruplar içinde âyânın yükselişiyle beraber kocabaşılardan “Hristiyan cemaatlerin âyânı” diye bahsedilmeye başlanmış, XIX. yüzyıla ait kayıtlarda ise kura vekilleri, milletbaşı isimlendirmeleri kullanılmıştır (Mert, 2004, s. 139-54; *DİA*, 2002, s. 140-141.)

Hristiyan tebaayı ayaklanmaya teşvik ediyordu. Sırbistan ise özerklik hakkını genişletmek amacıyla Hersekli gayrimüslim tebaayı kışkırtmakta ve askerî destek sağlamaktaydı.²⁶⁰

Rusya’nın bölgedeki tutumu da önemliydi. Sırp ve Karadağlıları Osmanlı’ya karşı kışkırtan ana faktör, Panslavist politikasını daha aktif hâle getirmek isteyen Rusya’ydı. Tarihçi Enver Ziya Karal, Rusya’nın stratejisini şöyle açıklıyor: “Rusya, dâhilde ıslahat, güneyde ve doğuda fetihler yaparken, batıda da bilhassa Osmanlı İmparatorluğu’na zarar veren Slavcılık hareketini sistemleştirerek Doğu Avrupa hakkındaki tarihî ihtiraslarını gerçekleştirmek için zemin hazırlamaya gayret etti.”²⁶¹

Bu karmaşık siyasi ortamda Avusturya da kendi çıkarlarını korumak için asileri isyana teşvik ediyordu. Rusya ve Avusturya, bölgede Osmanlı Devleti’nin etkisini zayıflatmak amacıyla asilere her türlü desteği vermekteydi. Babıali ise muhtemel olumsuzluklara hazırlıklı olabilmek için sınırlarındaki karakol sayılarını arttırarak bölgeye asker yolladı.²⁶² Ayrıca Bosna Eyaleti’nin Sırbistan ve Karadağ’a sınır olmasından dolayı 18 ila 45 yaş arasındaki Müslüman erkeklerin savaşa hazır olmasını istedi.²⁶³

Asiler, Ocak 1861’de Karyoniçe’de sivillere saldırarak isyanın fitilini ateşlediler. Nikşik bölgesine yaptıkları ani baskınlarla Osmanlı kuvvetlerini Duga bölgesine çektiler. Avantaj elde ettikten sonra Zupçe, Groboviç, Kristaç, Koryaniçe, Korita, Benan, Klobuk ve Platofçe’yi hedef aldılar. İsyanın ciddi boyutlara ulaşması üzerine Paris Antlaşması’nda imzası olan devletler isyancılarla

görüşme talebinde bulundu. Babıali'nin bu isteğe sıcak bakmamasına rağmen İngiltere, Rusya, Prusya, Fransa ve Avusturya temsilcileri 25 Nisan 1861'de muhaliflerle bir araya geldi. Ne var ki asileri tutumlarından vazgeçirmekte başarısız oldular. Hersek isyanı giderek daha ciddi boyutlara ulaştı ve yapılan müdahalelerin müspet sonuç vermemesi üzerine Rumeli Ordusu Komutanı İsmail Paşa felç geçirdi.²⁶⁴ Gelişmeler karşısında ayaklanmanın sert bir şekilde bastırılmasından başka bir çözüm yolu kalmamıştı.²⁶⁵ Tam da bu kritik dönemde, Balkan coğrafyasına vâkıf olan ve 1849-1851 Bosna isyanı ile Kırım Savaşı sırasında büyük yararlılıklar gösteren Ömer Lütfi Paşa, Nisan 1861'de Babıali tarafından Hersek İsyanını bastırmak üzere Rumeli müşirliği ve Bosna müfettişliğine tayin edildi. Ömer Lütfi Paşa 28 Mayıs 1861'de Bosna'ya ulaşarak görevine başladı.²⁶⁶

Ömer Lütfi Paşa ilk iş olarak Sırpça bir bildiri yayımlayarak halkı tanınan haklar konusunda bilgilendirdi. Buna göre Hristiyan tebaa kendi muhtar ve kocabaşlarını seçebilecekti. Hane başına alınan vergiler kocabaşlar tarafından toplanarak hükûmete teslim edilecekti. Hristiyan ahalî, kilise inşa edip çan çalabilecek ve ibadetlerini serbestçe yapabilecekti. Onlara kendi dillerini bilen Piskoposlar tayin edilecekti. Zaptiyelerin ahalinin evinde kalması yasaktı. Çiftçiler ile beyler tarafından İstanbul'a gönderilen vekillerin ittifakıyla karara bağlanmış olan nizamname uygulamaya konulacaktı. Bununla birlikte çiftçilere toprak sahibi olmaları konusunda gereken kolaylık sağlanacaktı.²⁶⁷

“Sırp ve Karadağlıları Osmanlı Devleti'ne karşı tabrik eden ise Panislawist politikasını daha güçlü bir şekilde devreye sokmak isteyen Rusya'ydı.”

“Balkan coğrafyasına vâkıf olan ve 1849-1851 Bosna isyanı ile Kırım Savaşı sırasında büyük yararlılıklar gösteren Ömer Lütfi Paşa, Nisan 1861'de Babıali tarafından Hersek İsyanını bastırmak üzere Rumeli müşirliği ve Bosna müfettişliğine tayin edildi. Ömer Lütfi Paşa 28 Mayıs 1861'de Bosna'ya ulaşarak görevine başladı.”

*Karadağ Prensi
Nikola Petrović*

Asilerin kendilerine verilen haklara karşı sergiledikleri tavır oldukça olumsuzdu. Bazıları kendilerine sunulan ilannameyi öfkeyle yırtarken; bazıları ise Ustroka'daki manastırda toplanarak Knez ve diğer liderlerle konuyu tartışma kararı aldılar. Asiler, bilgilendirme amaçlı gelen elçilere karşı da reddedici bir yaklaşım benimsediler. Bildiri, Hristiyan tebaa nezdinde beklenen olumlu karşılığı bulamadı. Ömer Lütfi Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin Hristiyanlara gösterdiği merhameti vurgulamasına rağmen asiler bu söyleme ilgisiz kaldı.²⁶⁸ Hersekli asiler, Karadağ çetelerinin de desteğiyle isyanı sürdürdü. Bunun üzerine Ömer Lütfi Paşa, Karadağ sınırında bir gözetleme hattı kurdu. Babıali, Adriyatik'teki limanları kontrol altına almak için bir filo gönderdi. Karadağ Prensi Nikola Petroviç, kendisinin olaylarla ilgisi olmadığını iddia etse de Babıali'nin bu adımlarına tepki gösterdi, ancak somut bir sonuç elde edemedi.²⁶⁹

“Ömer Lütfi Paşa,
21 Kasım 1861'de Piva
Muharebesi ile Karadağlı
asilere büyük darbe
vurarak önemli bir başarı
elde etti. Bu galibiyetle
Karadağlı çetelerin
gücü nispeten kırıldı
ve Hersekli asilere olan
destekleri önemli ölçüde
azaldı.”

Babıali, İstanbul'daki büyük devletlerin elçiliklerine gönderdiği notayla Hersek'te asayişin sağlanmak adına Karadağlı asilere karşı tedbirlerin alınacağını duyurdu. Ayrıca Karadağ'dan silahsızlanarak askerlerini geri çekmesini talep etti. Merkezî yönetim, isteklerinin kabul edilmemesi üzerine Ömer Lütfi Paşa'ya sükûnetin sağlanması için harekât emri verdi. İstoliçe, Platofçe, Nikşik, Kolaşin Şuma ve Piva'da şiddetli çatışmalar gerçekleşti.²⁷⁰ Birçok bölge asilerden temizlenmeye başladı. Nitekim 4 Haziran 1861 tarihli raporda Nikşik'in muhasaradan kurtarıldığı bildiriliyordu.²⁷¹ Bunun yanı sıra Ömer Lütfi Paşa, 21 Kasım 1861'de Piva Muharebesi'yle Karadağlı asilere büyük darbe vu-

arak önemli bir başarı elde etti.²⁷² Bu galibiyetle Karadağlı çetelerin gücü nispeten kırıldı ve Hersekli asilere olan destekleri önemli ölçüde azaldı.

Fakat isyancılar, özellikle Karadağlı liderlerin desteğiyle Müslüman köylerine saldırıp yağma ve gasp eylemlerine devam ediyordu. Bob Mile öncülüğündeki yüzden fazla asi, İstolçe Köyü'ne baskın düzenleyerek Müslümanlara büyük zararlar verdiler.²⁷³ Saldırıları Avrupa ülkeleri sessiz kaldı. Diğer yandan Papa Arnavutluk'taki Katolik piskoposlara Müslümanlara yardım etmemeleri ve Karadağ'la iş birliği yapmamaları yönünde çağrılarda bulundu.²⁷⁴

Ömer Lütfi Paşa komutasındaki ordunun başarılı sonuçlar almasına rağmen Karadağlıların çeteler hâlinde asilere destek vermeleri isyanın yayılmasına neden oluyordu. 1862'de Nikşik, Zupçe, Vasovnik, Kristaç, Kolbuk, Joviçe, Beraşnu bölgelerinde çatışmalar devam ediyordu.²⁷⁵ Babıali ise durumdan tedirgindi.

Karadağ'ın başkenti Cetine

“ Ömer Lütfi Paşa, ayaklanmaların tamamen sona ermesi için Karadağ’ın etkisizleştirilmesinin şart olduğuna inanıyordu. Bu inanç doğrultusunda harekât planını revize ederek Riyeka’daki Karadağlı asilere karşı harekete geçti. Asilerin taarruzlarına rağmen Paşa’nın komutasındaki kuvvetler başarılı bir mücadele yürüterek isyancıları geri püskürttü. ”

Ömer Lütfi Paşa, ayaklanmaların tamamen sona ermesi için Karadağ’ın etkisizleştirilmesinin şart olduğuna inanıyordu. Bu inanç doğrultusunda harekât planını revize ederek Riyeka’daki Karadağlı asilere karşı harekete geçti. Asilerin taarruzlarına rağmen Paşa’nın komutasındaki kuvvetler başarılı bir mücadele yürüterek isyancıları geri püskürttü. Ömer Lütfi Paşa asilerin önemli bir bölümünü imha ederek etkilerini azalttı.²⁷⁶ İleri harekâta devam eden Ömer Lütfi Paşa Karadağ’ın başkenti Çetine üzerine yürüdü. Fakat Avrupa devletlerinin araya girmesiyle 31 Ağustos 1862’de İşkodra Antlaşması imzalandı. Ömer Lütfi Paşa’nın imzalamış olduğu antlaşmayla Hersek isyanı son buldu.²⁷⁷

Hersek isyanında gösterdikleri başarı nedeniyle Ömer Lütfi Paşa yönetimindeki Hassa Ordusunun İkinci Şeşhaneli Taburu ile Ohri Redif Taburu, üçüncü rütbeden Nişan-ı Osmanî’yle ödüllendirilmeye layık görüldü. Bunun yanı sıra Karadağ meselesinde sergiledikleri üstün hizmetlerden ötürü bazı askerlere İstanbul’dan gönderilen üçüncü, dördüncü ve beşinci rütbeden Mecidiye Nişanı takdim edildi.²⁷⁸

İşkodra Barış Antlaşması:

1861-1862 Osmanlı-Karadağ Savaşı’nın ardından 31 Ağustos 1862 tarihinde imzalanmıştır.

Blagay Tekkesi

Ömer Lütfi Paşa'nın isyanları bastırmasının sonrasında Babıali, Bosna halkının güvenini kazanmak adına mali destek sağlayarak bölgede cami, okul ve köprü inşa ettirdi.²⁷⁹ Birçok tarihî ve kültürel değer de onarıma alındı. Bu kapsamda Ömer Lütfi Paşa, 11 Nisan 1862'de Mostar Blagay'daki Sarı Saltuk Tekkesi için dört değirmen vakfetti.²⁸⁰

Ömer Lütfi Paşa, eyaletteki eğitim politikasını kaldığı yerden sürdürdü. Babıali'den Bosna Eyaleti'nde sıbyan mekteplerinin açılması konusunda gerekli adımları atmasını talep etti.²⁸¹ Bosna'daki görevi boyunca çeşitli projeleri de hayata geçirdi. Halkın ve askerlerin sağlığını düşünerek deri hastalıklarına iyi gelen şifalı termal su kaynağının üzerine bir hamam inşa ettirdi. Hamamın içinde iki-üç banyo ve giyinme odaları da bulunmaktaydı.²⁸²

Ömer Lütfi Paşa sonuçta 1850-1852 ve 1861-1862 yıllarındaki Bosna görevlerinde Tanzimat Fermanı'nın hayata geçirilmesi ve asayişin sağlanması konusunda önemli başarılarla imza attı. Görevi sırasında ödün vermez bir tavır sergileyen Paşa, merkezî otoriteyi sağlayabilmek için İstanbul'dan gelen emirleri harfiyen yerine getirmede büyük bir hassasiyet gösterdi. Bölgede idari ve mali alanda yaşanan usulsüzlüklere müsaade etmeyerek aksaklıklara sebep olan memurların görevlerine son verdi. Önemli hizmetlerine rağmen Ömer Lütfi Paşa'nın Bosna Eyaleti'nde Tanzimat Fermanı'nın uygulanmasına ve 1861 Hersek isyanının bastırılmasına yönelik aldığı sert tedbirler bazı Osmanlı devlet ricali tarafından tasvip edilmedi. Nitekim Ahmed Cevdet Paşa "Serdâr-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa harben Bosna'yı zabt ve ileri gelenlerin çoğunu nefy-ü tağrile te'dip

Ahmet Cevdet Paşa

“Ahmed Cevdet Paşa “Serdâr-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa harben Bosna'yı zabt ve ileri gelenlerin çoğunu nefy-ü tağrib ile te'dip etmiş ve belki lüzumundan ziyade memleketi ezmiş...” diyerek ve “...Ömer Lütfi Paşa umur-ı siyasiyyeye vuku bulan hatasından dolayı devletin başına büyük gaileler çıkmıştır...” sözleriyle Ömer Lütfi Paşa'ya ağır eleştiriler yöneltmiştir.”

“Ömer Lütfi Paşa’nın Bosna Eyaleti’nde Tanzimat Fermanı’nın uygulanmasına ve 1861 Hersek isyanının bastırılmasına yönelik aldığı sert tedbirler bazı Osmanlı devlet ricali tarafından tasvip edilmedi.”

etmiş ve belki lüzumundan ziyade memleketi ezmiş...” diyerek ve “...Ömer Lütfi Paşa umur-ı siyasiyece vuku bulan hatasından dolayı devletin başına büyük gaileler çıkmıştır...” sözleriyle Ömer Lütfi Paşa’ya ağır eleştiriler yöneltmiştir.²⁸³ Ömer Lütfi Paşa böylesi eleştirilere maruz kalmış olsa da Bosna’da sadece isyanları bastırmakla kalmamış, bölgenin sosyoekonomik açıdan kalkınmasına da katkı sağlamıştır.

1862’de Karadağ’dan Yükselen Bağımsızlık Seslerine Ömer Lütfi Paşa’nın Meydan Okuması: “Karadağ, Karadağ Olalı Böyle Dayak Yemedi”

Karadağ Prensi Danilo’nun 11 Ağustos 1860’ta vefatı üzerine yerine Nikola Petroviç geçti. Nikola, önceki hükümdarlar II. Petar ve Danilo’nun izin-den giderek Karadağ’ın bağımsızlık politikasını sürdürdü. Nikola’nın politik manevraları, Osmanlı Devleti’yle olan ilişkilerinde birtakım zorluklar yarattı. Nitekim doğrudan Osmanlı Devleti’ne meydan okuyacak gücü kendinde göremediği için Bosna ve Hersek’teki Hristiyan halkı isyana teşvik etmeyi tercih etti.²⁸⁴

1861’de Hersekli Hristiyan köylülerin toprak ağalarına karşı başlattığı isyan, Karadağlı isyancılara önemli bir fırsat tanıdı.²⁸⁵ Bunu değerlendiren isyancılar Osmanlı’nın bölgedeki otoritesini sarsmaya başladı.²⁸⁶ Babıali, Karadağlı asilerin faaliyetlerini önlemek ve olayların diğer bölgelere sıçramasını engellemek amacıyla sınırlardaki karakol

sayısını arttırarak²⁸⁷ bölgeye asker sevk etmeyi düşündü.²⁸⁸ Ancak Paris Barış Antlaşması'nın ilgili maddeleri gereğince Karadağ'a doğrudan askerî müdahalede bulunulması mümkün değildi.²⁸⁹

Bu arada Hersek isyanının Karadağ'ın desteğiyle genişlemesi ve Karadağlıların Müslüman halka yönelik saldırgan tavırları Osmanlı Devleti'nin elini güçlendirdi. Babıali, Nisan 1861'de Ömer Lütfi Paşa'yı Rumeli Valiliği ve Bosna Müfettişliği görevlerine atayarak Karadağlı isyancıların faaliyetlerine karşı tedbirler almayı sürdürdü. Ömer Lütfi Paşa, 16 Mayıs 1861'de bölgeye vararak evvela Hersek ve Saraybosna'yı teftiş etti, sonra Mostar'a geçti. Hersek İsyanı bahsinde de değinildiği üzere Ömer Lütfi Paşa'nın, Karadağlı isyancıların Hersek üzerindeki etkisini azaltmak için Karadağ sınırı boyunca bir gözetleme hattı oluşturarak Karadağlı isyancıları ablukaya alması

“Nikola Petroviç, II. Petar ve Danilo'nun izinden giderek Karadağ'ın bağımsızlık politikasını sürdürdü. Nikola'nın politik manevraları, Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerinde birtakım zorluklar yarattı. Nitekim doğrudan Osmanlı Devleti'ne meydan okuyacak gücü kendinde göremediği için Bosna ve Hersek'teki Hristiyan halkı isyana teşvik etmeyi tercih etti.”

16 Mayıs 1861'de Ömer Lütfi Paşa, Hersek ve Saraybosna'yı teftiş ettikten sonra Mostar'a geçti.

İngiliz devlet adamı Lord Palmerston, asıl adıyla Henry John Temple, 1855-1858 yılları arasında bir kez ve 1859-1865 yılları arasında ikinci kez Birleşik Krallık Başbakanı olarak görev yapmıştır.

“Lord Palmerston, Balkanlar’da asayişin tesis edilmesi amacıyla alınacak önlemlerin İngiltere tarafından memnuniyetle karşılanacağını beyan etti.”

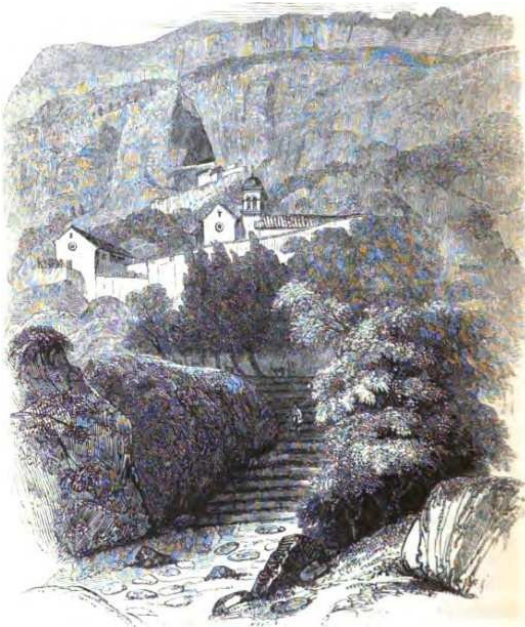
stratejik açıdan oldukça önemliydi. Babıali ayrıca İstanbul’daki büyük devletlerin elçiliklerine gönderdiği bir notayla Hersek’te asayişin sağlanması amacıyla Karadağ kıyılarının kontrol altına alınacağını duyurdu. Nitekim Babıali, Adriyatik Denizi’ne bir filo göndererek Karadağ sahillerini abluka altına almak için harekete geçti. Nikola olayı protesto etse de herhangi bir sonuç elde edemedi. Osmanlı Devleti askerî hazırlıklarını tamamlamış durumdaydı. Bu süreçte Nikola resmî olarak tarafsızlığını ilan etmiş olsa da asker toplamaya devam ediyordu. Durumun ciddiyetini fark eden Osmanlı yönetimi Nikola’ya askerlerini terhis etme çağrısında bulundu. Önerinin reddedilmesi üzerine Ömer Lütfi Paşa emrindeki 60 bin kişilik ordusuyla Karadağ sınırını kontrol altına alarak stratejik bir hamle yaptı.²⁹⁰

Gelişmeler uluslararası alanda da yankı uyandırdı. İngilizler, Ömer Lütfi Paşa’nın Hersek isyanını bastırma konusunda yeterli çabayı göstermediğini, aslında tüm dikkatini Karadağ sınırını kontrol altına almaya yoğunlaştırdığını ve bu amaçla 30 bin kişilik bir gücü sınıra konuşlandırıdığını iddia ediyordu.²⁹¹ Buna karşılık Âli Paşa, planlanan operasyonun Karadağ’ın siyasi statüsünde herhangi bir değişikliğe yol açmayacağı, ana hedefin bölgede düzenin sağlanması olduğunu vurguladı. Ardından Lord Palmerston, Balkanlar’da düzenin kurulması yönünde atılacak adımların İngiltere tarafından olumlu karşılanacağını belirtti.²⁹²

Ömer Lütfi Paşa, Karadağlı asileri etkisiz hâle getirmek ve merkezî otoriteyi sağlamak üzere emrindeki güçlerle üç koldan Karadağ üzerine

yürüdü.²⁹³ 1862'nin 6 Haziran'ında Ostrog Boğazı'na ilerleyen birlikler Karadağ'ın savunma hatlarına saldırdı. Böylelikle Ömer Lütfi Paşa'nın komutasında Karadağ harekâtı başlamış oldu. Osmanlı birlikleri 7 Haziran'da Mirko Petkoviç²⁹⁴ komutasındaki Karadağ asilerini Biyelo Pavloviç Nahiyesi'nde yenilgiye uğratarak önemli bir zafer elde ettiler. Sırp asilerin Karadağlı isyancılara destek verme girişimleri ise Osmanlı birlikleriyle Sırp asileri arasında çatışmalara yol açtı. Osmanlı kuvvetleri, Belgrat'taki Sırp mahallelerini bombardımana tutarak asileri bertaraf etti. Olayların ardından 16-20 Haziran tarihleri arasında Grahova, Benan ve Kite bölgelerinde gerçekleşen muharebelerde Osmanlı birlikleri bu mıntıkaları asilerden temizleyerek bölgeye sükûnet getirdi.²⁹⁵

“Riyeka zaferinden sonra Ömer Lütfi Paşa Çetine üzerine yürüdü. Çetine'yi etkili bir şekilde abluka altına alınca Nikola, Ömer Lütfi Paşa'ya Osmanlı Devleti'nin her teklifini kabul edeceğine dair bir telgraf gönderdi. Telgrafın Paşa'ya ulaşmasıyla ve İstanbul'daki Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya ve İtalya elçiliklerinin notalarıyla birlikte Karadağ seferi durduruldu.”

Ostrog Boğazı ve Manastırı (Wilkinson, a.g.e., C.I, s.528.)

“Karadağlı isyancılar, Ömer Lütfi Paşa komutasındaki birlikler karşısında ağır kayıplar vermesine rağmen direnişlerini sürdürdüler. Zağırçe, Biyelo Pavloviç, Oryaluka, Kokot, Karuç ve Poliče köyü mevkieinde gerçekleşen muharebeler sonucunda ciddi zayıyat yaşadılar.”

Karadağlı isyancılar ikinci adım olarak Osmanlı kuvvetleriyle karşılaşmak üzere Ostrog Boğazı'nda pozisyon aldılar. Burada meydana gelen çatışmada asilerin büyük bir kısmı etkisiz hâle getirildi. Bölgenin kontrolünü ele geçiren Ömer Lütfi Paşa 14 Temmuz 1862'de Babıali'ye gönderdiği telgrafta muharebenin detaylarını aktardı: “Hersek askerî birlikleri Ostrok'tan, İşkodra birlikleri Plâva'dan ilerleyerek Orea Luka'da birleşti. Derviş Paşa bir taraftan ve Abdi Paşa diğer taraftan harekete geçerek tüm Karadağ köylerini yaktı ve yıktı. Karadağ olalıdan beri Karadağlı hiçbir vakit böyle dayak yeme[di]. Ostrok'ta Osmanlı askerlerinin saldırısından kaçan yüzlerce kişi yüksek bir kayadan atlayarak hayatını kaybetti. Şu anda düşman sahada görülmemektedir. İki gün sürecek dinlenme ve hazırlık sonrası dört saat uzaklıktaki Çetine'ye

1278 (1861–62) Karadağ isyanında Abdi Paşa kuvvetlerinin yaptığı savaşı tasvir eden bir resim (İÜ Ktp., Albüm, nr. 91207)

doğru hareket edilecektir". Sultan Abdülaziz ise Ömer Lütfi Paşa ve ordusunun başarılarını övgüyle karşılayan bir telgraf gönderdi: "Hersek ve İşkodra kuvvetlerinin birleşerek kazandıkları büyük zaferlerden haberdar oldum. Sizin, paşaların ve tüm ümera, zabitan ve askerlerin gayret ve cesaretlerini yürekten kutluyor, hepinize selamlarımı iletiyorum. Hepinizin başarıları daim olsun. Ben ve vatan sizin hizmetlerinizi asla unutmayacağız".²⁹⁶

Karadağlı isyancılar, Ömer Lütfi Paşa komutasındaki birlikler karşısında ağır kayıplar vermesine rağmen direnişlerini sürdürdüler. Zağırçe, Biyelo Pavloviç, Oryaluka, Kokot, Karuç ve Poliče köyü mevkillerinde gerçekleşen muharebeler sonucunda ciddi zayıat yaşadılar. Yenilgilerin ardından Mirko'nun liderliğinde 10 bin kişilik asi gücü, Ömer Lütfi Paşa'nın birliklerini durdurmak amacıyla Riyeka'da toplandı.²⁹⁷

25 Ağustos 1862'de Riyeka'nın Gurab Dağı bölgesinde gerçekleşen şiddetli çatışma Osmanlı birliklerinin zaferiyle sonuçlandı. İsyancıların büyük bir kısmı hayatını kaybetti; sağ kalanlar ise bölgeyi terk etti.²⁹⁸ Ömer Lütfi Paşa, Riyeka'daki olayları şöyle rapor etmiştir: "Ayın on dördüncü perşembe gününde, mevcut güçlerimizle İşpoz bölgesinden harekete geçerek Karadağ sınırını geçtik. Martinik Nahiyesi yakınlarındaki Çarovino sahrasında ordugâh kurduk. Karadağlılar cumartesi gecesi saat üçte, ordugâhımızın sol kanadına saldırıya geçti. Zeta Nehri kenarında inşa edilen tabyalardan Osmanlı askerleri derhâl yoğun ateşle karşılık verdi. Yaklaşık bir buçuk saat süren sert muharebe sonucunda Karadağlılar bozguna uğradı ve perişan bir hâlde geri çekildiler."²⁹⁹

مجلس علم ملازمه انجمن مباحثه در روز بیستم ماه ذی القعدة
عصره اولیاء بمقام حضرت آقا میرزا محمد باقر خاں

[illegible][illegible]

بروزها تا به روزی که منتهای غصه و اندوه را دیدم
لعل در راه بود

[illegible][illegible]

و دیگر بنام **خواجه** خان و در این **کتاب** نیز به یادش و در بعضی از کتب دیگر
و در **تاریخ** **پنجاب**

فقد اذعنهم في هذه الملامه ويريحهم من رديدها
 اللهم فبها وبكلمه الله والاسم الزكي وبقوله تعالى
 اللهم فبها وبكلمه الله والاسم الزكي وبقوله تعالى
 اللهم فبها وبكلمه الله والاسم الزكي وبقوله تعالى

Handwritten text in Arabic script, likely a continuation of the manuscript. The text is written on a separate sheet of paper, which is placed over the printed text. The handwriting is in a cursive style, and the ink is dark. The text is written in a single line, following the curve of the page. The text is written in a cursive style, and the ink is dark. The text is written in a single line, following the curve of the page.

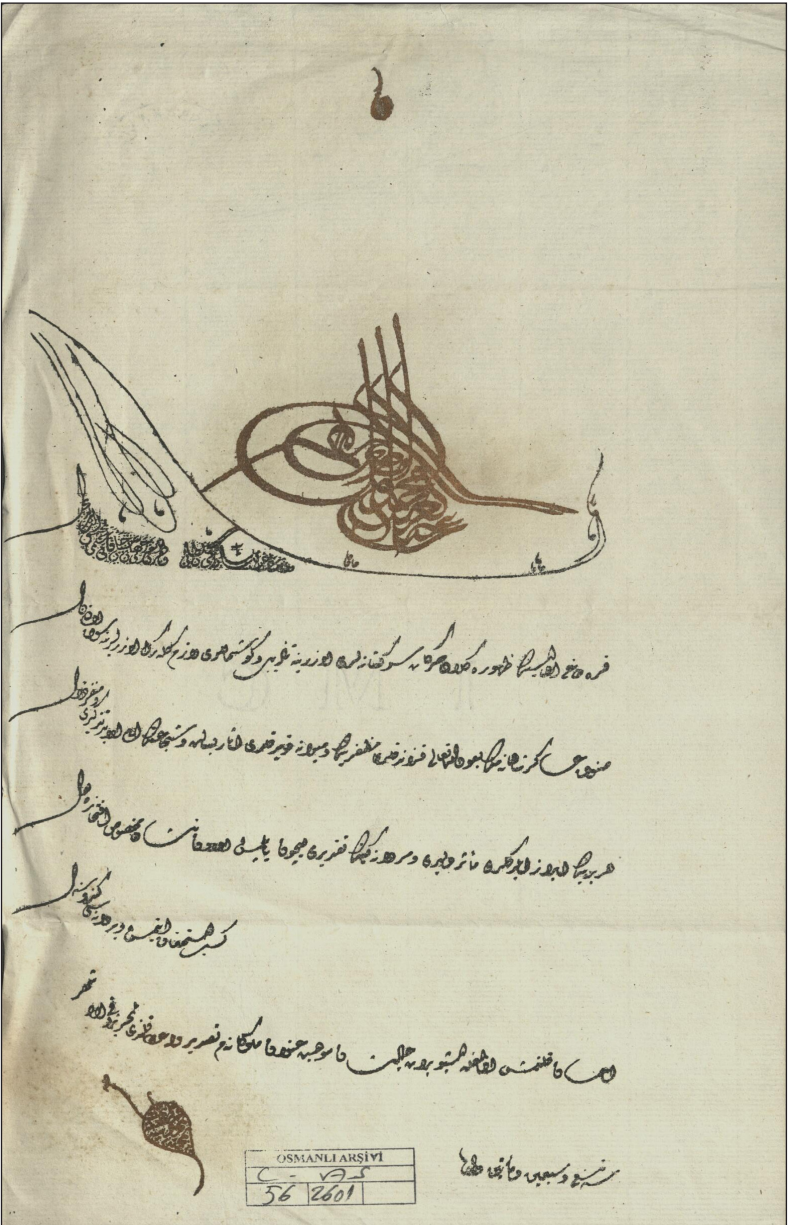
[illegible][illegible][illegible]

فوقه و در این شهر که از بلاد ایران است و در این شهر که از بلاد ایران است

[illegible][illegible]

Bsv. H. E.

2urk (2 shf bag)
OSMANLI ARŞIVI
C.A.S
101 44366

Karadağlı asilerle karşı başarı kazanan askerlere nişan verimesi

Sultan Abdülaziz

“Sultan Abdülaziz, Riyeka Muharebesi’nin başarıyla sonuçlanması üzerine, Ömer Lütfi Paşa ve komutasındaki askerlere takdirlerini ilettiler. Bu büyük zaferde sergiledikleri olağanüstü gayretlerinden ötürü Ömer Lütfi Paşa başta olmak üzere ilgili komutan ve askerler üçüncü, dördüncü ve beşinci rütbeden Mecidi Nişanı’yla ödüllendirdi.”

Sultan Abdülaziz, Riyeka Muharebesi’nin başarıyla sonuçlanması üzerine, Ömer Lütfi Paşa ve komutasındaki askerlere takdirlerini ilettiler. Bu büyük zaferde sergiledikleri olağanüstü gayretlerinden ötürü Ömer Lütfi Paşa başta olmak üzere ilgili komutan ve askerler üçüncü, dördüncü ve beşinci rütbeden Mecidi Nişanı’yla ödüllendirdi.³⁰⁰

Riyeka zaferinden sonra Ömer Lütfi Paşa Çetine üzerine yürüdü. Çetine’yi etkili bir şekilde abluka altına alınca Nikola Ömer Lütfi Paşa’ya Osmanlı Devleti’nin her teklifini kabul edeceğine dair bir telgraf gönderdi. Telgrafın Paşa’ya ulaşmasıyla ve İstanbul’daki Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya ve İtalya elçiliklerinin notalarıyla³⁰¹ birlikte Karadağ seferi durduruldu. Osmanlı Devleti’nin bölgede asayişi sağlama amacı ve Karadağ’ın statüsünde bir değişiklik yapmama taahhüdü, harekâtın durdurulmasında belirleyici oldu. Böylelikle Ömer Lütfi Paşa Çetine’ye girmeden İşkodra’da barış görüşmeleri başladı.³⁰²

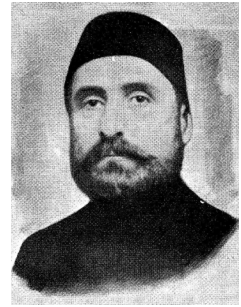
Ömer Lütfi Paşa, Karadağlılara yönelik barışçıl niyetini ifade eden ve içeriğinde nasihatler barındıran bir beyanname yayımladı. Beyanname şu mesajı içeriyordu: “Ey Karadağlılar, bazı bilinçsiz kişilerin sözlerine kapılarak Osmanlı Devleti’ne karşı direnişe giriştiniz. Bu eylemlerinizi hem öfke hem de gazabı üzerinize çektiniz. Artık Osmanlı askerlerinin gücünü gördünüz ve Osmanlı Devleti’ne karşı koyamayacağınızı anladınız. Hepiniz bizim hemşerilerimizsiniz ve hiçbirinizin kanının dökülmesini istemezdik. Lakin hareketleriniz sert müdahaleyi gerektirdi. İsyân edenlere devletin öfkesi ne kadar büyükse Padişahımızın

merhameti de o derece büyüktür. Direnme gücünüzün kalmadığını anladığım gün, çatışmadan vazgeçilmesi gerektiğini belirttim.”³⁰³

Nikola, Ömer Lütfi Paşa karşısında kesin bir yenilgiye uğradığını anlayınca barış yapma arzusu ifade etti. Sadrazam Mehmed Fuad Paşa, Serasker Mehmed Rüşdi Paşa, Vakanüvis Ahmed Cevdet Paşa ve Ömer Lütfi Paşa’dan oluşan bir heyet, Nikola’yla barış müzakerelerini yürütmek üzere görevlendirildi. Ömer Lütfi Paşa, Babıali’ye Karadağ’la yapılacak anlaşmada dikkat edilmesi gereken temel hususları iletti: Sınırların kesin tayini, Karadağ idaresinin tespiti, Karadağ’da asker bulundurulması. Ancak anlaşma maddeleri daha önce Meclis-i Vükelâ’da karara bağlandığı için Ömer Lütfi Paşa’nın uyarıları yeterince dikkate alınmadı. Anlaşmanın içeriğinin kesinleşmesinden sonra taslak Ömer Lütfi Paşa’nın doktoru Kuçine tarafından Fransızcaya çevrilerek Nikola’ya iletildi. Anlaşma maddelerini meclis üyeleriyle istişare edeceğini bildiren Nikola, Ömer Lütfi Paşa’dan 6 Eylül 1862 tarihine kadar müsaade isteyerek harekâtın tam olarak durdurulmasını talep etti; Nikola’nın istekleri kabul edildi. Bununla beraber operasyonun durdurulması İstanbul’un tepkisine neden oldu. Zira Babıali, Karadağlıların ateşkesi vakit kazanmak için bir taktik olarak kullandığı kanaatindeydi. Müzakerelerin devam ettiği sırada Babıali’nin Karadağ hakkındaki düşüncesinde haklı olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Ömer Lütfi Paşa’ya derhâl Çetine’ye girmesi gerektiği iletildi. Ömer Lütfi Paşa ise Çetine’ye girebilmek için daha fazla asker, teçhizat ve zahireye ihtiyaç duyduğunu bildirdi.³⁰⁴

Keçecizade Mehmed Fuad Paşa

Serasker Mehmed Rüşdi Paşa

Nikola, her ne kadar yenilgiyi kabullenmiş olsa da antlaşma şartları konusunda isteksiz bir tutum sergiliyordu. Fakat Babıali'nin Ömer Lütfi Paşa'ya Çetine'ye girmesini emretmesi üzerine Nikola'nın temsilcileri, 31 Ağustos 1862'de İşkodra'da Ömer Lütfi Paşa'yla bir araya gelerek anlaşmayı imzaladı. Antlaşma 13 Eylül 1862'de Nikola tarafından onaylandı.³⁰⁵

Serdâr-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa ile Karadağ Prensi Nikola Petroviç tarafından onaylanan İşkodra Antlaşması, özetle aşağıdaki hükümleri barındırıyordu: Karadağ'ın iç idaresi ve sınırları aynı kalacak, Karadağ Bar Limanı'ndan gümrüksüz yararlanacak, Prens Mirko Karadağ'ı terk edecek, Hersek-İşkodra yolu üzerinde belirlenecek nok-

İşkodra

talar Osmanlı kontrolünde olacak, Karadağlılar Osmanlı topraklarına saldırmayacak, isyanlara yardım etmeyecek, sınır ihtilaflarını çözmek için özel görevliler atanacak, Osmanlı pasaportu olmadan Karadağ'a giriş yapılamayacak, Karadağlılar Osmanlı topraklarında serbestçe dolaşabilecek ve ticaret yapabilecek, suçlular ve hırsızlar karşılıklı iade edilecek, esirler serbest bırakılacak, sınırda tahkimat yapılmayacak.³⁰⁶

Ömer Lütfi Paşa'nın Karadağ'da elde ettiği başarı, İstanbul'da büyük bir coşkuyla karşılandı. Sultan Abdülaziz, Karadağ sorununun başarılı bir şekilde çözülmesinden duyduğu memnuniyeti, Ömer Lütfi Paşa'ya ve askerlerine bir telgraf aracılığıyla iletti: "Saygıdeğer Vezirim Ömer Paşa, size ve tüm paşalara, üst rütbeli komutanlara, subaylara ve tüm askerî personele özel selamlarımı iletiyorum. Üstün hizmetleriniz hem tarafımca hem de tüm milletimizce takdirle karşılanmıştır."³⁰⁷

Netice itibarıyla antlaşmadan sonra Ömer Lütfi Paşa ve emrindeki birlikler Karadağ'dan çekildi. Ancak bu durum daha sonradan tartışma konusu hâline geldi. Nitekim bazı Osmanlı yöneticileri İşkodra Antlaşması'nın bazı hükümlerini asilere verilen bir imtiyaz olarak yorumlamışlardır. Hatta Ömer Lütfi Paşa'nın aldığı sert tedbirler neticesinde Osmanlı Devleti'nin Karadağ üzerindeki otoritesini kaybettiğini ileri sürmüşlerdir.³⁰⁸ Nitekim Ahmed Cevdet Paşa, Ömer Lütfi Paşa'nın "Karadağ'ı fethedeceğim deyu Devlet'in başına bir Karadağ mes'elesi çıkarmış" olduğunu söylemekten geri durmamıştır.³⁰⁹ Tüm eleştirilere rağmen, Ömer Lütfi Paşa'nın Karadağlı isyancıları durdurma hususunda başarılı olduğu da inkâr edilemez bir gerçektir.

“Ömer Lütfi Paşa ve emrindeki birlikler Karadağ'dan çekildi. Ancak bu durum daha sonradan tartışma konusu hâline geldi. Nitekim bazı Osmanlı yöneticileri İşkodra Antlaşması'nın bazı hükümlerini asilere verilen bir imtiyaz olarak yorumlamışlardır.”

1866'da Girit'te Huzursuz Dalgalar: Ömer Lütü Paşa'nın İsyân ve İstikrar Mücadelesi

Osmanlı Devleti'nin 1669 yılında Girit'i fethetmesiyle adada yaklaşık bir buçuk asır süren uzun bir istikrar dönemi yaşandı. Fakat XVIII. yüzyılın sonlarında, Rusya'nın kışkırtmaları ve Fransız İhtilalinin tetiklediği milliyetçilik akımının Hristiyanlar arasında Osmanlı yönetiminden kopma isteğini körüklemesi, Osmanlı'nın günden güne aksayan yönetim yapısı ve Rum cemaatinin yoğun propaganda faaliyetleri sonucu Girit'te istikrarsızlık belirtileri görölmeye başladı. Nitekim Mora ve Adalarda Rumların çıkardığı isyanlar Girit'e de sıçradı. Ancak Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın müdahalesiyle asayiş kısa sürede yeniden tesis edildi. Yunan devletine katılma amacı güden gayrimüslimler 1830 yılında bir kez daha isyan etti ama bu ayaklanma da Mehmet Ali Paşa tarafından 1831'de bastırıldı. 1841 yılında gayrimüslimler yeniden isyana etmeye yeltendilerse de teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı.³¹⁰

“Mora ve Adalarda Rumların çıkardığı isyanlar Girit'e de sıçradı. Ancak Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın müdahalesiyle asayiş kısa sürede yeniden tesis edildi. Yunan devletine katılma amacı güden gayrimüslimler 1830 yılında bir kez daha isyan etti ama bu ayaklanma da Mehmet Ali Paşa tarafından 1831'de bastırıldı.”

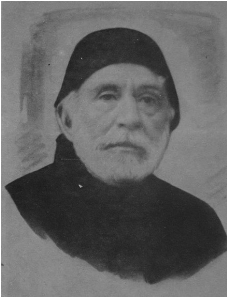
Bu sürekli huzursuzluk ortamı, Osmanlı Devleti'nin Girit üzerindeki politikalarını gözden geçirmesini zorunlu kıldı. 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı Girit'in sosyal ve politik yapısında dikkate değer değişikliklere yol açtı. Hristiyan ada sakinleri büyük topraklar edinirken bazı Müslüman Giritliler de din değiştirdi. Yunanlılar ise “Megali İdea”yı Giritliler arasında yayarak ve Rusya'nın destek verdiği ayaklanmalara zemin hazırlayarak Osmanlı yönetimine karşı muhalefeti şiddetlendirdi. Osmanlı idaresi, ayaklanmaların yetkin yöneticiler tarafından bastırılabilceğini

düşünerek art arda vali değişiklikleri yaptı. Ne var ki Giritli Rumların; Eflak-Boğdan, Sırbistan ve Karadağ'daki özerklik ve bağımsızlık hareketlerine şahit olmaları adada Osmanlı yönetimine karşı daha büyük bir direnişin fitilini ateşledi. Bu kıvılcım, adanın çeşitli bölgelerinden temsilcilerin Osmanlı hükûmetine yönelik taleplerini içeren bir dilekçe sunmalarına sebebiyet verdi. 26 Mayıs 1866 tarihli dilekçe vergi sisteminden adli yargıya, eğitim ve sağlık hizmetlerine kadar geniş bir yelpazede reform isteklerini içermektedir. Osmanlı yönetimi; okul, hastane, köprü ve yol yapım taleplerine olumlu yaklaştı ama vergi indirimi ve adli düzenleme konularındaki talepleri kabul etmedi. Bu kısmi kabuller ve retler Girit'teki huzursuzluğun devam eden unsurlarıydı.³¹¹

Osmanlı hükûmetinin reform isteklerine yönelik yetersiz cevapları karşısında Giritli isyancılar, durumu adadaki yabancı konsolosluklara ileterek silahlı direnişe başvuracakları konusunda uyarıda bulundular. Nitekim 16 Ağustos gecesi Selino'da Müslümanlara karşı düzenledikleri saldırıyla isyanı başlattılar. Ağustos sonuna doğru asilerin sayısı 12.000 kişiye ulaştı ve kurulan ihtilal meclisi 2 Eylül'de Girit'in Yunanistan'a ilhak edildiğini ilan etti.³¹²

Osmanlı yönetimi, isyanın başlamasıyla birlikte Giritli asilerin niyetlerini, Yunanistan'ın adaya ilişkin emellerini ve Avrupa devletlerinin muhtemel tepkilerini öngörebilmekteydi. Babıali'nin ilk tepkisi asileri isyanı bırakmaya çağırmak oldu. Osmanlı idaresi, eylemlerinden derhâl vazgeçmeleri gerektiği, aksi takdirde eşkıya muamelesi görecekları ve gereken cezai işlemlerin uygulanacağı uyarısında bulundu.³¹³

“Osmanlı hükûmetinin reform isteklerine yönelik yetersiz cevapları karşısında Giritli isyancılar, durumu adadaki yabancı konsolosluklara ileterek silahlı direnişe başvuracakları konusunda uyarıda bulundular. Nitekim 16 Ağustos gecesi Selino'da Müslümanlara karşı düzenledikleri saldırıyla isyanı başlattılar. Ağustos sonuna doğru asilerin sayısı 12.000 kişiye ulaştı ve kurulan ihtilal meclisi 2 Eylül'de Girit'in Yunanistan'a ilhak edildiğini ilan etti.”

Mustafa Naili Paşa

“Beklenen sonuç sağlanamayınca olağanüstü yetkilerle donatılan Mustafa Naili Paşa Girit’e vali atandı. Babıali Girit’te yeni bir yönetim anlayışıyla asileri memnun edebileceğini düşünüyordu. Bu kapsamda, adanın geleceğini belirlemek üzere halkın tercihlerini öğrenmeye karar verdi; Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan otuz beş kişilik bir temsilci grubunun seçilmesi sağlandı.”

Askerî ve diplomatik önlemler eş zamanlı olarak planlanırken, Girit Valisi İsmail Paşa komutasında bir ordu oluşturuldu. Küçük birliklere bölünen ordu isyancılarla mevzi çatışmalarına girdi. Fakat beklenen sonuç sağlanamayınca olağanüstü yetkilerle donatılan Mustafa Naili Paşa Girit’e vali atandı. Babıali Girit’te yeni bir yönetim anlayışıyla asileri memnun edebileceğini düşünüyordu. Bu kapsamda, adanın geleceğini belirlemek üzere halkın tercihlerini öğrenmeye karar verdi; Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan otuz beş kişilik bir temsilci grubunun seçilmesi sağlandı. İstanbul’da padişah tarafından da kabul edilen temsilcilerle yapılan görüşmeler sonuç vermedi.³¹⁴

Görüşmelerin neticesiz kalması üzerine, Osmanlı yönetimi daha katı askerî önlemler almak zorunda kaldı. Mustafa Naili Paşa görevden alınarak İstanbul’a çağrıldı ve yerine isyan hareketlerini bastırma konusunda tecrübeli, gerilla savaşına hâkim Ömer Lütfi Paşa getirildi. Ömer Lütfi Paşa’nın görevi, isyanı etkin bir şekilde bastırmak ve Girit’teki otoriteyi yeniden tesis etmektir. Ömer Lütfi Paşa, askerî deneyimiyle stratejik ve disiplinli hareket ederek adadaki güvenliği sağlayacak kilit isimdi.³¹⁵

Ömer Lütfi Paşa’nın Nisan 1867’de Girit’e ulaştıktan sonra komutanlarla yaptığı toplantı, adadaki problemlerin sonlandırılmasına yönelik yeni bir askerî stratejinin başlangıcını işaret ediyordu.³¹⁶ Paşa, Osmanlı askerî gücünü daha verimli kullanmayı ve konsolide etmeyi hedefliyordu. Alınan kararlara göre, Apokoron’daki Ermeni Köyü’nde, Ferik Mehmet Paşa komutasında altı tabur ve yerel muvazzaf askerlerden oluşan bir kuvvet toplat-

nacaktı. Ömer Lütî Paşa'nın komutasındaki sekiz tabur piyade ise Hanya'dan harekete geçecekti. Bu harekât, İsfakya tarafındaki stratejik boğazların kontrolünü sağlamak için düşünülmüştü. Ayrıca Mirliva Mehmet Paşa komutasındaki altı taburun da Ömer Lütî Paşa'nın kuvvetleriyle birleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Birleşik kuvvetin amacı, Kalikrati Boğazı'nı ele geçirmektir. Boğazın kontrolü, isyancıların ikmal hatlarını kesmek ve onları izole etmek için hayati öneme sahiptir.³¹⁷

Ömer Lütî Paşa'nın stratejisinin bir diğer odak noktası da Anopa Köyü'nde ikamet eden asilerin lideri Koreneos'un manevra kabiliyetini sınırlamaktır. Osmanlı stratejisi, isyancıları kuşatmak ve kaçış yollarını kapatmak üzerine kurulduğu için İsfakya boğazlarının kapatılması oldukça önemlidir. Şayet Koreneos İsfakya'ya çekilirse bu kez Ayosyevanes Köyü hedef alınacaktı. Ayrıca deniz yoluyla Seline'ye yapılacak bir operasyonla İsfakya'daki asilere, yöre halkı tarafından sağlanan yardım kesilecek ve isyanın lojistik destek ayağı da zayıflatılacaktı. İsfakya dağında toplanan asiler, tutulan boğazların yanındaki dağdan kaçma fırsatı yakalarlarsa harp noktaları arkasında kalacak köy ahalisinin isyan etmeleri ihtimal dâhilinde olduğundan askerlerin bir kısmı boğazın korunmasına bir kısmı da eşkıya takibine tahsis edilecekti. Apokron tarafı kumandan Ferik Mehmet Paşa'nın isyancıların hareketlerini daha iyi anlamak ve takip etmek için Yemuniye Köyü'ne gitmesi, istihbarat toplama ve düşmanın niyetlerini daha iyi anlama çabasının bir parçasıydı. İstihbaratın doğru ve zamanında edinilmesi, isyanın bastırılma sürecinde kritik bir öneme sahiptir.³¹⁸

Yemuniye Köyü civarında, Ferik Mehmet Paşa'nın komutasındaki Osmanlı kuvvetleri, bin beş yüz kişilik bir asi grubu ve Yunanlı fırkasıyla karşılaştı. Taşlık arazi nedeniyle ağır kayıplar verme riskini azaltmak amacıyla birlikler, Babalı Han'a doğru taktiksel bir çekilme yaptı ve asileri sekiz saat boyunca sağdan ve soldan takip ettiler. Aynı zamanda, Kandiye ile Resmo arasındaki Malviz Nahiyesi'nde başka bir ayaklanmacı grubunun olduğu bilgisi alındı. Kandiye Sancağı Kaymakamı Reşit Efendi, yüz askerle Delisu Köyü'ne giderek çatışmaya katıldı. Kandiye Komutanı Arif Paşa ve Miralay Şevket Bey komutasındaki iki bin asker ve Çataköy'deki Miralay Reşid Bey liderliğindeki sekiz bölük asker de muharebeye dâhil oldu; dört bin kişilik isyancı grubunu İstanbul Derbendi'ne kadar kovaladılar.³¹⁹

“Ömer Lütfi Paşa'nın asıl önceliği İsfakya üzerine bir operasyon yapmaktı. Fakat Resmo ve Kandiye sancaklarındaki isyancıların yarattığı problemler göz ardı edilemezdi. Nitekim Laşid Nahiyesi'nde toplanan yaklaşık on bin ayaklanmacıya nasihat etmek için gönderilen heyet üyelerinin burun, dil ve kulakları kesilince Ömer Lütfi Paşa Kandiye tarafına geçti.”

Ömer Lütfi Paşa'nın asıl önceliği İsfakya üzerine bir operasyon yapmaktı. Fakat Resmo ve Kandiye sancaklarındaki isyancıların yarattığı problemler göz ardı edilemezdi. Nitekim Laşid Nahiyesi'nde toplanan yaklaşık on bin ayaklanmacıya nasihat etmek için gönderilen heyet üyelerinin burun, dil ve kulakları kesilince Ömer Lütfi Paşa Kandiye tarafına geçti. Kandiye'de birkaç gün kaldıktan sonra, Laşid ve Mirambela köylerindeki isyancıları dağıtmak üzere Pediye Kasteline yöneldi. Lakin ordunun bu bölgeye sevk edilebileceğini düşünen asiler, güzergâhtaki derbentleri sağlamlaştırmışlar ve İsfakya'dan yardım çağırarak sayılarını artırmışlardı. Ömer Lütfi Paşa ilk önce bu istihkâmlar üzerine bir miktar asker gönderdi; diğer taraftan da Kandiye Kaymakamı Reşid Efendi'yi yaklaşık sekiz yüz askerle Pediye Kastelinin dağ tarafına yolladı.³²⁰

Ömer Lütfi Paşa'nın titizlikle yürüttüğü koordineli askerî harekât, yüksek mağaralara sığınan asilerin büyük bölümünün etkisiz hâle getirilmesiyle sonuçlandı. Reşid Efendi komutasındaki kuvvetler de Laşid dağının eteklerinde toplanan isyancıları dağıttı. Ancak, askerlerin bir kısmının ertesi gün Laşid'e doğru hareket etmesiyle, asiler Ayafonya dağlarında yeniden toplanmaya başladı. Reşid Efendi, kendisine bağlı kuvvetlerle tekrar isyancılara saldırı düzenledi. Eşzamanlı olarak Ferik Ahmet Paşa iki tabur askerle ayaklanmacıların istihkâmlarını ele geçirdi. İsyancılar çıkış yolu ararken Pekro Köyü'ne doğru hareket etmeye çalıştılar, ama Mirliva Adil Paşa yönetimindeki iki taburun hücumuyla bozguna uğratıldılar. Bu zaferlerin ardından Prepetre, Mirambela ve Aspina Langa nahiyeleri halkı af dilemek için başvuruda bulundu. Ömer Lütfi Paşa, ayaklanmayı tamamen bastırmak amacıyla büyük bir askerî güçle Apokron bölgesine ilerlemeye devam etti ve isyanın diğer merkezlerini dağıtma hedefini sürdürdü.³²¹

Osmanlı Devleti'nin Girit'teki isyanları bastırma çabalarında belirleyici olan Ömer Lütfi Paşa'nın stratejisi, askerî güçleri dört ana fırkaya bölmeyi içeriyordu. İsfakya üzerine yapılacak operasyon için Seline ve Apokron üzerinden iki ana yol bulunuyordu. İlk önce buraların emniyet altına alınması gerekli görülerek ordunun İsfakya'da toplanmasına karar verildi. Apokron Cephesi'nde, yirmi dört tabur oluşturuldu ve Verisi Köyü ordugâhı olarak belirlendi. Bu sırada yaklaşık otuz Apokron köylüsü, papazlarla birlikte gelerek Osmanlı Devleti'ne sadakatlerini bildirdi. Ayrıca asilerin liderlerinin artık direniş göstermede ümit-

“Ömer Lütfi Paşa adadaki askeri gücü dört fırkaya ayırmıştı. İsfakya üzerine Hanya’dan asker gönderilmesi için Seline ve Apokron olmak üzere iki yol vardı. Dolayısıyla ilk önce buraların emniyet altına alınması gerekli görülerek ordunun İsfakya’da toplanmasına karar verildi.”

“Ömer Lütfi Paşa, yeterli sayıda askeri vapurlarla İsfakya sahillerine çıkardı ve köyleri hedef alarak ilerlemeye başladı. Asiler, Osmanlı kuvvetlerine sığındıkları yerlerden ateş açmaya çalışsalar da Osmanlı ordusunun üstünlüğü ve harp gemilerinin top atışları sonucu bertaraf edildiler.”

sizliğe düştüklerini ve İsfakya’dan İskifos yönüne çekildiklerini, darboğazlar ve yüksek dağlarda sığınaklar oluşturduklarını aktardılar. Harekât planına göre, toplanan kuvvetlerin yedi taburu Ferik Mehmet Paşa ve Mirliya Galib Paşa’nın emrine verildi. Geriye kalan birlikler ise Verisi’den ayrılarak Resmo’ya bağlı Piskopi Köyü’ne ilerledi ve Resmo fırkasıyla birleşti.³²²

Resmo’ya doğru ilerleyen Osmanlı birliklerinin sayısal üstünlüklerini fark eden asiler, çarpışma şanslarının olmadığını anlayarak kaçmaya başladılar. Osmanlı kuvvetlerinin takibi sonucu, bazı isyancılar öldürülürken bir kısmı da yaralı olarak firar etmek zorunda kaldı. Ömer Lütfi Paşa için İsfakya’nın stratejik önemi büyüktü çünkü İsfakya’nın adanın güney sahillerine yakın konumu hem kara hem de denizden başlatılacak harekât için avantaj sağlıyordu. Nitekim Ömer Lütfi Paşa, bu avantajı kullanarak yeterli sayıda askeri vapurlarla İsfakya sahillerine çıkardı ve köyleri hedef alarak ilerlemeye başladı. Asiler, Osmanlı kuvvetlerine sığındıkları yerlerden ateş açmaya çalışsalar da Osmanlı ordusunun üstünlüğü ve harp gemilerinin top atışları sonucu bertaraf edildiler.³²³

Osmanlı güçlerinin üst üste kazandıkları zaferlerden sonra Kalikrati ve İsfendo köylerinin dağlarına sığınan asilere yönelik iki ayrı taarruz daha gerçekleştirildi. Kalikrati merkezi ile İsfendo Köyü isyancılardan arındırıldı. Askerin ihtiyaçları karşılandıktan sonra Ömer Lütfi Paşa’nın komutasındaki kuvvetler İskifo ovasına doğru harekete geçti. Bu hamle, Resmo’nun Piskopi tarafında hazırlanan fırkanın ve Kandiyeli birliklerin farklı yönlerden İsfakya’ya doğru ilerlemesi

planıyla uyumluydu. Ömer Lütfi Paşa'nın İsfakya'ya doğru yöneldiğini bildirmesiyle beraber bu fırkalar da harekete geçti. Apokron fırkası, Gropi boğazını geçerek İskifo ovasında ilerledi ve Kandiye fırkası da Arif Paşa ve Kandiye Kaymakamı Reşid Efendi'nin komutası altında Dibakiye ve Ayvasil bölgelerindeki isyancıları etkisiz hâle getirerek Kalikrati'de Ömer Lütfi Paşa'nın fırkasıyla birleşti. Bu koordineli harekât sonucunda İskifo, Brozenro, Alikonyos ve İsfakya'nın iç bölgelerindeki köyler üzerinde tam kontrol sağlandı. Bacanoz ve Kapozaso köylerindeki mağaralarda sıkıştırılan kadın, çocuk ve ayaklanmacıların teslim olması ve pek çok cephanenin ele geçirilmesiyle Osmanlı kuvvetleri önemli bir başarı elde etti.³²⁴

İsfakya

Söz konusu başarıların yanı sıra Ferik Ali Berri Paşa, Kisamo Nahiyesi'nde kapsamlı bir askerî operasyon düzenleyerek asileri dağıttı. Miralay Mustafa Bey, Mirambela, Laşid nahiyeleri ve Karice dağlarına silah toplamak üzere görevlendirildi. Arkadi vapurunun Rizo Nahiyesi sahillerine

“Anapoli yönündeki köylerde asiler hâlâ direniyordu. İsyancılar, dağlarda inşa ettikleri istihkâmlara sığınmıştı, bu nedenle Osmanlı kuvvetleri ilk olarak bir dereyi kontrol altına alarak eşkıyaları püskürttü. Askerler daha sonra dereден geçirildi ve asilerin sağ tarafını kapsayacak şekilde dağ tarafına iki tabur asker yollandı.”

yaklaştığı ve dört yüzden fazla isyancıyla mühimmat taşıdığı bilgisini alır almaz, Ayanosmi dağlarında düşmana hücum etti. Bu çatışmada, birçok isyancı işlevsiz hâle getirildi ve önemli miktarda silahla mühimmat Osmanlı ordusunun eline geçti. İsfakya'nın iç kesimlerindeki köyler, isyanın bastırılmasıyla hükûmet otoritesine teslim oldu. Ne var ki Anapoli yönündeki köylerde asiler hâlâ direniyordu. İsyancılar, dağlarda inşa ettikleri istihkâmlara sığınmıştı, bu nedenle Osmanlı kuvvetleri ilk olarak bir dereyi kontrol altına alarak eşkıyaları püskürttü. Askerler daha sonra dereден geçirildi ve asilerin sağ tarafını kapsayacak şekilde dağ tarafına iki tabur asker yollandı.³²⁵

“Asiler Vece Dağı'ndaki geçitler arasına siperler inşa ettikleri için askerlerin dağ eteklerinden yüksek mevkilere çıkmaları çok zordu. Buna rağmen Osmanlı askerleri yarım saat zarfında hem istihkâmları ele geçirdi hem de asileri yok etti.”

Tam bu esnada, sahilde demirleyen savaş gemilerinin top atışlarıyla desteklenen Osmanlı askerleri, hücumlarını güçlendirdi. Vece Dağı'ndaki geçitlerde isyancılar tarafından kurulan siperler, askerlerin ilerleyişini zorlaştırsa da Osmanlı askerleri yarım saat içinde istihkâmları ele geçirmekle kalmadı asileri de etkisiz hâle getirdi. Mirliya Raşid Paşa komutasındaki üç tabur sol kanattan hücum ederek eşkiyanın kaçmasını sağladı. Kolağası Kadri Bey liderliğindeki birlikler ise Movri Köyü'nü isyancılar-
dan geri alarak çatışmayı başarıyla tamamladı. Bu zaferi takiben Osmanlı kuvvetleri Anapoli Köyü'ne ilerledi fakat köye varıldığında asilerin zaten çekildikleri anlaşıldı.³²⁶ Bu sırada Anapoli ile İsfakya

*Sadrazam Mehmed Emin
Âli Paşa*

Hassa Ordusunda görevli İzzeddin Vapurcu

sakinleri, Aradna Köyü'nde savunmalarını tahkim etmek için evlerinin pencerelerine mazgallar yerleştirip istihkâmlar inşa etmişlerdi. Ancak Osmanlı donanmasının kıyıya yaklaşp asker çıkarmaya başlaması ve gemilerden açılan yoğun topçu ateşi karşısında asiler direnişp sürdüremeyip kaçmak zorunda kaldılar. Bir grup Osmanlı askeri, çoğunlukla Yunanlardan oluşan ve sayıları bin beş yüzden fazla olan isyancıları Aradna Köyü'nün kıyı tarafındaki bir tepeye kadar sıkıştırdı ve orada diğer kuvvetlerle birleşerek etkisiz hâle getirdi. İsfakya'nın yakınlarındaki İyirumeli Köyü'ne vapurla gönderilen iki tabur asker de üç saat içinde dağın zirvesine ulaşarak başarılı bir operasyon gerçekleştirdi.³²⁷

İyirumeli'ne ulaşan iki tabur asker, sahil güvenliğinden sorumlu tutuldu. 20 Ağustos 1867 Salı gecesi, savaş mühimmatı taşıyan Arkadi vapuru İyirumeli sahiline yaklaştığı sırada İzzeddin Vapuru tarafından engellendi. Bu başarılı engelleme harekâtı ve İsfakya bölgesindeki isyanın bastırılmasıyla, Girit sorunu çözülmüş kabul edildi.³²⁸ Bu gelişmeler Avrupa kamuoyunun Osmanlı Devleti'ne bakışını olumlu yönde değiştireceği umudunu uyandırdı.

Fransa İmparatoru Napolyon, Paris'te düzenleyeceği sergi için tüm ülkelerden ürün ve üretim örnekleri talep etmiş ve Sultan Abdülaziz'i de Fransa'ya davet etmişti. Hem Girit meselesindeki gelişmeler hem de diğer sebeplerle Sultan Abdülaziz bu davete icabet etti.³²⁹

Bununla birlikte Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati, Napolyon'un Osmanlı Devleti'ne yönelik tutumunu değiştiremedi. Fransa İmparatoru Girit

meselesi üzerine ortak bir inceleme yapılması teklifinde bulundu. Padişahın Avrupa'dan dönüşü sırasında Yunanlıların "Türkler, Girit'te Hristiyanları katlediyorlar." şeklindeki propagandaları nedeniyle Rusya, Fransa ve İtalya'nın gemileri Girit'e hareket etti ve asilerin ailelerini Yunanistan'a taşımaya başladı. Aynı zamanda Yunanlılar köy köy dolaşarak halkı zorla sahillere sürükledi. Ömer Lütfi Paşa, sahillerde toplanan kadın ve çocukların nakledildiğini, askerlerin çeşitli cephelerde konuşlandırılarak harekâtın sürdüğünü, ancak yabancı gemilerin müdahalesinin önlenememesi ve isyancıların sığındığı Yunanistan üzerinde etkili bir baskı kurulmaması hâlinde mevcut durumun düzeltilebilmesinin imkânsız olduğunu Babıali'ye ilettili.³³⁰

Öte yandan Rus Çarı Girit'in Yunanistan'a bırakılması yahut en azından adadaki Osmanlı operasyonlarının ertelenmesi gerektiğini düşünüyordu. Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi İgnatiyef de Sultan Abdülaziz'e Girit'in Yunanistan'a devredilmesi önerisini yineledi.³³¹ Bu gelişmeler büyük güçlerin Girit meselesinde Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya devam ettiğini ve adanın geleceği konusunda uluslararası bir müzakere sürecinin işlediğini göstermektedir.

Sadrazam Âli Paşa ve Osmanlı Devleti'nin diğer üst düzey yetkilileri Girit meselesini padişahın huzurunda müzakere ettiler. Girit'te devam eden ihtilale destek veren devletlerin niyetleri açıkça anlaşılmıştı. Bu durumla başa çıkmak ve adadaki kontrolü tekrar sağlamak amacıyla Âli Paşa'nın bizzat Girit'e gitmesine karar verildi. Âli Paşa'nın görevi adada yeni bir yönetim şekli oluşturmak, isyanı sonlandırmak ve özellikle Avrupa devletle-

“Âli Paşa, Ömer Lütfi Paşa'nın adadaki komutanlık pozisyonuna son vererek yerine Hüseyin Avni Paşa'yı atadı. Hüseyin Avni Paşa'nın tayiniyle Ömer Lütfi Paşa'nın Girit'teki resmi görevleri sona ermiş oldu.”

rinin müdahalelerini engellemekti. Bu kapsamda Girit halkına genel af teklif eden bir bildiri hazırlandı ve bu bildiri Ömer Lütfi Paşa'ya ulaştırıldı. Ayrıca Ömer Lütfi Paşa'ya operasyonları durdurma ve askerleri mümkün olduğunca bir arada tutma talimatı verildi. Giritli temsilciler tarafından makul bulunan talepler nizamname taslağına dâhil edildi.

Talepler arasında Hristiyan Giritlilerin devlet dairelerinde çalışabilmesi, yasaların düzenlenmesi, li-manların ticarete açılması ve vergilerde indirimler yapılması gibi konular yer alıyordu.³³² Bu hamle hem iç durumu stabilize etme hem de dış müdahalelere karşı Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını koruma çabasını yansıtıyordu.

Âli Paşa'nın Girit'te uygulamaya koyduğu ada halkının ihtiyaçlarını önceleyen ıslahatlar ve yeni yönetim stratejisi olumlu sonuçlar vermeye başladı. Gelişmelerin etkisiyle çok sayıda isyancı silahlılarını bırakmaya meyilli hâle geldi. Dönüşüm sürecinde Âli Paşa, Ömer Lütfi Paşa'nın adadaki komutanlık pozisyonuna son vererek yerine Hüseyin Avni Paşa'yı atadı.³³³ Hüseyin Avni Paşa'nın tayiniyle Ömer Lütfi Paşa'nın Girit'teki resmî görevleri sona ermiş oldu.

Hüseyin Avni Paşa

Merhametin Komutanı: Ömer Lütfi Paşa'nın Hilâl-i Ahmer'in Kuruluş Öyküsündeki Öncü Rolü

İsviçreli iş adamı Jean-Henri Dunant, 24 Haziran 1859'da İtalya ile Avusturya arasında Castiglione yakınlarında vuku bulan Solferino Savaşı'nın acımasız sahnelerine tanıklık etti. Çatışmanın ortasında, cephaneleri tükenmiş ve son çare olarak taş ve sopaları silah olarak kullanan askerlerin vahşet dolu çarpışmalarına, yaklaşık dört yüz bin insanın ölümüne veya ağır yaralanmasına şahit oldu. Çılgınlıklar arasında yardım arayan askerlerin ve yetersiz tıbbi imkânlar nedeniyle yaralıların gereken yardımı alamadıklarını gördü. Bu korkunç deneyim Dunant'ı derinden sarstı ve onda iyi organize edilmiş bir yardım sistemiyle pek çok hayatın kurtarılabilceği fikrini doğurdu. Dunant, yaşadığı travmatik olayları ve insani yardım çabalarını *Solferino Hatırası* adlı eserinde detaylıca anlattı. Kitap, on iki dile çevrildi ve tüm dünyada geniş çaplı bir yankı uyandırdı. Cenevre Kamu Hizmetleri Komisyonu Başkanı Avukat Gustave Moynier kitaptan çok etkilenecek Dunant'ın düşüncelerini desteledi. Böylelikle 9 Şubat 1863'te Kızılhaç'ın çekirdeğini teşkil eden "Beşler Komitesi" kuruldu.³³⁴

Jean-Henri Dunant'ın ilham verici vizyonu; Gustave Moynier, General Guillaume-Henri Dufour, Dr. Louis Appia ve Dr. Théodore Maunoir tarafından benimsenerek somut bir şekle büründü. Bu beş öncü, "Yaralı Askerlere Yardım Uluslararası Komitesi" adı altın-

Miralay Macar
Dr. Abdullah Bey

Jean Henri Dunant

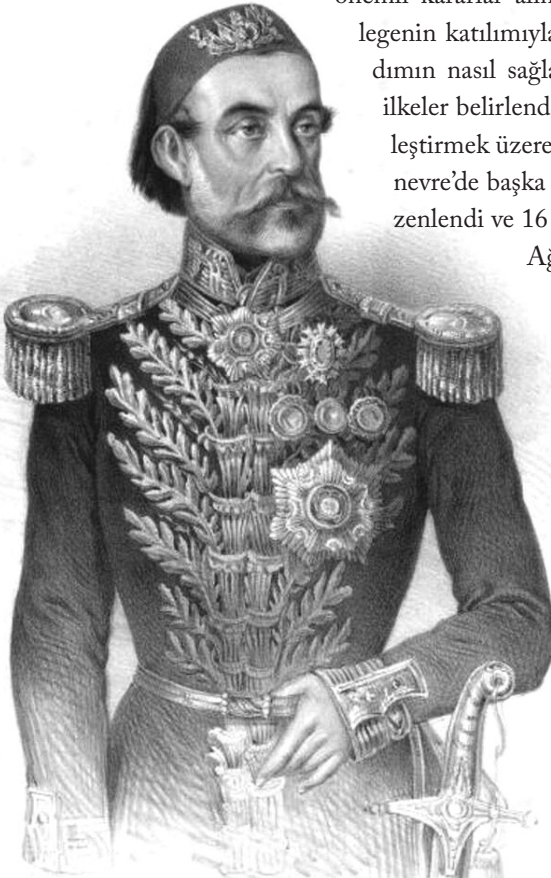
“1867 yılında Paris’te düzenlenen sağlık sergisi vesilesiyle yapılan Uluslararası Kızılhaç Tıp Konferansı’na Osmanlı Devleti’ni temsilen Mekteb-i Tıbbiye muallimlerinden Dr. Abdullah Bey katıldı.”

da bir araya geldi. Söz konusu kuruluş daha sonra “Uluslararası Kızılhaç Komitesi” olarak anılacaktır. Komitenin ilk toplantısı 17 Şubat 1863’te gerçekleşti. Toplantıda 25 Ağustos 1863’te bir milletlerarası konferans düzenleme kararı alındı. Bu konferans, askerî tıbbi hizmetlerin yetersizliğini gidermek ve savaşta yaralanan askerlere daha iyi yardım sağlanması amacıyla Cenevre’de gerçekleşecekti.³³⁵

26-29 Ekim 1863’te Cenevre’de yapılan konferansta, uluslararası insani hukukun köşe taşı olacak Cenevre Sözleşmesi’nin temellerini atacak önemli kararlar alındı. Toplantıda, 36 de-

legenin katılımıyla savaş zamanında yaradımın nasıl sağlanacağına ilişkin kritik ilkeler belirlendi. Bu prensipleri resmîleştirmek üzere 8 Ağustos 1864’te Cenevre’de başka bir konferans daha düzenlendi ve 16 devletin temsilcileri 22

Ağustos 1864’te Cenevre Sözleşmesi’ni imza altına aldı. İmzalanan sözleşme savaş durumunda kurulacak can kurtarma teşkilatları, hastaneler, sağlık personeli ve gönüllü hemşirelerin statüsü, sivil halka ve yaralılara yönelik yardım prosedürleri gibi önemli hususları içermektedir.³³⁶

Amblem olarak İsviçre bayrağının tersi olan beyaz zemin üzerine kırmızı bir haç seçildi. Cenevre Sözleşmesi'ni imzalayan ülkeler "Kızılhaç" adıyla anılacak yardım organizasyonlarının temellerini atmaya başladılar. Osmanlı Devleti, Cenevre toplantısına katılmak üzere davet edilmiş olmasına rağmen bir delegasyon göndermedi. Ancak temsilci göndermeyen devletlere bir yıl zarfında Cenevre Sözleşmesi'ni imzalama hakkı tanındı. Osmanlı Devleti, belirgin bir fayda öngörmese de herhangi bir zararın da oluşmayacağını varsayarak 5 Temmuz 1865'te sözleşmeyi onayladı. 1867 yılında Paris'te düzenlenen sağlık sergisi vesilesiyle yapılan Uluslararası Kızılhaç Tıp Konferansı'na Osmanlı Devleti'ni temsilen Mekteb-i Tıbbiye muallimlerinden Dr. Abdullah Bey katıldı.³³⁷

Uluslararası Kızılhaç Komitesi Başkanı Moynier, Kont Sèrurier ve Paris merkezinin ikinci başkanı Henry Dunant, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaralıları yardım etmek amacıyla bir dernek kurulması için Dr. Abdullah Bey'i teşvik ettiler. Dr. Abdullah Bey konuyu iletebileceği bir muhatap bulmakta zorlanmasına rağmen pes etmedi. Azmi ve kararlılığı sayesinde Serdâr-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa'nın konuya ilgisini çekmeyi başardı.³³⁸

Bu gelişme karşısında Dr. Abdullah Bey ümitlendi ve Kızılhaç Komitesi Başkanı Moynier'e durumu izah eden bir mektup gönderdi. Mektubunda, yardım kuruluşunun gecikme nedenini anlatarak iletişimlerdeki uzun süreli kesintinin sebebini Paris'te oluşuna bağladı. Devamında ise Paris'te karşılaştığı zorlukları ve hiçbir destek bulamamış olmasından duyduğu üzüntüyü ifade etti. Ayrıca

“Dr. Abdullah Bey süreci Moynier’e özetlerken girişimin başarıya ulaşması konusundaki ümidini büyük ölçüde Ömer Lütfi Paşa’nın desteğine bağlamış görünüyordu. Moynier ise cevabî mektubunda Ömer Lütfi Paşa’nın inisiyatifinin son derece isabetli olduğunu vurgulayarak memnuniyetini dile getirdi. Ayrıca Kızılbaş Komitesi’nin içinde Müslümanlarla beraber Hristiyanların da yer almasının önemini altını çizerek komitenin kapsayıcılığına dikkat çekti.”

Fransa’nın İstanbul Büyükelçisi Bourre’nin projeye destek vermesini beklerken Büyükelçi’nin Osmanlı’da böyle bir kurumun teşkil edilmesini ütöpik bulduğunu aktardı. Avusturya Büyükelçisi’nin projeye ilgi gösterme konusunda söz verdiğini de mektubunda belirtti. Mektubunun ilerleyen satırlarında “Bütün bunlar moralimin bozulmasına yol açarak beni hasta etti.” demekten de kendini alıkoyamıyordu. Mektubunun son paragrafında ise bir müjde vermekteydi. Ömer Lütfi Paşa’nın kurumdan ayrıntılı bir biçimde haberdar olduğuna ve önerisini destekleme sözü verdiğine, hatta Harbiye Nezareti’ne sunmak üzere bir taslak metin ve niyet mektubu istediğine vurgu yaparak “Bu yüce kişinin gösterdiği teveccüh sayesinde umutsuz değilim.” diyordu.³³⁹

Dr. Abdullah Bey süreci Moynier’e özetlerken girişimin başarıya ulaşması konusundaki ümidini büyük ölçüde Ömer Lütfi Paşa’nın desteğine bağlamış görünüyordu. Moynier ise cevabî mektubunda Ömer Lütfi Paşa’nın inisiyatifinin son derece isabetli olduğunu vurgulayarak memnuniyetini dile getirdi. Ayrıca Kızılbaş Komitesi’nin içinde Müslümanlarla beraber Hristiyanların da yer almasının önemini altını çizerek komitenin kapsayıcılığına dikkat çekti.³⁴⁰

Dr. Abdullah Bey, Ömer Lütfi Paşa’nın yönlendirmesiyle, Tıbbiye Nazırı Marko Paşa’yla yaptığı görüşmelerden olumlu dönüşler alarak ilerleme kaydetti. Etibba Odası üyelerinden de kayda değer bir destek gördü. Milletlerarası Yaralıları Yardım Komitesi Başkanlığı, Osmanlı topraklarında hizmet verecek olan yararlılara yardım derneği

kurulması için Dr. Abdullah Bey'i yetkilendirdi. Böylelikle Ömer Lütfi Paşa'nın himayesinde, Dr. Marko Paşa'nın başkanlığında bir "Geçici Komite" kuruldu.³⁴¹

Dr. Abdullah Bey, yürütülen çalışmaların ardından 20 Haziran 1868'de yazdığı bir mektupla, 11 Haziran 1868 tarihi itibarıyla Osmanlı Devleti'nde Yaralıları Yardım Derneği Komitesi'nin kurulduğunu, Milletlerarası Yaralıları Yardım Dernekleri Yüksek Komitesi Başkanlığı'na bildirdi.³⁴²

Mektubunda Dr. Abdullah, kendisine Osmanlı Devleti'nde bir yardım derneği kurma yetkisi verildiğini ancak sağlık problemleri nedeniyle bu görevi tam olarak yerine getiremediğini vurguladı. Bununla birlikte Ömer Lütfi Paşa'dan aldığı olumlu ve cesaret verici yanıtlar sayesinde ilerleme kaydettiğini ve artık umutlu gelişmeleri rapor edebileceğini ifade etmiştir. Ömer Lütfi Paşa'nın himayesine değinen Dr. Abdullah, Paşa'nın yapmış olduğu çağrının yankı bulduğunu ve kısa sürede 10 kadın da dâhil olmak üzere 50 kişinin derneğe katılım gösterdiğine değinmiştir.

Kurucu üyeler tarafından imzalanmış ve Dr. Abdullah tarafından Yüksek Komite'ye gönderilmiş 25 kişilik imza listesi Marko Paşa başkanlığında, Ömer Lütfi Paşa'nın himayesinde ve Dr. Abdullah'ın Genel Sekreter olarak önerdiği bir geçici komite kurulmasını taahhüt eden bir belgeyi içermektedir.

Dr. Abdullah mektubun sonunda, Ömer Lütfi Paşa'nın şahsî çabaları ve kendi sağlık durumu elverdiğince yapacağı ziyaretlerle derneğin üye sayı-

“Dr. Abdullah Bey, Ömer Lütfi Paşa'nın katkılarını her fırsatta öne çıkarmıştır. 20 Haziran 1868'de Moynier'e yazdığı mektupta sarf ettiği “Eğer Ömer Paşa'nın desteği olmasaydı, bu hedefe ulaşmamız mümkün olmayacaktı ya da en azından şu anki kadar ileri gidemeyecektik” ifadesi, cemiyetin kuruluşunda büyük ölçüde Ömer Lütfi Paşa'nın etkili olduğunu göstermektedir.”

“Dr. Abdullah mektubunda, kendisine Osmanlı Devleti’nde bir yardım derneği kurma yetkisi verildiğini ancak sağlık problemleri nedeniyle bu görevi tam olarak yerine getiremediğini vurguladı. Bununla birlikte Ömer Lütfi Paşa’dan aldığı olumlu ve cesaret verici yanıtlar sayesinde ilerleme kaydettiğini ve artık umutlu gelişmeleri rapor edebileceğini ifade etmiştir.”

sının artırılacağına dair umutlu bir beklenti içinde olduğunu belirtmiştir. Kendi ifadesiyle “Son çabalarımın bir sonuç vermesi nedeniyle mutluyum.” diyerek bu girişimin başarıya ulaşmasındaki kişisel memnuniyetinden bahsetmiştir.³⁴³

Söz konusu taahhütname derneğin kuruluş amaçlarını ve hedeflerini özetleyen, imza sahipleri tarafından desteklenen bir belge olarak sunuldu:

İstanbul’da, Osmanlı İmparatorluğunun yaralı kara ve deniz askerlerine yardım için bir derneğin kurulması maksadıyla geçici bir komitenin teşkiliyle ilgili olarak biz aşağıdaki imza sahipleri; İstanbul’da, bir Yaralılara Yardım Derneği’nin kurulması için geçici bir komitenin teşkiliyle ilgili olarak haşmetme-apları Ömer Paşa’ya takdim olunan teklifi ve teklif olunan esas nizamnameleri, Paris’teki “Yaralılara Yardım Dernekleri Raporu” ve Kongrenin 19 Ağustos 1867 tarihli tekliflerini, Haşmetli Sultan Abdülâziz’in 22 Ağustos 1864 tarihli Cenevre Milletlerarası Anlaşmasına iltihakını beyan eden ilk Avrupa hükümdarlarından biri olmasını, hükümetlere ve yaralı askerlere durumlarının tahfifinde münakaşa edilmez avantajlar sağlayan, genel olarak adı geçen İsviçre Sözleşmesi’ni ve özel olarak da Yaralılara Yardım Milletlerarası Derneklerinin karşılıklı yardımlarının ameli faydasını, Osmanlı hükümetinin, bir harp hâlinde böyle faydalı karşılıklı bir yardımı yani, sağlık servislerinin, hastanelerin, ambulansların ve yaralı esirlerin tarafsızlığına iştirake hak iddia edebilmesi ve bundan başka bütün diğer memleketlerin, bütün milletlerarası derneklerinin karşılıklı ve faal yardımına güvenebilmesi için, 22 Ağustos 1864

tarihli diplomatik sözleşmenin sadece tasdik olunmasının kifayet etmeyeceğini ve tatbik mevkiine konulması gerektiğini ve nihayet Türkiye’de böyle bir derneğin mevcudiyetinin bütün Avrupa’ya, hükûmetin ve halkını insanlığın gelişmesine ve sağlık hizmetlerinin ıslâh olunmasına alâkasını gösterecek ve aynı zamanda Osmanlı imparatorluğu için müteakibliyet hakkını ihdas edecek olmasını nazarı itibare alarak; İstanbul’da yarahlılara yardım merkezi ve milletlerarası bir derneğin kurulması için geçici bir komitenin teşkilini destekleyeceğimizi beyan ederiz. Haşmetmeap Ömer Paşa’nın himayesinde ekselansları Marko Paşa’nın fabri başkanlığında ve Cenevre Milletlerarası Merkez Komitesinin vekili, geçici Genel Sekreter Dr. Abdullah Bey’in teklifleri üzerine böyle geçici bir komiteyi teşkil etmeye amade bulunduğumuzu beyan eder ve Haşmetmeap Ömer Paşa’dan Avrupa’nın bütün memleketlerinde mevcut olanlara benzer şekilde İstanbul’da Osmanlı İmparatorluğu için Yarahlılara Yardım Merkez Derneği’nin kat’i olarak kurulması hususunda yüksek hükûmet nezdinde tavassutta bulunmasını rica ederiz.

11 Haziran 1868

*Haşmetmeap Serdâr-ı Ekrem, Ordular Kumandanı ve İmparatorluk Hassa Ordusu Başkumandanı Ömer Paşa’nın himayesinde ve Osmanlı Orduları Askeri Sağlık Servisleri Genel Müfettişi General Marko Paşa’nın geçici başkanlığında.*³⁴⁴

Hilal-i Ahmer logosu

Bu taahhütname derneğin kuruluş sürecindeki kararlılığı ve dönemin yüksek rütbeli kişilerinin desteğini ortaya koyan tarihî bir belge olarak dikkat

“Sonuç olarak 11 Haziran 1868 tarihli taahhütnameyle Hilal-i Ahmer’in temellerini atan Mecrûhîn ve Marzâ-yı Askeriyeye İmdâd ve Muâvenet Cemiyeti’nin kuruluşu gerçekleşti.”

çekmektedir. Sultan Abdülaziz’in Cenevre Sözleşmesi’ne katılması ve Avrupa hükümdarları arasında bu sözleşmeyi onaylayan ilklerden biri olması Osmanlı Devleti’nin uluslararası hukuk normlarına ve insani değerlere verdiği önemi işaret etmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin savaşta yaralanan askerleri iyileştirmeye yönelik somut adımlar attığını ve bu alanda uluslararası iş birliğine açık olduğunu belgelemektedir.

Nihayetinde 11 Haziran 1868 tarihli taahhütnameyle Hilal-i Ahmer’in temellerini atan Mecrûhîn ve Marzâ-yı Askeriyeye İmdâd ve Muâvenet Cemiyeti’nin kuruluşu gerçekleşti.³⁴⁵ Cemiyetin oluşum sürecinde Ömer Lütfi Paşa merkezî bir rol üstlenmiştir. Nitekim Dr. Abdullah Bey, Ömer Lütfi Paşa’nın katkılarını her fırsatta öne çıkarmıştır. 20 Haziran 1868’de Moynier’e yazdığı mektupta sarf ettiği “Eğer Ömer Paşa’nın desteği olmasaydı, bu hedefe ulaşmamız mümkün olmayacaktı ya da en azından şu anki kadar ileri gidemeyecektik.” ifadesi, cemiyetin kuruluşunda büyük ölçüde Ömer Lütfi Paşa’nın etkili olduğunu göstermektedir. Ömer Lütfi Paşa’nın cemiyetin teşkiline öncülük etmesinde askerî kimliği,

Kızılay’ın 100. Kuruluş yılı anısına bastırılan ve üzerinde Serdâr-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa ile Dr. Abdullah Bey’in resmi bulunan pul.

Kaynak: Sefa Saygılı, *Türk Kızılay’ının Kurucusu: Dr. Abdullah Bey, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara, 2010, s. 31.*

pek çok savaşta yer alması ve savaşlarda sağlık organizasyonuna ne kadar gereksinim duyulduğuna yakından tanıklık etmesinin etkisi büyüktür. Karşılaştıkları sayısız zorluğa rağmen böyle hayatı bir kurumun oluşumuna öncülük eden Ömer Lütfi Paşa ve Dr. Abdullah Bey, Kızılay'ın kuruluşunun yüzüncü yılı olan 11 Haziran 1968'de onurlandırılmıştır. Nitekim bu iki önemli figürün katkısı, resimlerinin yer aldığı bir posta pulu basılarak takdir edilmiş ve anılmıştır. Bu pul hem bir vefa ifadesi hem de derin minnettarlık duygusunun bir yansıması olarak kabul edilebilir.³⁴⁶

Netice itibarıyla Ömer Lütfi Paşa'nın devlet nezdindeki saygınlığı, Mecrûhîn ve Marzâ-yı Askeriye İmdâd ve Muâvenet Cemiyeti'nin oluşumunda belirleyici bir etki yaratmıştır. Ömer Lütfi Paşa, Dr. Abdullah Bey'in çabalarını ateşleyen bir kıvılcım olmakla kalmayıp cemiyetin kuruluş sürecinde kritik bir katalizör rolü üstlenmiştir.

Son Durak: Mücadeleyle Geçen Bir Ömrün Muhasebesi

1806 yılında Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası olan Plaşki'de dünyaya gelen Michael Latas, kapsamlı ve nitelikli bir eğitim sürecinden sonra Avusturya ordusuna katıldı. 1827'de Osmanlı Devleti'ne sığınıp İslam'ı benimseyerek Ömer Lütfi adını aldı. Bu değişiklik, şahsi bir dönüşümün yanı sıra sosyopolitik bir geçişin de göstergesiydi.

Ömer Lütfi, yeni hayatında askerî ve idari kabiliyetleriyle öne çıkarak devlet kademelerinde hızla yükseldi. XIX. yüzyılda Osmanlı Devle-

ti'nin karşılaştığı sayısız zorluk, onun devlet mekanizmasında önemli bir konum elde etmesine zemin hazırladı. Tanzimat yeniliklerinin hayata geçirilmesi, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve idari yapısında derinlemesine dönüşümler yarattı. Bu süreç, farklı etnik ve dinî topluluklar arasında var olan hassas dengeyi sarsarak gerilimlere yol açtı. Nitekim Lübnan'da, Dürzi ve Maruni toplulukları arasındaki çatışmalar bir iç sorun olarak öne çıktı. Osmanlı yöneticileri, bölgesel istikrarı temin etme gayesiyle Ömer Lütfi Paşa'yı Lübnan Emiri olarak tayin etti. Bu atamayla Ömer Lütfi Paşa, görev süresince karmaşık sosyal yapıları kavramaya ve çeşitli toplumsal gruplar arasında uzlaşma zemini oluşturmaya gayret etti.

Öte yandan, Tanzimat döneminin reform rüzgarları içinde, isyanların bastırılmasında Ömer Lütfi Paşa'nın yüklendiği sorumluluk, askerî becerilerinin ötesinde onun reformist yönünü de gözler önüne serdi. Bosna'da görev yaparken, Tanzimat Fermanı'nı etkin bir şekilde uygulayarak ve kamu düzenini sağlayarak kayda değer başarılar elde etti. İstanbul'un direktiflerini sıkı bir şekilde uygulayan Paşa, bölgedeki idari problemlere ve mali yolsuzluklara karşı tavizsiz bir duruş benimsedi. Paşa'nın Bosna'da uyguladığı reformlar, bölgenin uzun vadeli sosyoekonomik gelişimine katkı sağladı. Ömer Lütfi Paşa, Karadağ ayaklanmalarında da etkin bir rol üstlendi. Paşa'nın isyanları bastırma ve bölgede nispi bir istikrar sağlama konusundaki başarısı tarihi kayıtlarda yerini aldı.

Kırım Savaşı sırasında Tuna Cephesi'nde gösterdiği askerî liderlik ve stratejik başarılar ise Ömer Lütfi Paşa'nın "Serdâr-ı Ekrem" unvanıyla taltif

edilmesini sağladı. Söz konusu unvan, onun en yüksek rütbelerden birine ulaştığını ve büyük bir prestij kazandığını temsil etmektedir. Bu başarıları, Paşa'nın askerî yetkinliğinin en belirgin kanıtı olarak kabul edilebilir. Ne var ki çoğu komutan gibi Ömer Lütfi Paşa da kariyeri boyunca iniş ve çıkışlar yaşadı. Bunların en dikkat çekenlerinden biri Kars'ın kaybedilmesi olayıdır. Paşa, Kars'ın düşmesi sonucunda ağır eleştirilere maruz kaldı ve bu hadise, onun askerî kariyerindeki en büyük talihsizlik olarak tarih sayfalarına geçti. Bu durum bir komutanın karşılaşabileceği meydan okumaları yansıtan ve tarihte sık rastlanan ironilerinden biridir.

Ömer Lütfi Paşa'nın Bağdat valiliği görevi sırasında deneyimlediği idari zorluklar da onun kariyerindeki engebeli yollardan birini simgelemektedir. Paşa'nın yönetim anlayışı, Osmanlı Devleti'nin geniş topraklarında birlik ve düzenin sağlanması gerekliliğini öne çıkarmış, ancak bu süreçte, güç dengeleri ve yerel çıkar gruplarıyla olan mücadelesi, ona bir kez daha yönetim yeteneklerini sınama fırsatı sunmuştur. Lakin Paşa'nın bir idareci olarak yüz yüze geldiği karmaşık durumlar, görev süresini iki yıla sınırlandırmıştır.

Girit isyanında sergilediği mücadele azmi ise Ömer Lütfi Paşa'nın yaşamının son dönemlerinde bile sorumluluk hissini azalmadığını açıkça göstermiştir. Girit'teki isyanı bastırma sürecindeki kararlılığı ve stratejik yönetimi, Ömer Lütfi Paşa'nın hem askerî liderlik hünerlerini hem de kriz zamanlarında sağlam kararlar verebilme ustalığını bir kere daha teyit etmiştir.

Ömer Lütfi Paşa'nın hizmetleri, Hilal-i Ahmer'in temellerini oluşturan Mecrûhîn ve Marzâ-yı Askeriyeye İmdâd ve Muâvenet Cemiyeti'nin kurulmasındaki öncülüğüyle de tescillendi. Bu cemiye-
tin kurulması, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi
yolunda atılmış önemli bir adımdır. Paşa'nın ça-
bası, sonraki yıllarda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin
(Kızılay) oluşumuna ilham vermiştir. Paşa, bu ku-
ruluşun temellerini atarak savaş alanlarındaki ce-
saret ve kararlılığın insanlık adına da sergilenebi-
leceğini göstermiş ve derin insani anlayışını ortaya
koymuştur.

Son tahlilde, Ömer Lütfi Paşa'nın çok yönlü ya-
şam öyküsü, Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı
dönemlerinden birinde, bir komutan olarak üst-
lendiği ağır sorumlulukların ve yerine getirdiği va-
zifelerin derin bir portresini sunmaktadır. Paşa'nın
etkin olduğu dönemler, devletin iç ve dış sorun-
larla mücadele ettiği, toplumsal ve siyasal dönü-
şümlerin hız kazandığı bir zaman dilimine denk
gelmiştir. Bu süreçte Ömer Lütfi Paşa, Osmanlı
Devleti'nin mücadele ettiği kritik meselelere pro-
aktif bir yaklaşım sergileyerek ve görev aldığı her
alanda belirgin bir iz bırakarak, tarihin akışında
dikkate değer bir yer edinmiştir.³⁴⁶

Dipnotlar

- 1 Kaynaklar Michael Latas'ın doğum tarihine ilişkin farklı tarihler vermektedir. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich adlı eserde (Wurzbach, 1870, s. 63) bu konuya dikkat çekilerek şu açıklama yapılmıştır: "Ömer Paşa'nın doğum yılı hakkında farklı rivayetler vardır. Bazılarına göre 1806'da bazılarına göre 1811 başlarında, kimilerine göre de 1804'te doğmuştur. Güvenilir kaynaklarsa onun doğum tarihini 24 Kasım 1806 olarak kaydetmiştir." Bir başka kaynaktaysa Michael Latas'ın doğum tarihi "25 Ekim 1806" olarak belirtilmiştir (Šljivo, 1977, s. 59).
- 2 Sima M. Ćirković, Ömer Lütfi Paşa'nın Sırp kökenli olduğunu belirtmektedir (Ćirković, 2004, s. 222).
- 3 Šljivo, 1977, s. 59.
- 4 Wurzbach, 1870, s. 59.
- 5 Šljivo, 1977, s. 59.
- 6 Kimi kaynaklar ise Michael Latas'ın askerî sandıktan 180 florini zimmetine geçirerek Oğulın Sınır Alay'ından kaçtığını ifade etmektedir (Jochmus, 1883, s. 43).
- 7 Šljivo, 1977, s. 59-60.
- 8 Düello, iki kişi arasında çıkan bir anlaşmazlık sonucunda bir tarafın meydan okuması ve diğer tarafın kabul etmesiyle belirlenen bir zamanda ve yerde eşit silahlarla yapılan mücadeledir. Bu mücadelenin ne kadar süreceği ve hangi şartların düelloyu sona erdireceği önceden belirlenirdi. Bir şeref kuralına dayanan düello zamanla aristokrasinin bir ayrıcalığı hâline gelmiştir. Çok sayıda insan kaybının yaşanması, toplumda şiddete karşı artan hoşnutsuzluk ve dinî ahlakçılık gibi birçok sebepten ötürü düello XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın başından itibaren yasaklanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Habsburg monarşisi düellonun da içinde bulunduğu birtakım yasakları getirmek için

düzenlemeler yapmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 20 Haziran 1752 tarihinde Maria Theresia düelloyu yasaklayan bir emir çıkarmış, bunun serhad bölgesinde uygulanmaya başlanması ise aynı yılın sonunda gerçekleşmiştir (Bach, 2010, s. 48-50). Düello, monarşi ceza kanununda kamu düzenini ve barışını bozan eylemler arasında değerlendirilmiş (Buczynski, 1994, s. 94) askerî ve sivil hukuk kuralları düelloya katılanlara ağır cezalar öngörmüştür (Duffy, 1987, s. 57). Tüm bu yasaklara rağmen Habsburg askerî serhaddinde düello kavramı XIX. yüzyıla kadar sürmüştür (Štefanec, 2017, s. 90-92). Habsburgların Osmanlı serhaddindeki Ulahlara verdiği hukuki ve askerî ayrıcalıkların detaylı bir analizi için bk. Solak, 2020.

- 9 Šljivo, 1977, s. 60.
- 10 *Basiret Gazetesi*, No 343, 1287.
- 11 Smiljana ile Gospić arasındaki mesafe yaklaşık beş kilometredir.
- 12 Şarkılarda küçük varyasyonlar olmakla beraber melodi neredeyse aynıdır. Metin ise normalden iki kat daha uzundur. <https://www.bastabalkana.com/2016/12/milkina-kuca-na-kraju-pesma-o-zabranjenoj-ljubavi-omer-pase-latas/> (Erişim tarihi: 15.02.2021). Şarkıyı dinlemek için: https://www.youtube.com/watch?v=wx-PE2PNMKCo&feature=emb_title (Erişim tarihi: 15.02.2021). Şarkının ilk dörtlüğü şöyledir: Ja prodjoh snuzden kraj dola: Hüzünle vadinin aşağısından geçtim/ I stadoh malo kraj kola: Ve arabanın yanında biraz durdum/ Al u kolu Milka skakuće: Ardından Milka arabadan atladı/ Iz oka joj ljubav šapuće: Gözü aşk fısıldıyor. Tamamı için bk. Kuhač, 1879, s. 105-106.
- 13 Bazı kaynaklarda Ömer Lütfi Paşa'nın 1842-1843'te Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı ve İslam dininden vazgeçmeyi düşündüğü belirtilmektedir. Hatta bu konudaki görüşlerini ifade ederek Avusturya'da dinden dönenlere yönelik yasalar hakkında

- General Jochmus ve Kont Edmond Zichy'ye defalarca sorular sorduğu iddia ediliyor. Bu konuya rütbeli bir Prusyalının da ilgi gösterdiği söyleniyor. Bunun birçok Türk tarafından bilindiği veya tahmin edildiği ve bu yüzden Ömer Paşa'nın tehlikeli düşmanlara sahip olmasının şaşırtıcı olmadığı aktarılıyor (Jochmus, 1883, s. 44).
- 14 Šljivo, 1977, s. 60.
- 15 Şehsuvaroğlu, 1965, s. 1.
- 16 Wurzbach, 1870, s. 60; Şehsuvaroğlu, 1965, s. 1.
- 17 Morris, 1853, s. 24; Wurzbach, 1870, s. 60.
- 18 Şehsuvaroğlu, 1965, s. 1; Gövsa, 1946, s. 301.
- 19 Parmaksızoğlu, 1977, s. 260.
- 20 Kılıç, 1999, s. 425; Abdurrahman Şeref Efendi, 1985, s. 189.
- 21 Layard, 1903, s. 128.
- 22 Wurzbach, 1870, s. 61.
- 23 Parmaksızoğlu, 1977, s. 260.
- 24 Özdem, 2012, s. 108.
- 25 Saydam, 2007, s. 75-76.
- 26 Basiret Gazetesi, No 343, 1287.
- 27 Karal, 1988-c, s. 4.
- 28 Basiret Gazetesi, No 343, 1287.
- 29 Saygılı, 2010, s. 72.
- 30 Süreyya, 1996, s. 1323.
- 31 Morris, 1853, s. 27; Šljivo, 1977, s. 59.
- 32 Basiret Gazetesi, No 343, 1287.
- 33 Wurzbach, 1870, s. 62.
- 34 Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, 1990, s. 11. Ömer Lütfi Paşa'nın kızı Saffet Hanım'ın oğlu olan Enver Celaledin ise dedesi Ömer Lütfi Paşa'nın içkinin tesiriyle felç geçirdiğini söylemektedir (Enver Celaledin, 1984, s. 6).
- 35 Basiret Gazetesi, Ömer Lütfi Paşa'nın vefat tarihini 19 Nisan 1871 olarak belirtiyor (Basiret Gazetesi, No 343, 1287). Ancak, Ömer Lütfi Paşa'nın mezar kitabesinde ölüm tarihi 10 Muharrem 1288, yani 1 Nisan 1871 olarak yer alıyor. Kitabenin üzerinde şöyle yazmaktadır: Hüve'l-Hayyu'l-Hâdî Müdde-i medîde silk-i celis-i askeride muhârebât-ı cesime-i Devlet-i 'Âliyye'de bulunup Serdârı Ekremlik sınıfını hâiz olmuş ve şecâ'at ve gayret-i fitriyesiyle beyne'l-milel iktisâb-ı şöhret etmiş olan Ömer Lutfi Paşa merhûmun rûh'çün Rızâen lillâhi Te'âle'l-Fâtiha. Sadeleştirerek söylemek gerekirse: "Yaşamının uzun bir süresini Osmanlı askerî hizmetinde geçiren, önemli savaşlara katılan, yüksek askerî rütbelere erişen ve cesaretiyle uluslararası üne kavuşmuş olan Ömer Lütfi Paşa'nın ruhu için, Allah'ın rızası için Fatiha." Ömer Lütfi Paşa'nın mezarı, lahit mezar şeklindedir ve mermer kaplaması yoktur. Lahitin üstü açık bırakılmıştır. Mezara, alfabetik bir kitabe eklenmiştir. Ayrıca yazılmış bir mermer kitabesi bulunmakta olup bu kitabenin diğer yüzünde Latin alfabesiyle transkripsiyonu yer almaktadır. Lahidin tepelik kısmında bir Hamidî fes tasviri bulunurken ayak şahidesinin tepelik kısmına bir demet çiçek, gövde kısmınaysa yapraklı bir dal formu işlenmiştir (<https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/tas-no-131-omer-lutfi-pasa/2057> Erişim tarihi: 17.01.2021).
- 36 Wurzbach, 1870, s. 62.
- 37 Subić, 2020, s. 91.
- 38 Wurzbach, 1870, s. 62.
- 39 BOA., İ. ML., 1/39.
- 40 BOA., DH. MKT., 38/47.
- 41 Ömer Paşa'nın vefatından sonraki süreçte mirasçıları, haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle hak arama yoluna gitmiştir. Şöyle ki Ömer Paşa çok önemli mevkiilerde bulunmasına rağmen geçim sıkıntısı

- çektığı için Sultan Abdülaziz, Ömer Paşa'ya Yarım Burgaz ve Küçükçekmece'de iki çiftlik verdi. Ömer Paşa kendi imkânlarıyla bu çiftlikleri düzenledi. Ölümünden sonra çiftliklerle eşi Emine (Adviye) Hanım ilgilendi. Fakat Pertevniyal Valide Sultan'ın çiftliklerin Aksaray Camii için vakfedilmesini istemesi üzerine II. Abdülhamit bunları kendi adına kaydettirdi. II. Abdülhamit döneminde Ömer Paşa'nın varisleri çiftlikleri talep etmelerine rağmen olumlu cevap alamadılar. II. Meşrutiyet döneminde mahkemelere başvurarak hak aradılar ama zaman aşımı cevabıyla karşılaştılar (Öztürk, 1990, s. 60). Bu mücadelelerini Cumhuriyet döneminde de sürdürdüler. Sare Hanım'ın dilekçesini konu edinen 1908-1909 tarihli Osmanlı Arşivine yansıyan kayıtlarda Ömer Paşa'nın mirasçıları olarak "Miralay Muzaffer, Mülazım Asım ve Seniha Hanım" ismi geçmektedir (BOA., BEO., 3507/262980). Seniha Hanım, Cumhuriyet dönemindeki dilekçesindeyse Ömer Paşa'nın II. Abdülhamit dönemindeki mirasçılar için "Muzaffer Bey, validem Emine Hanım ve ceddem diğer Emine (Adviye) Hanım" ifadesini kullanmıştır (Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa hafidesi Sare Seniha Hanım tarafından Türkiye Cumhuriyeti riyaset-i seniyyesine maruz istida sureti, 1339, s. 4).
- 42 Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa hafidesi Sare Seniha Hanım tarafından Türkiye Cumhuriyeti riyaset-i seniyyesine maruz istida sureti, 1339, s. 4; BOA., BEO., 3507/262980.
- 43 Bazı kaynaklar Anna Simonich'in, Roman-ya'nın asil ve sanatkâr bir ailesinin üyesi olduğunu yazmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1965 s. 3). Kaynakların bazıları ise Anna Simonich'in çok fakir bir hizmetçi olduğunu öne sürmektedir (A British Officer, 1856, s. 277; Wurzbach, 1870, s. 62).
- 44 Anna Simonich'in Ömer Paşa'yla öğretmenlik mesleğini icra ederken Bükreş'te evlendiğini yazan kaynaklar da vardır (A British Officer, 1856, s. 277).
- 45 Wurzbach, 1870, s. 62.

- 46 Andriç, 2004, s. 186-189.
- 47 Aracı, 2016, s. 60.
- 48 The Illustrated London News, 1855, s. 48; Şehsuvaroğlu, 1965, s. 3; Aracı, 2016, s. 60.
- 49 Başka bir kaynakta ise çocuğun erkek olduğu, dört aylıkken Travnik'ten Saraybosna'ya yapılan yolculuk esnasında bir arabanın altında ezilerek hayatını kaybettiği ifade edilmektedir (A British Officer, 1856, s. 277).
- 50 Andriç, 2004, s. 189-190.
- 51 Aracı, 2016, s. 60. Bir başka kayıta ise Anna'nın Ömer Paşa'dan ayrıldıktan sonra Amerika'ya giderek Baron Bronckell'e evlendiği bilgisine yer verilmiştir (Şehsuvaroğlu, 1965 s. 3).
- 52 Süreyya, 1996, s. 1323.
- 53 Classic Poetry Series: Nazım Hikmet -poems-, 2004, s. 1.
- 54 Şehsuvaroğlu, 1965, s. 3.
- 55 Saffet Hanım'ın oğlu Enver Celaleddin, annesinin Ömer Lütfi Paşa'nın büyük kızı olduğunu ifade etmektedir (Enver Celaleddin, 1984, s. 6). Aynı şekilde Jerzy S. Latka da bu bilgiyi tekrarlamaktadır (Latka, 1987, s. 21). Fakat mevcut bilgiler bunu teyit etmemektedir.
- 56 Enver Celaleddin; annesi, babası ve dedesi Ömer Lütfi Paşa'yla ilgili şu bilgileri paylaşmıştır: "Peder aynıyle bir aslan gibi mahuf (ürkütücü) bakışlı ve gayet kalın ve gür sesli idi. Boyu tamamiyle benim boyumda idi. Gözleri çekik, ufarak ve mavi, saçları ve bıyıkları sarı, rengi beyaz ve donuk idi. Ben kendisinden yalnız ailemize mahsus olan burnunun şeklini aldım, diğer her tarafım büyük pederime benzer. Bu zat ise Silistre eşrafından ve belki de beylerinden bir aileye mensup idi. Ahir ömrüne kadar ailesinden dolayı hükümetten bir para alır idi. Boynu aynıyen pederim gibi idi. Rengi gayet beyaz; yanakları al, gözleriyle saç-

ları ve bıyıkları kara idi. Burnu ufak, sesi aynıyle benimki gibi incerek idi. Kendisine o zaman “güzel Ömer Paşa, süslü Ömer Paşa” derlerdi. Ahlakça hadidülmeşrep (sert huylu), kadınlara karşı son derece zaafa malik, müskirata pek münhemik idi. O derece bir kuvvete malik idi ki, bir ayvayı kadın eli gibi güzel eline alarak baş parmağıyla hemen ikiye bölerdi. Müskiratın ve kanlılığın tesiriyle meflucen vefat eyledi. Validem ise keza uzun boylu, geniş omuzlu, kumral saçlı, buğday renkli, kaviyülbünye (sağlam yapılı) bir kadın idi.” (Enver Celaledin, 1984, s. 6).

- 57 Latka, 1987, s. 21,44.
- 58 Budak, 2019, s. 15-16.
- 59 Latka, 1987, s. 44.
- 60 Çelik, 2013, s. 82-83.
- 61 Latka, 1987, s. 44.
- 62 Budak, 2019, s. 17; Çelik, 2013, s. 83.
- 63 Ekim 1908 sonlarında askerlik süresi biten bazı Arnavut ve Arap askerlerinin yerine Anadolu'dan asker getirilmek istenmesi üzerine Arnavut ve Arap taburları problem çıkartmış, bunun üzerine bu taburlar önce Taşkışla'ya sonra da Arnavutlar Selanik'e, Araplar ise Suriye'ye gönderilmiştir (Duman, 2008, s. 73; Ergül, 2019, s. 13).
- 64 BOA., Y. PRK. ASK., 259/43.
- 65 BOA., BEO., 3785/283809; BOA., İ. HB., 48/28.
- 66 BOA., MV., 200/30.
- 67 BOA. MV., 200/30; BOA. BEO., 4397/32971; “Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa mahdumu Muzaffer Bey'in zevcesi Hayriye Hanım'la mahdumlarına hidemat-ı vataniye tertibinden maaş tahsisine dair kanun lâyihası” mecliste şöyle ele alınmıştır: Reis- Kanun lâyihasının maddelerini okutuyorum: Madde 1- Serdâr-ı

Ekrem Ömer Paşa mahdumu Muzaffer Bey'in zevcesi Hayriye Hanım'la mahdumları Süleyman Asım ve Abdülvahit Cezmi ve Turgut Suphi Beylere Hidemat-ı Vataniye tertibinden verilmek üzere şehri 132'şer kuruş maaş tahsis edilmiştir. Madde 2- İşbu kanun tarihi neşinden mer'edir. Madde 3- İşbu kanunun icrasına Maliye Nâzırı memurdur. Reis- Kabul buyruluyor mu efendim? (“Kabul” sedaları) Kabul olundu. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi İ: 40, C. 1, 23 Şubat 1331 (1915), s. 364).

- 68 Gümüşsoy, 2008, s. 67.
- 69 Keleş, 2018, s. 134.
- 70 Yıldız, 2018, s.168.
- 71 Keleş, 2018, s. 134.
- 72 Karakışla, 2016, s. 40; Reinkowski, 2012, s. 64.
- 73 Karakışla, 2016, s. 40.
- 74 Gökbilgin, 1946, s. 651.
- 75 Karal, 1988-a, s. 210-212.
- 76 Karakışla, 2016, s. 40.
- 77 Gökbilgin, 1946, s. 651.
- 78 Gökbilgin, 1946, s. 652.
- 79 Karakışla, 2016, s. 40.
- 80 Durdu, 2020, s. 411.
- 81 Layard, 1903, s. 127.
- 82 Layard, İngiliz Büyükelçi Stratford Canning'in hizmetinde ücreti mukabilinde çalışan, Arnavut Ayaklanması ortaya çıktığında bölgedeki olaylar hakkında rapor yazması istenen ve daha sonra kamp bölgesinde Ömer Paşa'ya katılan bir İngilizdir. Layard, isyancıların başı Derviş Ağa ile Ömer Paşa arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştır (Layard, 1903, s. 123-124).
- 83 Layard, 1903, s. 128.

- 84 Elçilik veya konsolosluklarda koruma memuru durumundaki özel kıyafetli kişi. Kubbealtı Lügati: <http://lugatim.com/s/kavas> (Erişim tarihi:17.02.2021)
- 85 Layard, 1903, s. 129-130.
- 86 Layard, 1903, s. 131-132.
- 87 Layard, 1903, s. 133-134.
- 88 Layard, 1903, s. 135.
- 89 Theodor Ippen, Nineteenth Century Albanian History, https://web.archive.org/web/20130108155829/http://www.albanianhistory.net/texts20_1/AH1916.html (Erişim tarihi:17.02.2021)
- 90 BOA., HR. SYS.,120/3.
- 91 Güneş, 2015, s. 45-47.
- 92 Gencer, 2010, s. 146-148.
- 93 BOA., İ. MSM., 50/1263; Gencer, 2010, s. 174.
- 94 Gencer, 2010, s. 182.
- 95 Gencer, 2010, s. 187-188.
- 96 BOA., İ., MSM., 50/1274.
- 97 Gencer, 2010, s. 192-195; Yıldız, 2000, s. 74.
- 98 Uzunçarşılı, 1988, s. 95-98.
- 99 Tural, 2004, s. 94-95.
- 100 Gölen, 2017, s. 200-202; 1831'deki isyanın bastırılmasının akabinde Kapudanlık sistemi sonlandırıldı ve yerine mütesellimlik kurumu getirildi (Djurdjev, 1992, s. 301; Sancaktar, 2015, s. 30; Özkaya, 2006, s. 203-204).
- 101 Djurdjev, 1992, s. 301; Sancaktar, 2015, s. 30.
- 102 Karal, 1988-b, s. 159.
- 103 İnalçık, 1942, s. 376-377; Gölen, 2002, s. 907; Tural, 2004, s. 95.
- 104 Çakmak, 1996, s. 56.
- 105 Ali Paşa, Ömer Paşa'nın isyanı bastırmak için bölge beyleriyle yaptığı toplantıda fermanın başarıyla sonuçlanmasıyla Boşnakların bölgeden sürüleceğini ifade ettiğini iddia ederek halkı isyana teşvik ediyordu (Gölen, 2002, s. 909-910; Başagiç, 1900, s. 169).
- 106 İnalçık, 1942, s. 374.
- 107 Tural, 2004, s. 95; Gölen, 2002, s. 907-911; Çakmak, 1996, s. 56.
- 108 Sancaktar, 2015, s. 30-37.
- 109 Gölen, 2009, s. 222.
- 110 Başagiç, 1900, s. 161; Gölen, 2002, s. 906.
- 111 Düzcü, 2016, s. 72; Gölen, 2002, s. 906-907.
- 112 İnalçık, 1942, s. 386-387; Gölen, 2002, s. 907.
- 113 Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3006; Karal, 1988-a, s. 218; Uçarol, 2010, s. 130.
- 114 Feyzioğlu, 2006, s. 57-58.
- 115 Rusların Lehistan'da, Avusturya'nın ise kendi topraklarında çıkan ihtilalleri bastırmak amacıyla yaptığı askerî müdahaleler sonucu çok sayıda Leh ve Macar Osmanlı Devleti'ne sığındı. Osmanlı'nın mültecileri kabul etmesi özellikle Fransa ve İngiltere'de olumlu tesirler uyandırırken Rusya ile Avusturya mültecilerin hükümdarlarına karşı gelmiş asiler olduğunu iddia ederek iade edilmelerini istedi. Ancak Babiali tarafından Macar ve Leh mültecilerin asi oldukları reddedilerek iadeleri kabul edilmedi. Ardından Osmanlı Devleti, mültecilere İslam dinini kabul etmeleri hususunda teklif sundu. Büyük çoğunluk İslam'a geçerek yüksek maaş ve rütbelerle devlet hizmetine alındı (A British Officer1857, s. 242; Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3009; Danişmend, 1972, s. 139).
- 116 İnalçık, 1992, s. 12-13; Karal, 1988-a, s. 218.
- 117 Feyzioğlu, 2006, s. 57, 58, 59.
- 118 Sancaktar, 2015, s. 35-36. Bosna halkının isyana teşvik edilmesinde Baron Josip Jelačić de oldukça etkili oldu. Bosnalıları Osmanlı'ya karşı kendi yanına almaya çalışarak bölgeye gazeteler yolladı. Nitekim

Ömer Lütfi Paşa Avusturya'nın Bosna'da papaz ve casuslar aracılığıyla isyan propagandası yaptığını dikkat çekecekti (Gölen, 2002, s. 913). Casuslar ve papazlar isyanlarda önemli rol oynamıştır. 1849'daki Bosna isyanında Rus casuslar etkin faaliyet göstermişlerdir (İnalçık, 1992, s. 69). İstikbal Gazetes'i'nin okuyucusuyla paylaştığı bir haberden anlaşıldığına göre 1875 Bosna isyanında bölgede görevli bir Rum papaz kendisine gelen mektubu Hristiyan ahaliye duyurarak onları isyana katılmaya teşvik etmiştir (Gümüş, Yüksel, 2020, s. 34).

119 Zürcher, 1993, s. 86-87; Gölen, 2002, s. 914-915.

120 Ak, 2010, s. 58.

121 Başıoğlu, 1900, s. 161-162; İbrişimoviç, 2019, s. 25; Gölen, 2002, s. 917-918. Eyaletteki reaya ve beylerin büyük çoğunluğu Tahir Paşa'nın uygulamalarından rahatsızdı (Muvekkıt, 1998, s. 1023-1024).

122 Süreyya, 1996, s. 1323.

123 *Tabsiratü'l Eşkiyâ*, 1289, s. 3-4. (Bu eser Zafer Gölen tarafından transkribe edilmiştir. bk. Zafer Gölen, *Tabsiratü'l Eşkiyâ 1849-1851 Bosna Hersek İsyanı*, Öncü Kitap, Ankara, 2016). Rumeli Ordu-yı Humayunu Müşiri olarak atanan Ömer Lütfi Paşa kaleme aldığı teşekkür yazısında memnuniyetini dile getirmiştir (BOA., A. MKT, 213/45; BOA., A. MKT, 213/30).

124 *Tabsiratü'l Eşkiyâ*, 1289, s. 5.

125 İbrişimoviç, 2019, s. 26; Ak, 2010, s. 61.

126 BOA., A. TFŞ., 8/41; Yenidoğan, 2018, s. 88.

127 Ömer Lütfi Paşa, Hafız Paşa'nın damadıdır. Hafız Paşa, Ömer Paşa'nın geniş yetkiler verilerek kendisinden daha yetkili bir konuma gelmesine razı değildi. Ayrıca Hafız Paşa, Ömer Paşa'nın bölgede aldığı kararların sert olduğunu iddia ederek Paşa'nın bu tavrını eleştirmekteydi. Bu nedenle iki paşa arasında

anlaşmazlık yaşanıyordu. Bu durum idari ve askerî işlerin yürütülmesinde sorun teşkil etmekteydi. Nitekim Ömer Lütfi Paşa yaşanan bu anlaşmazlığı merkeze bildirdi. Bunun üzerine Babiali, Ağustos 1850'de Hafız Paşa'yı Bosna valiliğinden alarak yerine Hayrettin Paşa'yı görevlendirdi (Süreyya, 1996, s. 1323; *Muvekkıt*, 1998, s. 1044; Ak, 2010, s. 63-64; *Tabsiratü'l Eşkiyâ*, 1289, s. 8, 24; Gölen, 2002, s. 920).

128 Koller, 2017, s. 265; Arbutnot, 1862, s. 124. Ömer Lütfi Paşa'nın Saraybosna'da gerçekleştirmiş olduğu toplantıda Bosna valisi ile emrindeki tüm rütbeliler ve eyaletin ileri gelenleri hazır bulundu. Ardından Gülhane Hattı Hümayunu'nun Bosna Eyaleti'nde uygulanmasına dair ferman okundu. Ayrıca fermana karşı gelenlerin cezalandırılacağı bilgisi verildi. Toplantı 21 pare top atışından sonra sona erdi. Bir gün sonra ise eyalet ileri gelenleri ile gayrimüslim liderlere ziyafet verildi. Aynı gün eyaletin beylerinden fermanın uygulanacağı ve asker alımı konusunda emirlere uyulacağına dair taahhüt alındı (Muvekkıt, 1998, s. 1038; Ak, 2010, s. 61-62).

129 BOA., A. TFŞ., 8/41; *Tabsiratü'l Eşkiyâ* 1289, s. 8; Gölen, 2002, s. 920; Ak, 2010, s. 61; İbrişimoviç, 2019, s. 27. Babiali tarafından Tanzimat'ın uygulanmasıyla birlikte büyük bir meclisin teşkil edilmesi istenmekteydi. Nitekim Ocak 1851'de Bosna Eyaleti'nde Meclis-i Kebir açılacaktır (*Tabsiratü'l Eşkiyâ*, 1289, s. 51).

130 *Tabsiratü'l Eşkiyâ*, 1289, s. 9-11; Yenidoğan, 2018, s. 104.

131 *Tabsiratü'l Eşkiyâ*, 1289, s. 9-11. İsyanıcılar özellikle İskender Bey'in Macar kökenli olduğunu iddia etmekteydiler. Bu nedenle Macar komutanların bölgede görevlendirilmesine karşı çıkmaktaydılar (Koller, 2017, s. 265).

132 İbrişimović, 2019, s. 28; Gölen, 2002, s. 921.

133 *Tabsiratü'l Eşkîyâ'da* Vranduk Kalesi şöyle anlatılmaktadır: "Vranduk Kalesi, Bosna Nehri'nin yanında, yüksek bir tepe eteğinde yer alır. Küçük ve çok eski bir kaledir, her tarafı harabelerle çevrilidir. Üst ve altındaki yollardan çok zor geçilir." (*Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 12). *Tabsiratü'l Eşkîyâ* adlı eserdeki bilgiler, okuyucu tarafından daha iyi anlaşılabilmesi adına yazar tarafından sadeleştirilerek sunulmuştur. İlerleyen sayfalarda da bu yöntem takip edilmiştir (yn).

134 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 10-13.

135 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 13-15.

136 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 16-17.

137 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 18-21.

138 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 21-23.

139 Kısaca şöyle özetlenebilir: O dönemin hükümdarı, Abdülmecid Han, dünya liderleri arasında en yüce olarak bilinir. Doğruyu yanlıştan ayırmak için her zaman Hazreti Muhammed'in kılıcını kullanır. Bosna halkı isyan etti çünkü iyi ile kötüyü ayırt edemediler. Bu durumu düzeltmek için padişah Ömer Paşa'yı görevlendirdi. Ömer Paşa, asi grupları isyanı bırakmaya çağırdı, ancak inatçı davranışlarını sürdürdüler. Sonunda, Ömer Paşa sınırları aşan isyancıları cezalandırdı ve asi grupları yendi. İslam askerleri için şehit düşenler adına beş veya on yerde mezarlar inşa edildi. Bu mezarlar, şehitlerin anısına kutsal yerler olarak belirlendi (*Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 45).

140 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 25-26.

141 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 28-34.

142 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 34-37.

143 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 39-41.

144 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 47-51.

145 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 51-52.

146 *Tabsiratü'l Eşkîyâ'da* muharebenin başarıyla sonuçlanması şöyle anlatılmaktadır: Evlerin içine, hayvan sürüleri gibi daldılar, Padişahın askerlerini, kötü niyetli bir topluluk olarak gördüler. Binaların tavanlarına kadar düşmanlarının üzerine çullandılar, Kurtuluş umuduyla inat ve ısrarla ilerlediler (*Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 57-58).

147 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 73-74.

148 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 59-60.

149 *Tabsiratü'l Eşkîyâ* 1289, s. 59-64. Ömer Paşa, bölge ileri gelenlerinden çoğu kişiyi tutuklatarak sürgüne gönderdi (Başagiç, 1900, s. 170).

150 Başagiç, 1900, s. 169-170; Arbuthnot, 1862, s. 124.

151 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 73.

152 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 66-69.

153 Asilere hadlerinin bildirildiği şu beyitle izah edilmektedir: Padişahın askerlerinin saldırısına karşı duracak mı, bir grup cahil ve kötü niyetli insan. Rüstem veya Zal gibi kahramanlar bile onlara karşı duramaz. Ancak padişahın merhameti onlara siper olabilir (*Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 69-70).

154 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 78-83. *Tabsiratü'l Eşkîyâ'da* galibiyet şöyle anlatılmaktadır: "Eşkîyaların Gölhisar'daki her tarafı deniz gibi çevrildi. Birbirini izleyen asker taburları deniz dalgaları gibi göründü. Padişahın askerleri, bu denize kurşunlarla ağ attılar. Rumeli Hisar'ında sanki balık avlıyor gibiydiler." (*Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 82).

155 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 83-87.

156 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 88-89; Arbuthnot, 1862, s. 124.

157 Gölen, 2002, s. 927.

158 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 90-95. *Tabsiratü'l Eşkîyâ'da* Bihke Kalesi'nin asilerden temizlenmesi şöyle anlatılmaktadır: "Padişahın askerlerine karşı durmak, kükreyen bir

ırmağa atılmak gibidir. Bu durum zayıflığı böyle hatırlatıyor bana. Savaşçı ve vahşi eşkıyalar bir ırmağa benziyor.” (*Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 95).

159 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 101.

160 İnalıcık, 1992, s. 14.

161 Gölen, 2002, s. 928.

162 BOA., İ. DH., 240/14557. Ömer Lütfi Paşa, Babiali tarafından olgun, başarılı kişiliği ve askerî memuriyetindeki başarıları sebebiyle pırlantalı murassa nişanıyla ödüllendirilecektir (BOA., C. DH., 44/2151; BOA., A. DVNSNMH.d., 11/100).

163 *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 8.

164 BOA., A. MKT. NZD., 42/76; *Tabsiratü'l Eşkîyâ*, 1289, s. 8; Ak, 2010, s. 68.

165 BOA., İ. MVL., 209/6760; BOA., MKT. NZ., 35/47; Ak, 2010, s. 73.

166 Ak, 2010, s. 83-149; Ahmed Cevdet Paşa, 1960, s. 267.

167 BOA., İ. MVL., 207/6684.

168 Arbuthnot, 1862, s. 74, 201, 247.

169 Urhan, 2015(b), s. 113, 116, 118.

170 Uçarol, 2010, s. 248.

171 Aksun, 1994, s. 429-430.

172 Çelik, Özdem, 2013, s. 14.

173 Gölen, 2011, s. 505-506.

174 Çelik, Özdem, 2013, s. 16.

175 Özdem, 2012, s. 108.

176 Urhan, 2015(a), s. 59.

177 Çelik, Özdem, 2013, s. 16.

178 Ahmed Cevdet Paşa, 1953, s. 14.

179 Urhan, 2015(a), s. 60-62.

180 Karal, 1988-b, s. 71-72; Urhan, 2015(a), s. 66.

181 Ćirković, 2004, s. 215.

182 Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3016; Armaoğlu, 1997, s. 275.

183 Gölen, 2014, s. 662-663.

184 Urhan, 2015(a), s. 72.

185 Urhan, 2015(a), s. 76-77.

186 Çayır, 2014, s. 46.

187 Gölen, 2009, s. 246.

188 Çelik, Özdem, 2013, s. 13-14.

189 Karal, 1988-b, s. 72-73.; Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3016.

190 Çelik, Özdem, 2013, s. 14.

191 Kurat, 1987, s. 326.

192 Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3015.

193 Aydın, 2012, s. 19-20.

194 Ferik Ahmed Muhtar Paşa, 2014, s. 21; Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3015-3017; Kurat, 1987, s. 327; Aydın, 2012, s. 48.

195 Karal, 1988-a, s. 227.

196 Slade, 1943, s. 62.

197 Ferik Ahmed Muhtar Paşa, 2014, s. 26-27.

198 Çetin ve Kök, 2018, s. 5, 11-12.

199 Çetin ve Kök, 2018, s. 11-12.

200 Köremezli, 2013, s. 39-40.

201 Köremezli, 2013, s. 47.

202 Gurulkan ve diğ., 2006, s. 148.

203 Çavlı, 1957, s. 13-14.

204 Aydın, 2012, s. 56.

205 Köremezli, 2013, s. 45.

206 Ömer Paşa, Osmanlı Devleti adına Prens Gorçakof'a 4 Ekim 1853'te bir mektup göndermiştir. Mektupta, Rusya'nın Eflak ve Boğdan bölgelerini işgal ederek daha önce yapılan anlaşmaları ihlal ettiği ve bu

durumun Osmanlı Devleti'ni savaşa sürüklediği vurgulanmaktadır. Ömer Paşa, Osmanlı'nın barışçıl çözümler aradığını ancak Rusya'nın bu çabaları reddettiğini ve bu tutumunun Osmanlı'nın güvenliğine ciddi zararlar verdiğini belirtir. Ayrıca, diğer devletler tarafından önerilen barış tekliflerinin de Rusya tarafından kabul edilmediğini aktarır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin artık savaş dışında bir alternatif göremediği ve Rusya'ya barış için son bir şans tanıdığını ifade eder. On beş gün içinde olumlu bir yanıt alınamaması durumunda, Osmanlı'nın savaşa başlamasının kaçınılmaz olacağını vurgular (BOA., HR., SYS., 903/2).

207 Özcan, 1993, s. 41.

208 Danişmend, 1972, s. 146-147; Aydın, 2012, s. 57.

209 Danişmend, 1972, s. 147-148.

210 Önen, 2016, s. 55.

211 Ulucutsoy, 2019, s. 50.

212 Aydın, 2012, s. 59.

213 Esiner, 2017, s. 133-135.

214 Aydın, 2012, s. 60-68.

215 Özcan, 1993, s. 157-158.

216 Esiner, 2017, s. 134,139.

217 Ferik Ahmed Muhtar Paşa, 2014, s. 33-34.

218 Çabuk, 2018, s. 188.

219 Slade, 1943, s. 154.

220 Ferik Ahmed Muhtar Paşa, 2014, s. 97-98, 114-115, 129; Çabuk, 2018, s. 187.

221 Danişmend, 1972, s. 157.

222 Danişmend, 1972, s. 157-158.

223 Danişmend, 1972, s. 164.

224 Kurat, 1987, s. 329.

225 Aydın, 2012, s. 82.

226 Danişmend, 1972, s. 171-172.

227 Budak, 1993, s. 44-45.

228 Budak, 1993, s. 47, 50.

229 Aydın, 2012, s. 59-60.

230 Budak, 1993, s. 71-72.

231 Budak, 1993, s. 82-84.

232 Budak, 1993, s. 115-123, 127.

233 Budak, 1993, s. 128, 134, 138-139.

234 Budak, 1993, s. 158-159.

235 Budak, 1993, s. 160-163.

236 Genelkurmay, 1977, s. 90.

237 Slade, 1943, s. 251-252.

238 Budak, 1993, s. 167-170.

239 Gürel, 1935, s. 117.

240 Budak, 1993, s. 172-173.

241 Slade, 1943, s. 253.

242 Slade, 1943, s. 256.

243 Gürel, 1935, s. 118.

244 Budak, 1993, s. 175,179.

245 Gürel, 1935, s. 121; Budak, 1993, s. 181-182.

246 Budak, 1993, s. 182.

247 Ahmed Cevdet Paşa Tezâkir'de iddiasını daha da ileriye taşıyarak Namık Paşa'nın valiliğe rağbet etmemesinden ve Ömer Paşa'nın da İngilizler tarafından korunup desteklenmesinde dolayı Bağdat Valiliğine atandığını söylemektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 1960, s. 34-35).

248 BOA., İ. DH., 386/25513.

249 BOA., A. DVN., 126/50.

250 BOA., MKT. MHM., 117/59.

251 BOA., A. MKT. MHM., 117/69; BOA., A. MKT. NZD., 239/77; BOA., İ. DH., 389/25716.

- 252 Herzog, 2012, s. 117.
- 253 BOA., İ.DH., 394/26108; BOA., MKT. MHM., 125/42; BOA., A. MKT. UM., 296/51.
- 254 Herzog, 2012, s. 118.
- 255 BOA., HR. TO., 430/8.
- 256 BOA., İ. MMS., 16/675.
- 257 Herzog, 2012, s. 118.
- 258 BOA., A. MKT. UM., 368/43.
- 259 BOA., A. MKT. UM., 372/38.
- 260 Karal, 1988-c, s. 4; Moaçanın, 2001, s. 384-385; Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3118.
- 261 Karal, 1988-c, s. 55.
- 262 BOA., MKT. NZD., 293/53; BOA., A. MKT. MHM., 169/91; BOA., A. MKT. MHM., 174/17; BOA., MKT. NZ., 307/92; BOA., A. MKT. UM., 475/89.
- 263 BOA., A. MKT. MHM., 213/13.
- 264 Gölen, 2010, s. 450-451.
- 265 Arbuthnot, 1862, s. 138.
- 266 Ergirili Ahmed Hilmi, s. 57-58; Çayır, 2014, s. 147; Karal, 1988-c, s. 4; Tural, 2004, s. 98.
- 267 Arbuthnot, 1862, s. 136; Ergirili Ahmed Hilmi, s. 58-59; Çayır, 2014, s. 149-150.
- 268 Ergirili Ahmed Hilmi, s. 58; Çayır, 2014, s. 148.
- 269 Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3118.
- 270 Karal, 1988-c, s. 4; Ergirili Ahmed Hilmi, s. 57-58.
- 271 BOA., A. MKT. UM., 475/89.
- 272 Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3118.
- 273 Ergirili Ahmed Hilmi, s. 58; Çayır, 2014, s. 147.
- 274 Karal, 1988-c, s. 5; Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3119.
- 275 BOA., A. MKT. NZD., 421/80; Ergirili Ahmed Hilmi, s. 58-90; Çayır, 2014, s. 147-201.
- 276 Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3119; Ergirili Ahmed Hilmi, s. 105; Çayır, 2014, s. 226-228.
- 277 Karal, 1988-c, s. 5; Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3119-3120.
- 278 Ergirili Ahmed Hilmi, s. 106; Çayır, 2014, s. 228-229.
- 279 BOA., A. MKT. NZD., 311/46; BOA., A. MKT. UM., 481/42; Tural, 2004, s. 98; Arbuthnot, 1862, s. 74, 241, 247.
- 280 Bosna-Hersek Vakfiyeleri, 2016, s. 641. Başka bir kaynakta ise tekkenin Ömer Lütfi Paşa tarafından 1851'de tamir ettirildiği ifade edilmektedir (Özköse, 2020, s. 357).
- 281 Tural, 2004, s. 98.
- 282 Arbuthnot, 1862, s. 245-246.
- 283 Ahmed Cevdet Paşa, 1960, s. 267, 275.
- 284 Karal, 1988-c, s. 4; Şentürk, 1995, s. 722.
- 285 Karal, 1988-c, s. 4; Şentürk, 1995, s. 722.
- 286 Ergirili Ahmed Hilmi, s. 50; Çayır, 2014, s. 133.
- 287 BOA., MKT. NZD., 293/53. BOA., A. MKT. MHM., 169/91; BOA., A. MKT. MHM., 174/17.
- 288 BOA., MKT. NZ., 307/92; BOA., A. MKT. UM., 475/89.
- 289 Gölen, 2011, s. 507.
- 290 Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3118-3119; Karal, 1988-c, s. 4.
- 291 Gölen, 2011, s. 510.
- 292 Danişmend, 1972, s. 201; Karal, 1988-c, s. 4-5.
- 293 Karal, 1988-c, s. 5.
- 294 Nikola Petroviç'in babasıdır.
- 295 Ergirili Ahmed Hilmi, s. 87-97; Çayır, 2014, s. 196-214; Gölen, 2011, s. 510.

296 Ahmed Cevdet Paşa, 1960, s. 252.

297 Ergirili Ahmed Hilmi, s. 99-104; Çayır, 2014, s. 216-226.

298 Ahmed Cevdet Paşa, 1960, s. 253; Ergirili Ahmed Hilmi, s. 104-105; Çayır, 2014, s. 226-228.

299 Özer, 2010, s. 75-76.

300 Ergirili Ahmed Hilmi, s. 106; BOA., C. AS., 56/2601; Çayır, 2014, s. 228-229.

301 Babialı, elçilerin notasına verdiği cevapta, Karadağ'ın tahribine yönelik iddiaları reddederek harekâta sebep olanların Karadağlılar olduğu hatırlatmaktaydı. Asıl maksadın da bölgede sükûnetin sağlanması olduğunu ifade etmekteydi (Gölen, 2011, s. 525-526).

302 Ahmed Cevdet Paşa, 1960, s. 253; Karal, 1988-c, s. 5; Ergirili Ahmed Hilmi, s. 106; Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3119; Çayır, 2014, s. 229.

303 Gölen, 2011, s. 526.

304 Gölen, 2011, s. 526-527.

305 Gölen, 2011, s. 529-530.

306 Danişmend, 1972, s. 202; Cezar ve Sertoğlu, 1972, s. 3119-3120; Karal, 1988-c, s. 6; Gölen, 2011, s. 530-531.

307 Gölen, 2011, s. 531.

308 Çayır, 2014, s. 235-237.

309 Ahmed Cevdet Paşa, 1960, s. 34.

310 Tukin, 1996, s. 89.

311 Karal, 1988-c, s. 20.

312 Demirci, 2019, s. 32.

313 Karal, 1988-c, s. 23.

314 Karal, 1988-c, s. 25.

315 Karal, 1988-c, s. 27; Ertuna, 1981, s. 85.

316 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 27-a. (Bu eser Abdullah Sivridağ tarafından "Girit İhtilali Tarihi" adıyla Yüksek Lisans Tezi olarak çalışılmıştır. bk. Sivridağ, 1990).

317 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 27-b.

318 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 28-a.

319 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 28-b.

320 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 29-a.

321 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 29-b.

322 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 30-a.

323 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 30-b.

324 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 31-a.

325 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 31-b.

326 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 32-a.

327 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 32-b.

328 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 33-a.

329 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 33-b.

330 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 34-a.

331 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 34-b.

332 Mahmud Celeleddin Paşa, 1898, Varak no: 36-a,36-b.

333 Cengiz, 1999, s. 47.

- 334 Akgün, Uluğtekin, 2020, s. 32-33.
- 335 Ada, 2011, s. 2.
- 336 Çapa, 2010, s. 2-3.
- 337 *Kızılay Dergisi*, 1979, s. 6-7; Akgün, Uluğtekin, 2020, s. 12-13; Bilgin, 2023, s. 86.
- 338 Ada, 2011, s. 12.
- 339 Akgün, Uluğtekin, 2020, s. 44.
- 340 Ada, 2011, s. 13.
- 341 *Kızılay Dergisi*, 1979, s. 7.
- 342 Akgün, Uluğtekin, 2020, s. 46.
- 343 Saygılı, 2010, s. 74-75.
- 344 Saygılı, 2010, s. 88-89; Akgün, Uluğtekin, 2020, s. 48.
- 345 Çapa, 2002, s. 544.
- 346 Saygılı, 2010, s. 31.
- 347 Atıf yapılan belgelerin numaraları kullanıldığı yerde dipnotta gösterilmiştir.
- 348 Alıntı yapılan süreli yayın nüshasına ilişkin ayrıntı, ilgili dipnotta/kaynakçada verilmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi (Osmanlı Arşivi)³⁴⁷

Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO)

Cevdet Askeriye (C. AS)

Cevdet Dâhiliye (C. DH)

Cevdet Zaptiye (C. ZB)

Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH. MKT)

Divan (Beylikçi) Kalemi Defterleri (A. DVN)

Hariciye Nezareti Belgrat Sefareti (HR. SFR. (03))

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO)

Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi (HR.SYS)

Îrâde Dâhiliye (İ. DH)

Îrâde Harbiye (İ. HB)

Îrâde Maliye (İ. ML)

Îrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS)

Îrade Mesail-i Mühimme (İ. MSM)

Îrade Meclis-i Valâ (İ. MVL)

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)

Nâme-i Hümayûn Defterleri (A. DVNS. NMH. d)

Sadâret Mektubî Kalemi Belgeleri (A. MKT)

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A. MKT. MHM)

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı (A. MKT. NZD)

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilâyât Evrakı (A. MKT. UM)

Sadâret Teşrifat Kalemi Belgeleri (A. TŞF)

Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK)

Fotoğraflar (FTG.f.)

Süreli Yayınlar³⁴⁸

Basiret Gazetesi

The Illustrated London News

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi

Kitaplar ve Makaleler

A British Officer, 1856: A British Officer, *The Powers of Europe and Fall of Sebastopol*, Boston: Higgins and Bradley, 1856.

A British Officer, 1857: A British Officer, *The Powers of Europe and Fall of Sebastopol*, Boston: Higgins Bradley and Dayton, 1857.

Abdurrahman Şeref Efendi, 1985: Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih Musahabeleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

Ada, 2011: Hüsnü Ada, *Osmanlı Devletinin Hizmetinde İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1868-1911)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

Ahmed Cevdet Paşa, 1953: Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12* (yay. haz. Cavid Baysun) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953.

Ahmed Cevdet Paşa, 1960: Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20* (yay. haz. Cavid Baysun) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1960.

Ahmed Lütfi Efendi, 1990: *Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi* (yay. haz. Münir Aktepe), c. 13, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

Ak, 2010: Emine Ak, *Tanzimat'ın Bosna Hersek'te Uygulanması ve Neticeleri (1839-1875)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Akgün ve Uluğtekin, 2020: Seçil Karal Akgün ve Murat Uluğtekin, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, cilt 2, Ankara: Türk Kızılay, 2020.

Aksun, 1994: Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi Osmanlı Devleti'nin Tablillili, Tenkidli Siyasi Tarihi*, cilt 3, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.

Andriç, 2004: İvo Andriç, *Ömer Paşa* (çev. Ali Berktaş), İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Aracı, Nisan 2016: Emre Aracı, "Buckingham Sarayı'nda 'Ömer Paşa Valsi' ve Ömer Paşa'nın Piyanist Hanımı", *Andante*, sayı 114, s. 56-60, Nisan 2016.

Arbuthnot, 1862: George Arbuthnot, *Herzegovina; or, Omer Pacha and the Christian Rebels: With a Brief Account of Servia, Its Social, Political, and Financial Condition*, London: Longman, Green, Longman, Roberts, & Green, 1862.

Armaoğlu, 1997: Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: TTK Basımevi, 1997.

Aydın, 2012: Doğu Aydın, *Avrupalı Savaş Muhabirlerinin Eserlerinde Kırım Savaşı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Bach, 2010: Franz Bach, *Povijest Otočke Pukovnije* (çev. Manuela Svoboda ve Milan Kranjčević), Zagreb ve Otočac: Hrvatski Institut za Povijest ve Katedra Čakavskog Sabora Pokrajine Gacke, 2010.

Bilgin, 2023: Taner Bilgin, *Besim Ömer Paşa*, İstanbul: Kızılay Kültür Sanat Yayınları, 2023.

Buczynski, 1994: Alexander Buczynski, "Organizacija Policije i Pravosuđa u Vojnoj Krajini", *Povijesni Prilozi*, 13(13), s. 77-109, 1994.

Budak, 1993: Mustafa, *1853-1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993.

Budak, 2019: Burhan Budak, *Mustafa Celâleddin Paşa (Konstanty Borzecki) 1826-1876*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2019.

Cengiz, 1999: Hasan Ali Cengiz, *Girit İsyanları (1866-1908)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 1999.

Cezar ve Sertoğlu, 1972: Mustafa Cezar ve Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, cilt 6, Güven Yayınevi, İstanbul, 1972.

Ćirković, 2004: Sima M. Ćirković, *The Peoples of Europe The Serbs* (çev. Vuk Tošić), Australia: Blackwell Publishing, 2004.

Çabuk, 2018: Vahit Çabuk, *Büyük Osmanlı Tarihi*, cilt 3, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2018.

Çakmak, 1996: Zafer Çakmak, *1875 Hersek İsyanı ve Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Tarafından İşgali*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1996.

Çam ve Ademi, 2016: Mevlüt Çam ve Rahman Ademi (proje koordinatörleri ve editörler), *Bosna-Hersek Vakfıyeleri*, cilt 2, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016.

Çapa, 2010: Mesut Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2010.

Çapa, 2002: Mesut Çapa, "Kızılay", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, s. 544, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002

Çavlı, 1957: Emin Ali Çavlı, *Kırım Harbi*, İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1957.

Çayır, 2014: Kamil Çayır, *Karadağ Meselesi (1851-1863)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

Çelik, 2013: Mehmet Çelik, *Enver Celalettin Paşa (1857-1929)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2013.

Çetin ve Kök, 2018: Mehmet Çetin ve Recep Kök, “Kırım Savaşı Örneğinde Osmanlı Ordusu’nda Gayrimüslimlerin İstihdamı”, *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 85, s. 1-24, Bahar 2018.

Danişmend, 1972: İsmail Hami Danişmend, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 4. cilt, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972.

Darkot, 1997: Besim Darkot, “Karadağ, *MEB İslam Ansiklopedisi*, cilt 6, 1997.

Demirci, 2019: Gülşah Demirci, *Osmanlı Basın Kaynakları Işığında Girit Meselesi (1866-1869)*, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak, 2019.

DİA, 2002: DİA, “Kocabaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 26, s. 140-141, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

Djurdjev, 1992: Branislav Djurdjev, “Bosna-Hersek”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 6, s. 297-305, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.

Duffy, 1987: Christopher Duffy, *The Military Experience in the Age of Reason*, London and New York: Routledge & Kegan Paul, 1987.

Duman, 2008: Ömer Duman, *II. Meşrutiyet’e Tepkiler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2008.

Durdu, 2020: Mustafa Durdu, “İşyanları Sebebiyle Bazı Arnavutların Anadolu’ya Sürgün Edilmelerine Dair Sosyo-Politik Bir İnceleme (1847-1851)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 43, s. 410-427, 2020.

Düzcü, 2016: Levent Düzcü, “Korku ile Tedbir arasında Bir İhtilâli İzlemek: 1848 İhtilâli ve Osmanlı Hükûmeti”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 38, s. 51-78, 2016.

Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, 10071: *Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, Osmanlı-Karadağ Muharebatı Tarihçesi*, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma no. 10071.

Ergül, 2019: Sıddık Ergül, *Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı’ya Yönelik Bir Tasfiye Tertibi Olarak “31 Mart Darbesi” (13 NİSAN 1909)*, İstanbul: Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi, 2019.

Ertuna, 1981: Hamdi Ertuna, *Büyük Türk Askerleri: Cezzar Ahmet Paşa, Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1981.

Ferik Ahmed Muhtar Paşa, 2014: Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Kırım Harbi'nde Silistre Müdafaası* (yay. haz. Gültekin Yıldız ve Fatih Tetik), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Feyzioğlu Sezer, 2006: Hamiyet Feyzioğlu Sezer, “1848 İhtilalleri Sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Adalar'da Aldığı Önlemler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(39), s. 49-64, 2006.

Gencer, 2010: Fatih Gencer, *Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara, 2010.

Genelkurmay, 1977: *1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, 1977.

Gökbilgin, 1946: M. Tayyib Gökbilgin, “1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler”, *Belleten*, 10(41), s. 641-704, 1946.

Gölen, 2002: Zafer Gölen, “1849-1851 Bosna Hersek İsyanı”, *Belleten*, 66(247), s. 905-930, 2002.

Gölen, 2009: Zafer Gölen, “1852-53 Karadağ Askeri Harekâtı ve Sonuçları”, *History Studies*, 1(1), s. 212-296, 2009.

Gölen, 2010: Zafer Gölen, “Osmanlı Yurdu Olan Bosna Hersek'te XIX. Yüzyıldaki Siyasî Olaylar”, *Belleten*, 74(270), s. 421-476, 2010.

Gölen, 2011: Zafer Gölen, “1862 Karadağ Askeri Harekâtı ve Sonuçları”, *Belleten*, 75(273), s. 503-544, 2011.

Gölen, 2014: Zafer Gölen, “Karadağ Devleti'nin Doğuşu: Osmanlı Karadağ Sınır Tespiti (1858-60)”, *Belleten*, 78(282), s. 659-698, 2014.

Gölen, 2016: Zafer Gölen (haz.), *Tabsiratü'l Eşkîyâ (1849-1851 Bosna Hersek İsyanı)*, Ankara: Öncü Kitap, 2016 (*Tabsiratü'l Eşkîyâ*, İstanbul: Basiret Matbaası, 1289).

Gölen, 2017: Zafer Gölen, “Tanzimat Dönemi Bosna Hersek İsyanlarının Nedenleri”, içinde: *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör* (ed. Osman Köse), s. 199-215, Samsun: Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Gövsâ, 1946: İbrahim Alaettin Gövsâ, “Ömer Lütfî Paşa”, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul: Yedigün Neşriyat, 1946.

Gurulkan ve diğ., 2006: Kemal Gurulkan, Mustafa Küçük, Yusuf İhsan Genç, Uğurhan Demirbaş, Ayhan Özyurt ve Raşit Gündoğdu (hazırlayanlar), *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı*, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2006.

Gümüş ve Yüksel, 2020: Musa Gümüş ve Rabia Yüksel, “Osmanlı Devleti'nin Parçalanma Süreci ve Basının Yaklaşımı: 1875 Hersek İsyanı Örneği”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), s. 31-46, 2020.

Gümüşsoy, 2008: Emine Gümüşsoy, “1860-1861 Cebel-i Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(12), s. 67-83, 2008.

Güneş, 2015: *Firdevs Güneş, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bedirhan Aşireti*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Kayseri, 2015.

Gürel, 1935: A. Tefvik Gürel, *1853-55 Türk-Rus ve Müttefiklerin Kırım Savaşı*, İstanbul: Askeri Matbaa, 1935.

Enver Celalettin Paşa, 1984: Enver Celalettin Paşa, “Oğlum Samih Bey’e (Müşir Mehmet Ali Paşa’nın damadı Ferik Hasan Enver Paşa’nın kendi çocukluğuyla babası Ferik Mustafa Celalettin Paşa’yı anlatan mektubu)”, *Tarih ve Toplum*, sayı 1, s. 4-14, Ocak 1984.

Herzog, 2012: Christoph Herzog, *Osmanische Herrschaft und Modernisierung im Irak die Provinz Bagdad, 1817-1917*, Bamberg: University of Bamberg Press, 2012.

İbrişimoviç, 2019: Kenan İbrişimoviç, *1844-1853 Mostar Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2019.

İnalçık, 1942: Halil İnalçık, “Bosna’da Tanzimat’ın Tatbikine Ait Vesikalar”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, sayı 1, s. 374-389, 1942.

İnalçık, 1992: *Halil İnalçık, Tanzimat ve Bulgar Meselesi* (Doktora Tezinin 50. Yılı 1941-1992) (yay. Muhittin Salih Eren), İstanbul: Eren Yayıncılık, 1992.

Jochmus, 1883: Augustus Jochmus, *The Syrian War and the Decline of the Ottoman Empire 1840-1848* (ed. Georg Martin Thomas), Berlin: Albert Cohn, 1883.

Karakışla, 2016: Mehmet Deniz Karakışla, *1840-1861 Tarihleri Arasında Cebel-i Lübnan’da Dürzi-Maruni Çatışması ve Bu Çatışmanın Bölgeye Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

Karal, 1988-a: Enver Ziya Karal, *Dünya Tarihi-Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi, Ankara 1988.

Karal, 1988-b: *Enver Ziya Karal, Dünya Tarihi-Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, c. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi, Ankara 1988.

Karal, 1988-c: *Enver Ziya Karal, Dünya Tarihi-Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861-1876*, c.III, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi, Ankara 1988.

Kaya, İcin, Pado ve Güngör, 2023: Hasan Mert Kaya, Fatih İcin, Ahmet Güven Pado, Cevdet Güngör (editörler), *Darphane: Köklü Hafıza*, [2023], İstanbul: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı-Darphane.

Keleş, 2018: Erdoğan Keleş, “Cebel-i Lübnan’da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27(43), s. 131-157, 2018.

Kılıç, 1999: Abdullah Kılıç, “Ömer Lütfi Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Kızılay: Kızılay, “Kızılay’ın Özgeçmişi”, *Kızılay Dergisi*, 18(118), s. 6-8,15, Mayıs-Haziran 1979.

Koller, 2017: Markus Koller, “Ömer Pasha Latas and the Ottoman Reform Policy in Bosnia and Herzegovina (1850-1851)”, içinde: *The Piety of Learning: Islamic Studies in Honor of Stefan Reichmuth* (editörler: Michael Kemper ve Ralf Elger), s. 250-269, Boston: Brill, 2017.

Köremezli, 2013: İbrahim Köremezli, “Tuna’da Savaş Osmanlı Ordusu ve Yerel Halk 1853-1856”, *Kebikeç Dergisi*, sayı 35, s. 33-53, 2013.

Kuhaç, 1879: Franjo Š. Kuhač, *Južno-Slovjenske Narodne Popievke (Chansons Nationales des Slaves du Sud)*, 2. cilt, Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrecht, Zagreb, 1879.

Kurat, 1987: Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıcından 1917’ye Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

Latka, 1987: Jerzy S. Latka, *Lebistan’dan Gelen Şehit Mustafa Celaleddin Paşa / Konstanty Borzecki*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 1987.

Layard, 1903: Austen Henry Layard, *Autobiography and Letters From His Childhood Until His Appointment as H. M. Ambassador at Madrid*, New York: Charles Scribner’s Sons, 1903.

Mahmud Celaledin Paşa, 1898: Mahmud Celaledin Paşa, *Girid İhtilali Tarihi (Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşanın Memuriyeti Zamanında Cereyan Eden Vekayi)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (müellif hattıyla Türkçe yazma eser), no. 4150, 1898 (H.1316).

Mehmed Süreyya, 1996: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani* (yay. haz. Nuri Akbayan), 6 cilt, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Mert, 2004: Özcan Mert, “Tanzimat Döneminde Çeşme Kocabaşları (1839-1876)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(35), s. 139-154, 2004.

Moačanin, 2001: Nenad Moačanin, “Karadağ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 24, s. 384-385, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

Morris, 1853: Edward Joy Morris, *The Turkish Empire, Embracing the Religion, Manners, and Customs of the People: With a Memoir of the Reigning Sultan and Omer Pacha*, Philadelphia: Lindsay and Blakiston 1853.

Muvekkıt, 1998: Hacı Hüseyinzâde Salih Sıdkı Muvekkıt, *Povijest Bosne (Tarih-i Bosna)*, 2. cilt, Sarajevo: El-Kalem, 1998.

Müderrişoğlu Esiner, 2017: Ayşen Müderrişoğlu Esiner, *Kırım Savaşı’nda İngiliz Politikası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017.

- Classic Poetry Series, 2004: *Nazım Hikmet -poems-*, The World's Poetry Archive, 2004.
- Önen, 2016: Saliha Önen, *Ceride-i Havadis Gazetesi'nin Gözünden 1853-1856 Kırım Savaşı*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2016.
- Özcan, 1990: Besim Özcan, *Rus Donanmasının Sinop Baskını*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1990.
- Özdem, 2012: Ali Gökçen Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-1878)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2012.
- Özer, 2010: Fatih Özer, *Arşiv Vesikalarına Göre XIX Yüzyılda Karadağ İsyancıları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2010.
- Özkaya, 2002: Yücel Özkaya, "Mütesellim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 32, s. 203-204, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Özköse, 2020: Kadir Özköse, "Balkan Tekkelerinin Tesir Halkası", içinde: *Balkanlar ve İslâm: Balkanlarda İslâm Dini ve Kültürel Hayat* (editörler: Abdullah Taha İmamoglu, İlir Ruga, Mehmet Fatih Soysal ve Abdurrahim Bilik), c. 1, s. 327-366, İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 2020.
- Öztürk, 1990: Cemil Öztürk, "Ömer Lütfi Paşa ya da Serdar-ı Ekrem Romanı", *Tarih ve Toplum*, 14(81), 1990.
- Parmaksızoglu, 1977: İsmet Parmaksızoglu, "Ömer Lütfi Paşa", *Türk Ansiklopedisi*, cilt 26, Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1977.
- Reinkowski, 2012: Maurus Reinkowski, *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri* (çev. Çiğdem Canan Dikmen), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Safet Beg, 1900: Safet Beg Başıagić-Redžepašić, *Kratka Uputa u Prošlost Bosne i Hercegovine (1463-1850)*, Sarajevo: Kendi yayını, 1900.
- Sancaktar, 2015: Caner Sancaktar, "Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(2), s. 23-44, 2015.
- Sare Seniha Hanım, 1339: *Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa Hafidesi Sare Seniha Hanım Tarafından Türkiye Cumhuriyeti Riyaset-i Seniyyesine Maruz İstida Suretidir*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339.
- Saydam, 2007: Abdullah Saydam, "Ömer Lütfi Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 34, s. 74-76, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.
- Saygılı, 2010: Sefa Saygılı, *Türk Kızılay'ının Kurucusu: Dr. Abdullah Bey*, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği, 2010.

Sivridağ, 1990: Abdullah Sivridağ, *Girid İhtilali Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, İstanbul, 1990.

Slade, 1943: S. Adolphus Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi* (çev. Ali Rıza Seyfi), İstanbul: Genekurmay Yayınları, 1943.

Šljivo, 1977: Galib Šljivo, *Omer-Paşa Latas u Bosni i Hercegovini 1850-1852*, Sarajevo: Svjetlost, 1977.

Solak, 2020: Mehmet Solak, “Habsburg Askerî Serhâd’inde Ulah Kimliği: Ulah Kunnamesi (5 Ekim 1630)”, *Türkiyat Mecmuası*, 30(1), s. 211-230, 2020.

Solak, Temmuz 2020: Mehmet Solak, “Mutlak Monarşi Yolunda Bir Durak: Habsburg Karlovac Generalliği’nin Yeniden Yapılandırılması (1741-1748)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 65, s. 320-331, Temmuz 2020.

Štefanec, 2017: Štefanec, Nataša “O Istraživanju Nasilja u Vojnokrajiškom Kontekstu: Franz Vaniček i Vojnokrajiška Historiografija”, içinde: Franz Vaniček and the History of the Military Frontier (23 ve 24 Ekim 2014’te Slavonski Brod’da düzenlenen uluslararası katılımlı bilimsel konferansın tutanakları) (editörler: Robert Skenderović ve Stanko Andrić), s. 75-94. Slavonski Brod: Hrvatski Institut za Povijest - Podružnica za Povijest Slavonije, 2017.

Subić, 2020: Radovan Subić, “Adventurers, Agents, and Soldiers: British Travel Writers in Bosnia and Herzegovina (1844-1856)”, içinde: *Voyages and Travel Accounts in Historiography and Literature* (ed. Boris Stojkovski), c. 2, s. 74-97, Budapest: Trivent Publishing, 2020.

Şehsuvaroğlu, 1965: Bedi. N. Şehsuvaroğlu, “Kırım Marşı ve Serdarı Ekrem Ömer Paşa”, *Türk Yurdu*, 4(8/314), 1965.

Şentürk, 1995: M. Hüdayi Şentürk, “Tuna Vilâyeti’nin Teşkiline, Karadağ ve Hersek Vukuâtına (1861) Dâir Cevdet Paşa Tarafından Kaleme Alınan Lâyiha”, *Belleten*, 59(226), s. 715-738, 1995.

Tukin, 1996: Cemal Tukin, “Girit”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 14, s. 85-93, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

Tural, 2004: Erkan Tural, “1861 Hersek İşyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnamesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 13(2), s. 93-123, 2004.

Uçarol, 2010: Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, 8. bs., İstanbul: Der Yayınları, 2010.

Ulucutsoy, 2019: Hasan Ulucutsoy, *Türk Savaş Edebiyatı ve Propaganda (1828-1912)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019.

Urhan, 2015(a): Vahit Cemil Urhan, *Karadağ’ın Bağımsızlığını Kazanması (1851-1878)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015.

Urhan, 2015(b): Vahit Cemil Urhan, “Karadağ’da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. ve 18. Yüzyıllar)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 4(2), s. 113-135, Aralık 2015.

Uzunçarşılı, 1988: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Wurzbach, 1870: Constantin von Wurzbach, “Omer Pascha” *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, c. 21, Wien, 1870.

Yenidoğan, 2018: Mehdi Yenidoğan, *1849-1851 Bosna İsyanı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

Yıldız, 2000: Hatip Yıldız, *Bedrihan Bey Vak’ası (1842-1848)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Erzurum, 2000.

Yıldız, 2018: Tuba Yıldız, *Cebel-i Lübnan’da Osmanlı Devleti’nin Mezhep Politikası ve Hukuki Uygulamalar (1839-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

Yılmazçelik ve Özdem, 2013: İbrahim Yılmazçelik ve Ali Gökçen Özdem, “Düvel-i Muazzama’nın Karadağ Üzerinden Osmanlı Devleti ile Mücadeleleri ve Bunun Günümüze Yansımaları”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), s. 5-38, 2013.

Zürcher, 1993: Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi* (çev. Yasemin Saner Gönen), İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

İnternet Kaynakları

<https://www.bastabalkana.com/2016/12/milkina-kuca-na-kraju-pesma-o-zabranjeno-j-ljubavi-omer-pase-latasa/> (Erişim tarihi: 15.02.2021). Şarkıyı dinlemek için: https://www.youtube.com/watch?v=wxPE2PNMKCo&feature=emb_title (Erişim tarihi: 15.02.2021).

<http://lugatim.com/s/kavas> (Erişim tarihi:17.02.2021)

Theodor Ippen, Nineteenth Century Albanian History, https://web.archive.org/web/20130108155829/http://www.albanianhistory.net/texts20_1/AH1916.html (Erişim tarihi:17.02.2021)

<https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/tas-no-131-omer-lutfi-pasa/2057> Erişim tarihi: 17.01.2021

İndeks

A

Abdi Paşa 61, 120
 Ahıska 84
 Ali Paşa 46, 54, 56, 63, 65, 66, 72
 Alikonos 135
 Aliya Boyıç 14, 15
 Anna Simonich 21, 22, 23, 24, 156
 Apokron 131, 133, 134, 135
 Aradna Köyü 138
 Arnavut Derviş Ağa bk.
 Derviş Ağa
 Arnavutluk 7, 34, 113
 Avusturya 11, 12, 13, 14, 16, 18, 32, 33, 48, 60, 69, 73, 76, 78, 89, 110, 111, 119, 124, 141, 144, 149, 155, 158, 159
 Ayafonya 133
 Ayosyevanes Köyü 131

B

Bacanoz 135
 Bağdat 7, 17, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 151, 163
 Banaluka 14, 53, 64, 65, 68, 69
 Baron Josip Jelačić 159
 Basra 106
 Batum 17, 91, 99, 100
 Bedirhan Bey 7, 15, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44,
 Bedirhan Bey İsyanı 38
 Benan 74, 110, 119
 Bihke 50, 66, 67, 68, 158
 Biyelo Pavloviç Nahiyesi 76, 119, 120, 121
 Bogomil 44
 Boğdan 16, 81, 82, 89, 129, 162
 Bosna 6, 12, 13, 14, 16, 19, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 66, 68, 69, 72, 73, 109, 110, 111, 115, 116, 117, 150, 156, 158, 159, 160

Boşnak 44, 46, 47, 48, 61, 69, 109, 158

Brozenro 135

C

Cebel-i Lübnan 28, 30, 32, 33
 Celile Hanım 25
 Cenevre 141, 142, 143, 146, 147, 148
 Ceride-i Havadis 84
 Cizre 30, 40, 43
 Ç

Çar Nikola 73, 77, 90
 Çatalköy 132

Çatana 16, 85
 Çetine 76, 113, 114, 119, 120, 124, 125, 126

D

Dalmaçya 11
 Danilo 73, 74, 75, 76, 116, 117
 Derbenak 75
 Derviş Ağa 15, 34, 35, 36, 37, 158
 Derviş Ağa İsyanı 33
 Dicle 40, 106
 Diyarbakır 39, 40
 Dr. Abdullah Bey 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149
 Drobnjak 74
 Dürzi 28, 29, 30, 31, 32, 33, 150

E

Eflak 16, 81, 82, 87, 89, 129, 162
 Emine Adviye Hanım 24, 26, 156
 Emine Hanım 19, 20, 21, 22
 Enver Celaleddin Paşa 24, 25, 155, 156, 157
 Ermeni 28, 130
 Erzurum 39, 79, 93, 95,

F

Fausto Zonaro 25
 Fehim Bey 61
 Ferik Ali Berri Paşa 135
 Fitnat Hanım 19, 21,
 Fodel 80
 Fransa 24, 32, 33, 39, 71, 78, 80, 81, 86, 103, 111, 118, 124, 138, 139, 144, 158
 Fransız 18, 86, 89, 98, 108, 128,

G

Gegalık 34
 Gegler 6, 33, 34
 General Dannenberg 84
 General Kont Leiningen 76
 General Muravyef 93, 94, 100
 General Williams 94, 95
 Girit 7, 17, 128, 129, 130, 133, 138, 139, 140, 151,
 Girit Valisi İsmail Paşa 130
 Gorçakof 81, 82, 83, 85, 88, 162
 Gospic 10, 11, 13, 154
 Gölhisar Kasabası 64, 160
 Gözleve 17, 89, 90, 91, 96, 103
 Gözlüklü Reşid Paşa 104, 108
 Grahova 75, 119
 Gravcac 60
 Groboviç 110
 Gurab Dağı 121
 Gülhane Hattı 53, 159
 Gürcistan 17, 92, 93, 94, 95, 96

H

Hafız Mehmed Paşa 24, 26
 Halep 26, 106
 Hamavend 108, 109
 Hanya 131, 134
 Hayreddin Paşa 38

Hayrettin Paşa 50

Hersek 17, 54, 55, 57, 63, 66, 68, 73, 74, 75, 109, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 126

Hersek Mutasarrıfı Ali Paşa 54

Hersek Sancağı 63, 66, 68

Hırvat 10, 12, 47, 48

Hırvatistan 10, 11, 26

Hicaz 105

Huge Rose 32

Hüsrev Paşa 14, 15

İ

İbrahim Ağa 56

İbrahim Paşa 15, 28

İda 22, 24

İndus Nehri 77

İngilizler 87, 91, 95, 118, 163

İngiltere 32, 33, 34, 39, 71, 77, 78, 81, 86, 87, 92, 98, 103, 111, 118, 119, 124, 158

İngur 17, 102

İsfakya 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138

İskender Bey 53, 54, 56, 63, 66, 160

İstanbul 6, 14, 15, 19, 26, 33, 35, 38, 62, 67, 68, 76, 77, 78, 82, 83, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 108, 111, 112, 114, 115, 118, 119, 124, 125, 127, 130, 139, 144, 146, 147, 150

İstolçe Köyü 133

İstoliçe 112

İškodra 70, 72, 73, 75, 76, 114, 120, 121, 124, 126, 127, 128

İşpuzi 75

İvanska 65

İzpençe İzpençe 54, 56

İzvornik 54, 58, 60, 61, 68

İzvornikli Mahmut Paşa 50, 56

J

Jean-Henri Dunant Jean-Henri Dunant 141, 143

K

Kafkas Cephesi 17, 91, 92, 103

Kafkasya 81, 91, 93, 95, 98, 103

Kalafat 16, 83, 84, 85, 87, 103

Kalıkları 131, 134, 135

Kaplan Köyü 38

Kapozaso 135

Kapudanlık 45, 46, 156

Karadağ 7, 49, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 150, 164

Karadağlı 49, 71, 72, 74, 75, 76, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 127, 164

Karadeniz 85, 86, 87, 95

Karanişik 53

Kars 17, 21, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 151

Kasr-ı Geli Kalesi 40

Katerina 76

Kavasbaşı İbrahim 65

Kırım 7, 16, 17, 19, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 111, 150

Kızılhaç Komitesi Başkanı 143

Kirazlık 64

Kisamo Nahiyesi 135

Klobuk 110

Kolaşın Kolaşın 112

Konjic 53, 54, 56

Korita 110

Koryaniçe 110

Kosova 34

Kozarça 65

Kristaç 110, 113

Kurşovica 74

Kutayis 17, 92, 100, 101, 102

L

Laşid Nahiyesi 132

Layard 34, 35, 36, 158

Lehistan 158

Leh 48, 80, 158, 159

Leyla Hanım 24

Liccaner 10

Londra Antlaşması 29

Lord Palmerston 118

Lübnan 7, 15, 28, 30, 31, 32, 33, 150

M

Macar 15, 48, 77, 79, 80, 141, 158, 159, 160

Mahmut Alay Bey 60, 61

Malviz Nahiyesi 132

Maruni 28, 29, 30, 31, 32, 33, 150

Mecidi Nişanı 18, 124

Mecidiye Nişanı 114

Mehmet Ali Paşa 24, 26, 32, 72, 128

Mehmet Paşa 39, 50, 130, 131, 132, 134

Mehmet Vecihi Paşa 46

Memleketeyn 81, 82, 85, 86, 89, 103

Mençikof 78, 79

Metkovic 70

Mısır 77, 79, 128

Michael Latas 7, 10, 11, 12, 13, 14, 149, 154

Milka Brkljačić 13

Miralay Salih Bey 93

Miralay Şevket Bey 132

Mirliva Emin Paşa 40

Mirliva Hakkı Paşa 21, 21

Mirliva Mehmet Paşa 131

Morning Post 85

Mostar 53, 63, 68, 70, 115, 117

Moynier 141, 143, 144, 145, 148

Mustafa Celaleddin Paşa 24, 25

Mustafa Naili Paşa 130
 Mustafa Nuri Paşa 30,109
 Mustafa Reşid Paşa 72
 Musul 39
 Muzaffer Bey 26, 156, 157
 Münevver Hanım 25
 Müşir Cemil Paşa 26

N

Nazım Hikmet 25
 Neretva 54
 Nikanor Grujić 12, 13, 14
 Nikola Petrović 112, 116, 117,
 118, 119, 124, 125, 126, 164
 Nikolay 18, 93
 Nikşik 74, 75, 110, 112, 113
 Niş 53

O

Ogulin 10, 154
 Olteniça 16, 84, 103
 Ona Nehri 65, 66
 Oryaluka 120, 121
 Osmani Nişanı 18,114

P

Panislavist 111
 Petar Petrović 70, 71, 72, 73,
 116, 117
 Peykar Köyü 58, 59
 Piva 74, 75
 Piva Muharebesi 112
 Plaški 10, 148
 Platofçe 110, 112
 Posovina 54, 56, 58, 59, 60
 Prens Klemens von
 Metternich 32, 33
 Prut 81,103

R

Redutkale 91, 92, 95, 96, 99,
 100, 101, 103
 Reşit Efendi 132
 Rızvan Paşa 63, 65
 Riyeka 114, 119, 121, 124

Rumeli 16, 17, 33, 50, 51, 67,
 72, 75, 76, 78, 79, 84, 85, 91,
 92, 95, 111, 117, 159, 161
 Rusya 32, 33, 48, 71, 73, 76,
 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86,
 91, 103, 110, 111, 128, 139,
 158, 162

S

Saffet Hanım 24, 25, 155, 156
 Samih Rifat 25
 Saraybosna 45, 46, 48, 53, 58,
 61, 62, 63, 68, 69, 70, 117,
 156, 159
 Saraylı Mustafa Paşa 61, 62
 Sardunya 18
 Sarı Saltuk Tekkesi 115
 Selim Paşa 91, 95
 Selino 129
 Seniha Hanım 21, 156
 Serasker Mehmed Rüşdi
 Paşa 125
 Sırp 12, 47, 48, 49, 83, 109,
 110, 111, 119, 154
 Silistre 78, 84, 87, 88, 103, 157
 Sinop 85, 86, 103
 Sivastopol 17, 90, 92, 94, 95,
 96, 99
 Slav 70, 71, 73
 Smiljana 13, 154
 Smiljana Brkljačić 13
 Sofronija 10, 12
 Sohum 17
 Sohumkale 90, 91, 92, 93, 94,
 100, 101, 102, 103
 Solferina Hatırası 141
 Sultan Abdülaziz 121, 124,
 127, 138, 139, 146, 148, 156
 Sultan Abdülmecid 15, 30

Ş

Şektevil Kalesi 91
 Şii 28
 Şuma 112
 Şumnu 78, 79, 80, 87

T

Tahir Paşa 47, 48, 49, 50
 Tahmişçi Hacı Ahmet 61
 Tanzimat 7, 28, 30, 33, 38, 39,
 44, 46, 48, 49, 50, 67
 Tanzimat Fermanı 28, 33, 35,
 38, 46, 47, 49, 61, 68, 72, 115,
 116, 150
 Tefvîk Paşa 19
 Tıbbiye Nazırı Marko Paşa
 144, 145, 47
 Tiflis 17, 92, 100, 101
 Trabzon 17, 79, 93, 99
 Transilvanya 21
 Travnik 46, 53, 54, 56, 64, 68,
 69, 156
 Tuna 16, 17, 77, 78, 79, 80, 81,
 82, 83, 84, 85, 87, 90, 91, 150
 Tuzla Naibi Nuh Efendi
 58, 61
 Tuzlalı Mahmut 50, 56, 58,
 60, 61, 62

U

Urfa 39, 40
 Üsküp 34, 38, 73

V

Varna 80, 87, 89, 93
 Vasil Köyü 60
 Vladika 70, 71, 73, 75
 Vrandük Kalesi 54, 56, 160
 Vuçyak Balkanı 58

Y

Yayçe Kalesi 64, 65
 Yemuniye Köyü 131, 132
 Yunanistan 129, 139
 Yunanlılar 83, 128, 139

Z

Zabliak 75
 Zağırçe 120, 121
 Zeytinlik 40, 43, 44
 Zugdidi 102
 Zupçe 74, 113, 114

İçindekiler

Giriş 10

Bir Ömür İki Dünya: Michael
Latas'ın Ömer Lütfi Paşa'ya Dönüşme
Serüveni 10

Aile Portresi: Eş, Çocuk ve
Torunlar 19

Görevlerin ve Savaşların Efendisi:

Ömer Lütfi Paşa 28

Zorlu Topraklarda Zorlu Görev:
Ömer Lütfi Paşa'nın Cebeli Lübnan
Emirliği 28

Tanzimat'ın Arnavut Dağlarındaki
Yankısı: Geglerin İsyanı ve Ömer Lütfi
Paşa 33

Bir Aşiret Liderinin Tanzimat'a
Direnişi: Bedirhan Bey Harekâtında
Ömer Lütfi Paşa'nın Rolü 38

İmparatorluğun Sınırında Kaos:
Bosna'da Kopan İsyân Fırtınası 44

Bosna'da Asi Yıllar: Osmanlı'nın
Demir Yumruğu Ömer Lütfi Paşa'nın
1849-1851 İsyânlarına Müdahalesi 49

Karadağ'da Ateşle İmtihan: 1852
Ayaklanmasına Ömer Lütfi Paşa'nın
Cevabı 70

Harp Meydanından Serdâr-ı
Ekremliğe: Kırım Savaşı'nda Ömer
Lütfi Paşa 76

Kumların Üstünde Bir Vali: Ömer
Lütfi Paşa'nın Bağdat'taki İdarecilik
Sınavı 104

1861'de Hersek'te Esen Asi Rüzgarlar:
Ömer Lütfi Paşa'nın Sükûnet
Savaşı 109

1862'de Karadağ'dan Yükselen
Bağımsızlık Seslerine Ömer
Lütfi Paşa'nın Meydan Okuması:
“Karadağ, Karadağ Olalı Böyle Dayak
Yemedi” 116

1866'da Girit'te Huzursuz Dalgalar:
Ömer Lütfi Paşa'nın İsyân ve İstikrar
Mücadelesi 128

Merhametin Komutanı: Ömer Lütfi
Paşa'nın Hilâl-i Ahmer'in Kuruluş
Öyküsündeki Öncü Rolü 141

Son Durak: Mücadeleyle Geçen Bir
Ömrün Muhasebesi 149

Dipnotlar 154

Kaynaklar 166

İndeks 176

Bu kitap tarihin çalkantılı dönemlerinden birinde, hayatını ve kimliğini derinlemesine dönüştüren Michael Latas'ın (Ömer Lütfi Paşa) etkileyici yaşam öyküsüne odaklanıyor. Hırvatistan'ın mütevazı bir köyünde Hristiyan Ortodoks bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelen Latas, genç yaşında Avusturya ordusuna katılır. Ancak yaşadığı beklenmedik olaylar, onu doğduğu topraklardan ve eski yaşamından tamamen koparır. Bu zorlu süreçte Avusturya ordusunu terk ederek Osmanlı Devleti'ne sığınan Latas hem dinini hem de ismini değiştirerek yeni bir dünyaya adım atar.

Ömer Lütfi Paşa, değişim arayışındaki yeni ülkesinin pek çok sorunla mücadele ettiği bir dönemde, askerî eğitimi ve yetenekleriyle kısa sürede ön plana çıkar. Kritik anlarda üstlendiği ağır sorumluluklarla adından söz ettirir. Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılandırılma süreci, kargaşa ve ayaklanmalarla dolu bir evredir. Bu karmaşık zamanlarda onun strateji ve diplomasi anlayışı, harp ve sulh şartlarını analiz etme kabiliyeti Osmanlı Devleti için oldukça önemlidir.

Özellikle Kırım Savaşı'ndaki başarılı kararları onu önemli zaferlere taşır ve "Serdâr-ı Ekrem" unvanıyla askerî kariyerinin zirvesine ulaştırır. Ayrıca, Hilâl-i Ahmer gibi önemli bir yardım kuruluşunun tesis edilme sürecinde kilidi açan anahtar konumuyla da hafızalarda iz bırakır.

Bu çalışma Ömer Lütfi Paşa'nın renkli ve dinamik yaşamını, ailesini, tarihte üstlendiği rolleri, özgün kaynaklardan sağlanan bilgiler ve ayrıntılı literatür incelemesi ışığında değerlendiriyor. Eser Ömer Lütfi Paşa'nın kişisel ve profesyonel yolculuğunu, onun yaşadığı dönemin tarihsel çerçevesi içinde ele alarak okuyucuya sadece bir biyografi değil, aynı zamanda bir devrin canlı portresini sunuyor.

Bu zengin ve kapsamlı kitap, tarih sayfalarında özel bir konuma sahip olan Ömer Lütfi Paşa'yla tanışmaya ve onu tanımaya davetimizdir.

Hilâl-i Ahmer'in İlk Hâmisi SERDÂR-I EKREM

ÖMER LÜTFİ PAŞA

DOÇ. DR. HALİM DEMİRYÜREK

DİZİ ADI: BELLEK-BİYOGRAFİ

KİTAP NO: 22

